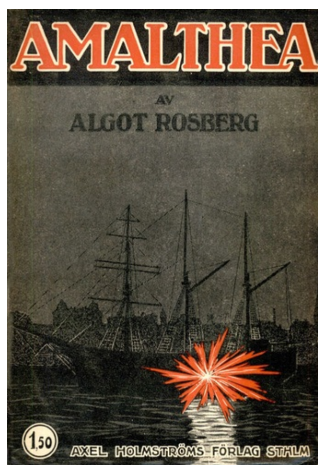

AMALTHEA

AV

Algot Rosberg

SJUNDE UPPLAGAN

(31:sta-35:te tusendet)

STOCKHOLM
AXEL HOLMSTRÖMS FÖRLAG

– – – – –

FALKÖPING 1918
A. J. LINDGRENS BOKTRYCKERI

Förord till den elektroniska utgåvan

Rosberg var en av de tre som begick det s.k. **Amaltheadådet**, ett bombattentat mot strejkbrytarfartyget *Amalthea* i Malmös hamn 1908, där en person miste livet och tjugotre skadades. Han dömdes till döden för detta, men benådades senare och fick livstids fängelse. Tillsammans med de båda andra, Anton Nilson och Alfred Stern, frigavs han 1917 efter en intensiv politisk kampanj. Se **Manifäst till världens arbetare**.

Rosberg berättar om sina erfarenheter i denna bok som utkom 1918. Den handlar dock mera om fängelseerfarenheterna än om själva dådet och utgör värdefull läsning för den som är intresserad av svensk kriminalvårdshistoria.

Boken har scannats direkt för Projekt Runeberg i augusti 2012 av Bert H.

FÖRORD.

—

Den grekiska mytologien omtalar en get, Amalthea, som närde den nyfödde Zeus, då han, dold för sin fader

Kronos, uppföddes på ön Kreta. Då Zeus sedermera blivit gudarnas högste uppflyttade han Amalthea bland stjärnorna (vår nuvarande Capella).

Geten Amalthea blev alltså från ett ringa kräk upphöjd till en glänsande stjärna. Om den svenska arbetsgivarekasten haft denna upphöjelse för ögonen, då det ökända strejkbrytarefartyget Amalthea upphöjdes till denna heder och värdighet, är icke lätt att säga, men i de lönligaste tankarna framstod nog avsikten att av denna lumplena göra en mjölkget (eller -ko), som man tänkte mjölka tills blodet stänkte i stävan och kassaskåpen fullproppats av svett och mödor, myntat i guld. På kapitalets himmel skulle därefter Amalthea komma att lysa som en stjärna av första ordningen — som en ledstjärna, vilken visade vägen till arbetets bekämpande.

De stolta förhoppningarna och den glänsande avsikten krossades emellertid av en primitiv liten bomb. Det var en ny Kronos, i arbetets gestalt,som visserligen inte slukade sin avkomma, det till högste gud upphöjda Kapitalet, men som tillintetgjorde icke blott avsikten att höja till skyn symbolen för ett onaturligt tillstånd, utan krossade själv denna symbol — Amalthea.

***

Ute vid Torekov, någonstans på Skånes västkust, iakttogs en dag ett skonertskepp, som småningom närmade sig hamnen, framsläpad av en bogserbåt. Kronos, som ännu lever, fast förtryckt och utsugen av sin till gud upphöjde son, såg att Amalthea-namnet lyste från akterspegeln och beslöt att hämnas på Zeus' uppehållare.

Han sände sin lydiga tjänsteande Stormen att utföra värvet. Stormen lyfte Amalthea upp på stranden och bröt med sina järnnävar totalt sönder henne.

Endast spillrorna bland strandgrus och sten bära numera vittne om den tillämnade stjärna, som här gick under.

A. R—g.

*

Arbetarrörelsen 1908.

KAPITELRUBRIKEN här ovan täcker betydligt mer än jag här vill ha sagt, men jag anser det dock riktigt att förutskicka en del fakta om arbetarnas organisationssätt för att göra klart varför t. ex. hamnarbetarestriden 1908 ledde till ett nederlag för arbetarna.

Det har under åratal stått åtskillig strid om de centralistiska och de decentralistiska systemens förträfflighet.

Ännu står man på denna punkt delad i två läger.

Centralisterna, dit givetvis alla eller de flesta av arbetarledarna, i eget välförstått intresse hör, vill samla all bestämmanderätt, allt avgörande på ett fåtal händer. Dessa vilja alltså centralisera *makten.* De påstå, att det visat sig nödvändigt att samla makten, bestämmanderätten i ett fåtal händer för att kunna omvandla denna makt i största möjliga slagkraft.

Decentralisterna påstå, att det går att *koncentrera kraften* och göra den fullt effektiv, utan att därför bestämmanderätten behöver läggas i ett fåtal s. k. ledares händer.

Arbetarrörelsens hela historia under de sista 15 åren visar att decentralisterna ha rätt ochcentralisterna orätt. De förra ha för övrigt än ytterligare genom egna organisationer, de till Sverges arbetares centralorganisation anslutna lokala samorganisationerna, visat sitt systems möjlighet och förträfflighet.

Centralismens idé i svensk arbetarrörelse visar, att den fört hela klassen tillbaka i stället för fram. Det långrandiga parlamenterandet, som av sig självt följer centralismen åt, har gjort organisationerna till allt för tunga stridsorgan.

Härtill kommer så, att de fackliga organisationerna äro allt för intimt sammankopplade med de politiska. Under

organisationernas barndom kunde detta, speciellt med hänsyn till de politiska organisationerna, vara försvarligt och till och med praktiskt, men under årens lopp har dels allt mer divergerande meningar, i all synnerhet om den politiska vägens framkomlighet, uppstått, dels har arbetsgivarnas organisationer tätnat eller konsoliderats på ett sätt, som gjort det allt mer klart att den fackliga sammanslutningen behöver anlita hela sin slagkraft, sina ekonomiska resurser, sin inom organisationerna samlade intelligens samt nya och skarpare medel för att kunna hålla sig uppe gentemot arbetsgivarnas organisationer. Med ett ord, arbetarna behöva omlägga sina fackliga organisationer så, att de bliva fullt frigjorda från obehörigt inflytande och anamma arbertsgivarnas fullkomligt hänsynslösa taktik.

Den fackligt organiserade arbetaren är nu, och var det även 1908, tvångsansluten till en viss politisk åskådning. Man talar visserligen om reservationsrätten, som för några år sedan genomfördes, men man betänker icke att den fackliga organisationen ändock som organisation står ansluten till den politiska och att den sistnämnda vid behov emottager icke blott stadgeenligtutgående understöd utan också många gånger genom mötesbeslut beviljas ett extra tillskott. Detta, att den politiska rörelsen beretts möjlighet att ekonomiskt leva på den fackliga, tvingar den förra att inom den senare agitera för sin politik och söka bibringa arbetaren den övertygelsen, att det politiska »arbetet» är det förnämsta och viktigaste. Genom detta systematiska nedsättande av de ekonomiska organisationernas betydelse, bibringas arbetarna den fullkomligt falska föreställningen att dessa, de fackliga organisationerna, äro av ringa värde.

På detta sätt har alltså de politiska ledarna lyckats nästan helt och hållet behärska den fackliga rörelsen och att få dess beslut att gå i för sig gynnsam riktning.

Den politiska rörelsens framgång numreras av valsedeln. För att få det största möjliga antal valsedlar på sin lott måste därför arbetarna uppmanas att betala sina skatter — även om de själva skulle få gå och hungra. Det ligger än vidare i politikernas intresse att arbetarna genom sina fackliga organisationer icke gå till för hårda anfall på arbetsgivaredömet, enär ett sådant anfall numera knappast kan underlåta att också träffa samhället. Med de socialdemokratiska politikerna röstar nämligen inte ett så litat antal s. k. småfolk, människor med genuina borgarsjälar, men som känna sig av en eller annan orsak missnöjda med delar av det bestående. Om arbetarna i sin ekonomiska kamp mot utsugningen råkar träffa samhället, vilket, som förut är anmärkt, numera är nästan oundvikligt, så riskerar man att dessa småborgare »taga anstöt» och ger den röda valsedeln en god dag.

Medan det helt naturligt måste ligga i arbetarnas intresse att så skarpt som möjligt gå tillanfall, utan hänsyn vare sig åt ena eller andra hållet, för att förbättra sina ekonomiska villkor, ligger det däremot sålunda i politikernas intresse att söka hindra de ekonomiska striderna och där detta icke går söka avleda dem, så att tilläventyrs icke en del — och det en avsevärd del — stötes bort.

Det borde därför ligga alldeles klart att så rakt motsatta intressen, som de fackliga och politiska organisationerna företräda, icke borde sammankopplas. Där så ändå sker, betyder det att en av dem måste underordna sig.

Så har också skett, i det den fackliga organisationen blivit något underordnat och i hela den socialdemokratiska arbetarpressen behandlas som sådan.

Att politikerna av fullaste hjärta omfattar centralismen, faller av sig självt. Då så gott som alla de högre posterna inom den fackliga rörelsen äro besatta med politiker, ligger det helt naturligt i deras intresse att få all bestämmanderätt anförtrodd åt sig. Lokalavdelningarna skall ju t. o. m. ha den centrala organisationsstyrelsens tillåtelse för att få gå i strid.

Man har därför full rätt att säga, att den fackliga rörelsen blott existerar som ett bihang till den politiska, då det i stället borde vara tvärtom.

***

Året 1908 var i många hänseenden ett år av vilket arbetarna bort kunna hämta erfarenhet i rikligaste mått — i all synnerhet om vådan av att lämna den organisatoriska makten i händerna på sådana ledare, som icke är den vuxen.

1908 diskuterade man nästan överallt den väntade storstrejken. Man hade liksom på känn,att en generalkraftmätning var oundviklig. Ett flertal arbetaremöten antog också resolutioner, som av ledningen fordrade proklamerandet av storstrejk. 1908 var också ett särdeles lämpligt år för en storstrid. Arbetstillgången var tämligen god inom de flesta yrken och tenderade till att bli bättre, och vad som var viktigast: arbetsgivarna voro ej beredda att då upptaga en kamp på bred front. Men för att skrämma arbetarna och förvilla deras ledare, sökte de skapa en konstlad »lågkonjunktur» och uppträdde som om de med fräckhet ville överskyla sin i själva verket påtagliga svaghet. Kommer så härtill att arbetarna av alla tecken att döma voro i en utomordentligt god stridsstämning på grund av arbetsgivarnas ideliga utmaningar. Denna stridsstämning, beredd att slå till med segrande kraft, bortleddes emellertid och förrann i politikernas hemliga kanaler, för att året därpå ledas ut till ett förkrossande nederlag.

Man minns det rent sorglustiga uttalandet av högsta ledningen 1909 då storstrejken bröt ut, vari det hette, att denna strid kommit alldeles förbluffande och överraskande. Man var inte alls beredd på någon storkamp. Detta yttrande illustrerar på ett ypperligt sätt hur långt arbetarnas ekonomiska (fackliga) ledning kommit bort från känningen med förhållandena på det ekonomiska stridsfältet. Redan 1908 visste de flesta vakna arbetarna att en stor kraftmätning förestod.

Då det under rättegången om attentatet mot »Amalthea» kom på tal om vartill dynamiten, som exproprierats i Klagshamn, skulle användas till, förklarade jag och mina kamrater, att man inte kunde hysa det ringaste tvivel om att icke en storstrejk inom den närmaste tiden komme att bryta ut.Redan då — ett helt år innan den verkligen bröt ut — kände alltså verkliga arbetare, att storstriden så att säga hängde i luften och icke skulle låta vänta på sig allt för länge.

***

De strider, som lokalt bröto ut här och var, varslade icke blott om arbetarnas vilja till strid, utan också tydligt och klart om att arbetsgivaredömet var medvetet om den trumf det hade på hand i socialdemokraternas val till hösten.

Den trögtänktaste borgare har icke kunnat undgå att märka, att året för val till riksförsamlingen kännetecknas på den fackliga kampens område av en påfallande undfallenhet, ett medvetet undvikande av strid från ledningens sida. Och det är då icke alls underligt att arbetsgivaredömet fått upp ögonen för detta sakförhållande och, för så vitt möjligt är, utnyttjar det till sin fördel. Under valåren finner man därför också arbetsköparna omöjligare att komma till tals med än annars. De äro medvetna om att ledarnas politiska intresse är större än deras fackliga.

Dessa allmänt kända, men i sin betydelse inte fullt insedda förhållanden präglade året 1908 till ett de svikna förhoppningarnas år.

De lokala striderna sökte man begränsa, trots att segermöjligheten just låg gömd i ett solidariskt uppträdande från närstående fack. Transportarbetarestriden vid åtskilliga hamnar är i detta avseende synnerligen illustrativ.

De hårdnackade stuveribolagen och i all synnerhet lastemottagarna skulle aldrig fallit på tanken att anlita strejkbrytare i större utsträckning om de varit på det klara med, att de av strejkbrytarna lossade varorna *för all framtid* och av*alla* organiserade arbetare skulle komma att betraktas som »smittat» gods. Inga järnvägsmän skulle taga befattning med tåg, vari inlastats dylikt gods; inga eldare skulle elda med smittade kol; inga arbetare skulle arbeta i fabrik som tog sin energi ur sådana kol. Kort sagt, alla arbetare skulle hopsvetsas till ett enda block och vid varje tillfälle stå beredda att understödja varandra. Till detta ändamål har vi ju också skapat Landsorganisationen, men hur denna institution sköter denna uppgift, som borde varit dess enda, det veta vi alla.

Det sagda visar emellertid, att arbetarna, på vakt emot strejkbryteriet, alltid måste räkna med större strider. Det blir därför också en ofrånkomlig nödvändighet för de olika fackförbunden att sammansmälta till en enda kampvillig armé och strida på en gemensam front.

En annan nödvändighet, som 1908 och alla år därefter lärt oss inse, är borttagandet av tidsbestämningen för avtalens giltighet. Som det nu är, tvingas många arbetare att bli strejkbrytare om de ej vilja bryta avtalen.

Avtalen bör därför inskränkas till att gälla godkända arbetsvillkor, d. v. s. avtal slutes, men tid för dess giltighet stipuleras inte.

Strejken.

HAMNARBETARNAS strid 1908 var till en viss grad en lönestrid, men i all synnerhet en kamp för organisationens bestånd och en ytterst viktig principstrid.

Den s. k. statistikföringen, som, skött av ett stuveribolag, verksamt kan bidraga till att splittra och sönderslå en organisation, ville arbetsgivarna genom den beryktade och avskydda § 23 frånhända arbetarna. Häri låg stridens huvudmoment och kärna.

Året 1908 var alltigenom ett den hårda kampens år. De väldiga förpostfäktningarna till 1909-ans jättestrid utkämpades då, och många voro de platser där kapitalet svängde hungerpiskan över de för sin rätt kämpande arbetarskarorna. Arbetsgivarna gingo till storms mot de bålverk arbetarna byggt upp till skydd mot en alltför hejdlös utsugning och mot de fackliga organisationerna, som blivit en arbetarnas livsnerv. Det gällde dessa organisationers vara eller icke vara, deras fullkomliga avväpning och ödeläggande.

Det största intresset tilldrog sig transportarbetarnas strid mot de på sin kapitalmakt tröstande arbetsköparna.

Dessa arbetare betraktades och behandlades ännu för ett fåtal år sedan som lågt stående, djupt sjunkna människor. Varken samhället eller köparen av deras arbetskraft gjorde något som helst för att höja dessa fallna slavar — en underklass i underklassen. Men vad varken samhälle eller arbetsköpare ville, det kunde och gjorde allbetvingaren Solidaritet. Med sina livgivande strålar lyste solidaritetens lyftande sol in ihamnarnas mörka skrymslen och jagade mörker, paltor, litrar och liknöjdhet på flykten. Hamnarbetaren började känna sig såsom *människa.*

Men helt naturligt kunde de profitsugande arbetsköparna icke finna sig i en dylik omgestaltning av förhållandena, ty med förmänskligandet och solidariteten följde också viljan att leva ett bättre människovärdigt liv och makten att erövra förutsättningarna för ett sådant.

Och dessa nödvändiga förutsättningar eller medel till levandet av ett bättre liv, var skulle de tagas ifrån, om ej ur den produkt som blivit till genom arbetarnas egen svett och möda, men som hittills i form av profit stannat i arbetsköparnas rymliga kassaskåp.

För dessa kapitalister, bland vilka Sigurd Hedberg i Malmö var en framstående prydnad, vars enda mål var pengar och åter pengar, gällde det därför att kasta arbetarna tillbaka i den forna slavställningen, att krossa arbetarnas organisationer, eller tvinga dem på knä för den kapitalistiska guden.

För en del år sedan då man ännu knappt visste vad organisation var ens till namnet vid hamnarna, var det icke ovanligt att arbetsgivaren eller hans lakej visslade i en pipa, varmed han lät förstå att han behövde folk. Eller ock samlades de skaror av män, som höllo till vid hamnarna självmant, så snart ett nytt fartyg inlöpte i hamnen.

De, som lyckades tränga sig fram, erhöllo arbete, de övriga fingo invänta nästa båt och då försöka sin lycka.

Emellertid började, som förut är anmärkt, organisationstanken, framkallad av de oordnade och olidliga förhållandena, alltmer vinna insteg vid hamnarna.

Den första viktigare uppgiften fackföreningarnamåste ta i tu med blev den rättvisa fördelningen av arbetet.

Man enades om att tillsätta en arbetare som »statistikförare», med uppgift att se till att tillgängligt arbete blev något så när rättvist fördelat på medlemmarna.

Denne statistikförare avlönades av arbetarna själva. Länge dröjde det inte förrän organisationerna visat att det kunde gå för sig att ha ordnade arbetsförhållanden vid hamnarna.

Jämsides med detta ordnande av arbetsförhållandena bedrevs ett gott upplysningsarbete. Hamnarbetarna började bli en smula mera rakryggade. De började inse att även de voro människor och hade rätt att fordra sin del av det av naturen och arbetet dukade bordet.

Knappast någon kår av arbetare har det så bra ställt, som hamnarbetarna, i stridstekniskt hänseende. Kommunikationerna utgöra en del av samhällets känsligaste nerver, och en väl skött strejk bör därför med största möjliga visshet leda till seger för arbetarna. Vid några tillfällen visade det sig också, att hamnarbetarna, där de skötte sina kort väl, på ett glänsande sätt buro hem vackra segrar.

Denna uppryckning inom hamnarbetarkåren gladde givetvis var och en som tror på en ljusare framtid för mänskligheten. Att arbetsgivarna däremot skulle lägga planer och göra försök att splittra och sönderslå den sig allt starkare växande organisationen, var inte mer än man kunde vänta.

Året 1908 valde de att gå till anfall. Det gällde att få statistikföraren ersatt med en av arbetsgivarna avlönad lakej och införandet av § 23 i avtalet.

Att detta i realiteten kom att betyda deagressivastes inom fackorganisationen uteslutning från arbetstillfällena, förstod man utan vidare genast.

Det var därför inte underligt att arbetarna gick till strid med en fast vilja att segra, kosta vad det ville.

De vakna arbetarna inom andra yrken, som insåg vad striden betydde, visade också sin beredvillighet att hjälpa.

Ingen strid, som hamnarbetarna utkämpat, har någonsin vunnit så varma sympatier inom arbetarnas led som striden 1908. Men även arbetsgivarna voro villiga att våga en hög insats för att vinna. Säkerligen skulle de likväl ej vågat spänna bågen så högt, om våra organisationer haft andra stridsmetoder och varit solidariskt sammanbundna. Nu var problemet ganska enkelt för dem. Kunde fartygen bli lossade, trots de ordinarie arbetarnas strejk, vore segern given, ty här slutade arbetarnas gamla stridstaktik.

Så kommo engelsmännen. Det var nog en dyr historia, men skulle säkerligen inom kort betala sig. Stuveribolagen visste hur en strid skulle föras. Man kan bara beklaga att arbetarna ingenting lär.

Till Malmö fick vi något över 80 man. Fackföreningen gick genast i författning om att trycka en redogörelse för striden på engelska språket och utdela denna bland strejkbrytarna. Den vädjade till dem att ej spela förrädarens fula roll mot kämpande klassbröder och man erbjöd dem att betala alla kostnader för deras hemresa. Endast tre stycken lät sig övertalas och reste. Under hånfulla åtbörder torkade de andra sig där bak med lapparna. Småningom blev det bekant, att de voro medlemmar av en internationell strejkbrytarliga, som förut på andra platser, bl. a. i Tyskland, spelat judasrollen mot sina egna. Attde visste sina rättigheter från tidigare tillfällen, visades också därav, att de på ett vårdslöst sätt handterade revolvrar och avsköto opåtalt skott mot folk på kajen. Det var f. ö. en sorglustig syn att se dem arbeta. Gång på gång tippades kolkärrorna på bryggorna eller ock gick såväl kärra som innehåll för runt ner i backen. Benen veko sig och darrade under arbetet, och de använde dubbelt så stor arbetsstyrka och 3 à 4 gånger så lång tid som de gamla arbetarna för att lossa ett fartyg. Av allt framgick, att de ej voro vana vid arbetet. Endast då strejk utbröt någonstädes i världen ryckte de fram. Då blevo de hjältar och arbetsgivarnas och samhällets kelgrisar.

Icke att undra på, att de funno strejkbrytarelivet angenämt.

»Den första plats i Sverge som fick den tvivelaktiga äran att pröva förmånerna av engelsk strejkbrytarimport var Norrköping. Det var en utvald samling missdådare, av vilka många stodo under Londonpolisens observation, som på sommaren 1907 ditforslades av därvarande hamnintressenter. Fylleri och slagsmål hörde så att säga till ordningen för dagen, men även grövre förseelser, såsom stölder och försök till våldtäkt förekommo. Det mest anmärkningsvärda var dock myndigheternas tydligt ådagalagda ohåg att bestraffa hedersmännens förbrytelser. En inlaga till polisen, upptagande en mängd dylika obeivrade förseelser ledde icke till något resultat.

I augusti samma år uppskakades samhället vid underrättelsen om att tvenne svenska arbetare, brädgårdsarbetaren A. E. Nilsson och hamnarbetaren F. O. Karlsson, hade blivit överfallna och svårt knivhuggna i magen av de

engelska hedersmännen A. Collins, G. Tomlinson och R. Kemp. A. E. Nilssons skador visade sig vara av mycket svår beskaffenhet, enär han hade fått sina tarmar skadade, vadan en operation blev nödvändig för att rädda livet. Bägge parterna anklagade varandra för att ha igångsatt överväldet. En framstående bolagsjurist ställdes omedelbart till engelsmännens förfogande och dennes inlaga och framställningar vittna nogsamt om att han visste vardomstolens sympatier lågo. Bl. a. bestred han ersättningskravet på den grund att de knivhuggna voro strejkande, som icke ville arbeta. För att försvaga de knivhuggnas ställning riktades dessutom åtal mot F. Karlsson därför att han vid ett annat tillfälle skulle ha knuffat omkull en efterhängsen person, som förföljde honom med tiggeri om pengar och likaledes åtalades det enda vittnet för vid annat tillfälle begånget övervåld å strejkbrytare (men för vilket han sedermera frikändes) och däri instämde även allmänna åklagaren, som yrkade att bägge målen skulle sammanslås. Följden blev naturligtvis den att Tomlinson och Kemp frikändes i brist på bevis, och Collins dömdes, under åberopande av förmildrande omständigheter samt att skadan ej varit åsyftad, till 1 års straffarbete samt cirka 700 kronors ersättningsskyldighet.

Huru domstolen kunde finna förmildrande omständigheter vid ett fall som detta, är svårt att förstå. Att det låg en överlagd viljehandling över det hela visas tydligt av det förhållandet, att bägge de skadade blivit knivskurna i magen. Den som försvarar sig mot angrepp håller säkerligen icke kniven i en dylik ställning. Göta hovrätt fann dock de förmildrande omständigheterna så stora att den avprutade 7 månader (!) å strafftiden. (En och en halv månad skulle likaledes avräknas för tiden som C. suttit häktad). Men icke ens denna korta strafftid behövde Collins avtjäna. Den Lindmanska regeringen fann nämligen skäligt att av nåd befria C. från avtjänandet av straffet och skadeersättningen bortföll naturligtvis i samma ögonblick som Collins lämnade landet. Någon offentligt framställd nådeansökan hade inte varit synlig, men förmodligen hade privat påstötning gjorts från arbetsgivarehåll, såsom varande de ende som kunde tänkas ha haft något intresse av Collins lössläppande.»(Lindley).

Det var sådana män, avskum av den djupaste uselhet, som svenska »fosterländska» arbetsgivare importerade till Sverge 1908 för att stoppa de svenska hamnarbetarnas marsch ur förnedring och dy mot sol och mänskligt liv.

***Arbetsnedläggelsen tog sin början i Göteborg den 20 juni och i Hälsingborg och Malmö vid ungefär samma tid.

Attentatet i Malmö utfördes den 13 juli och härmed befriades landet från hela det utländska strejkbrytareföljet. Trots att strejken inte pågått längre och trots att hamnarna befriats från strejkbrytaresloddret var man redan den 18 juli färdig att från arbetarnas sida ta emot en uppgörelse av skändligaste art.

Den viktigaste punkten i denna uppgörelse har följande lydelse:

»Med iakttagande av avtalets bestämmelser i övrigt äger arbetsgivaren rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga och avskeda arbetare, samt att använda arbetare, oavsett om dessa äro organiserade eller ej.»

Härmed var arbetarnas statistikföring krossad och den förhatliga § 23 påtvingad arbetarna.

Som jag förut någonstädes påpekat, är denna punkt särskild förödande för en organisation, vars medlemmar sysselsättas med arbete sådant som transportarbetarnas.

Hur kom nu en dylik förnedrande uppgörelse till stånd? Ur transportarbetareförbundets verksamhetsberättelse lånar jag följande, som tydligt och klart visar vilken oerhörd fara skråorganisations- och centralisationssystemen gömmer:

»Med anledning av den hotande situationen om konflikternas utvidgning, beslöt Transportarbetareförbundets styrelse att inkalla en extra förbundskongress. Likaledes hade Landssekretariatet beslutat att inkalla Landsorganisationens representantskap för att taga situationen under allvarsam omprövning.

Det blev därför dessa två korporationer som fingo fatta det avgörande beslutet för arbetarnas vidkommande i fråga om de av förlikningskommissionen framlagda uppgörelseförslagen.

Den i landet inom arbetarkretsar rådande stämningen var även starkt framträdande

blandtransportarbetarekongressens deltagare. Under det att man på arbetsgivarehåll intensivt ropade på allmän lockout, framställdes från arbetarehåll genom mötesuttalanden och resolutioner oavbrutna rop på storstrejk. Till följd av denna stämning beslöt transportarbetarekongressen efter en långvarig debatt att avslå förlikningskommissionens förslag till uppgörelse med 61 röster mot 41 för bifall.

Representantskapet hade däremot att godkänna uppgörelseförslaget och likaledes hade uppgörelseförslaget godkänts av övriga förbund, som voro invecklade i dessa konflikter. Det berodde nu uteslutande på transportarbetarna, om denna stora jättelockout skulle träda i verkställighet eller ej. Frågan upptogs därför ånyo av representantskapet, som därvid fattade följande beslut att tillställas transportarbetarnas kongress:

Landsorganisationens Representantskap har nu delgivits resultatet av omröstningen rörande föreliggande förslag till uppgörelse i pågående konflikter, varav framgår, att alla grupper med undantag av transportarbetarna bifallit föreliggande förslag. Representantskapet, som tagit situationen under förnyad omprövning, har för sin del funnit sig ännu en gång böra vända sig till Eder i denna sak, då det nu uteslutande vilar på Edert beslut, om jättelockouten skall tagas eller ej.

Då vid granskningen av Edert beslut Representantskapet funnit, att detta fattats genom öppen omröstning och med namnupprop, kan Representantskapet ej godtaga densamma, då vid besluts fattande rörande såväl arbetsinställelsers tillgripande som avslutning alltid eljest avgöres genom sluten omröstning och med kvalificerad majoritet.

Representantskapet ålägger därför kongressen att omedelbart upptaga frågan till förnyad omprövning enligt följande alternativa förslag:

1) Kongressen beslutar överlämna åt Landsorganisationens Representantskap att för Transportarbetareförbundets del fatta det definitiva beslutet rörande uppgörelsen i hamn- och transportarbetarekonflikten, och tillförbinder kongressen förbundet och dess olika avdelningar att följa det sålunda av Representantskapet fattade beslutet.

2) Att kongressen verkställer ny omröstning med slutna sedlar, varvid kräves att 2/3 av kongressens deltagare skola ha röstat för avslag åförslaget för att detta för förbundets del skall få anses fallet.

Vi emotse kongressens svar härå senast kl. 4 i e. m.

Stockholm den 18 juli 1908.

För Landsorganisationens Representantskap:

NILS PERSSON,
ordf.

ARVID THORBERG,
sekr.»

Att denna skrivelse skulle väcka åtskillig opposition bland kongressdeltagarna var ju att vänta, men den tycktes i alla fall inte ha varit kraftig nog. I synnerhet bör man lägga märke till den obefogade diktatur Representantskapet sökte öva på en annan representantförsamling i och med fordran på sluten omröstning och två tredjedelars majoritet. Då ny omröstning företogs, visade det sig att icke mindre än 15 ombud, fegt begagnande den slutna omröstningen, deserterat från den majoritet som avslagit uppgörelsen, varvid 13 gick över till minoriteten och 2 tycktes ha förhållit sig neutrala. Med 54 röster mot 46 kunde därför kongressen antaga denna fördärvliga uppgörelse.

Man kan förstå, ätt det från Representantskapet — och även från annat håll — övats ett det kraftigaste tryck på kongressdeltagarna.

Det är denna påtryckning Lindley syftar på när han vid senaste Landsorganisationskongressen begär ett

utomordentligt understöd vid en planerad kamp mot § 23.

Måtte transportarbetarna ha lärt något av de senaste tio åren, så att de föra denna nya strid fullkomligt utan hänsyn varken åt höger eller vänster — då är också segern given.

Attentatet.

STÄMNINGEN var het. Man kan nästan säga brännande. Över allt, var helst arbetare sammanträffade, talades det om de utländska strejkbrytarna. Väl hade Malmö arbetare förut haft att dragas med strejkbrytare — men aldrig utländska. Hur man än vill utlägga »Internationalismen», är det ändock ganska förståeligt att inkallandet av utländska strejkbrytare väcker en kraftigare och starkare förbittring hos landets egna arbetare, än anställandet av inhemska.

Säkerligen var det också detta förhållande, som förmådde uppjaga en så enhällig och glödande förbittring bland Malmö arbetare, att den till slut utlöste sig i ett kraftigt handlande — attentatet.

Mycket har skrivits och talats om detta attentat, och jag skulle i denna stund önska alldeles särskilt ha tillgång på de socialdemokratiska tidningarna för tiden efter attentatet. Sverges arbetare, de yngre, som då ännu ej var med, och de äldre, som ha slött minne, skulle då erinras om en ynkedom så stor, att det därefter måste kännas som en brännande skam att kallas socialdemokrat. En handling, som framsprang ur varma, oegennyttiga hjärtan för underlägset kämpande bröders och likars väl och som nära nog fullt öppet utfördes med insats av egna liv, en sådan handling betecknas av denna press såsom *ett fegt lönmord.* Ett av dessa sköna arbetareorgan »trodde» t. o. m. att jag och mina kamrater utfört attentatet betalda med kapitalisternas guld — för att förstöra riksdagsvalen till den kommande hösten.Jag frågar varje svensk arbetare, som ännu ej är besmittad av dekadente akademikers vrövel och floskler: Var handlingen *feg*, då nästan hela staden visste att ett attentat förehades? Såväl stuveribolag som polis vittnade inför rätten, att de voro medvetna om vad som skulle ske. Beväpnade polismän vakade över fartyget natt och dag och strejkbrytarna själva voro beväpnade och postade på »Amaltheas» däck. *Varningar* hade skriftligen tillställts strejkbrytarna och mera kunde ingen begära av oss. Attentatet utfördes under former, som täckte allt vad man kunde begära av män som vet vad de äro skyldiga sin egen rättfärdighetskänsla och den fana de svurit trohet under alla skiften. Det vore lyckligt för de svenska arbetarna om deras ledare och tidningsskrivare handhaft sina uppgifter på ett sätt, som vore lika fritt från feghet som vi vår.

Och guldet! Ja, det blev nära 10 års straffarbete — och hälften av denna betalning kunna vi måhända tacka de »modiga» ledarna i den socialdemokratiska pressen för.

Följande, ingalunda fina, betyg får den svenska socialdemokratiska pressen med anledning av dess hållning i bombaffären av finska »Socialdemokraten», som i numret för den 31 juli 1908 skriver så här:

»Den svenska socialdemokratiska pressen har, som naturligt är, med en mun framhållit, att bombattentatet i Malmö ej stod i överensstämmelse med socialdemokratiens kampmetoder. Önskligt hade dock varit, att partitidningarna icke, såsom stundom skett, nära nog smutskastat de unga attentatorerna, som tvivelsutan hade de redligaste avsikter. Det kan ej undgå att väcka ovilja, när en tidning i sin utläggning om de häktades föregående framhåller, att en är född utom äktenskapet och en annan levat i fri förbindelse! Det vore väl ej för mycket begärt, att de svenska partitidningarna, trots allt sitt under dessa förliknings- och valallianstider lättbegripliga »avståndstagande» ej helt skolaförgäta den takt, varmed man bör uttala sig om unga människor, som kanske med livet skola få umgälla sin hänförelse för idéerna.»

Det var en kväll i början av juli månad 1908, som jag kom in på det även genom attentatet bekanta kaféet »Utposten». Extrablad hade samma afton kungjort, att polisen lagt beslag på ett parti dynamit i ett virkesupplag. Upptäckten skedde på så sätt, att några barn, som höllo till och lekte på platsen, fått tag i dynamiten och i tro att det var skosmörja, bestrukit sina skor därmed.

Inkommen på kaféet, där vi ungsocialister brukade samlas, hörde jag genast en del kamrater livligt ventilera

beslaget.

Jag uttalade min livligaste indignation över den vårdslöshet, med avseende på barnen, dynamitgömmarna lagt i dagen. Dessutom lät jag undfalla mig att de 6 kg. dynamit, det här var fråga om, bort gömmas undan på ett betryggande sätt, enär de kunnat bli ett effektivt medel till försvar under den väntade storstrejken.

Senare på aftonen, då jag begav mig hemåt, åtföljde Nilson mig en bit på vägen. Helt öppenhjärtligt lät han mig veta, att det var han och Stern, som förskaffat sig dynamiten och som undangömt den i virkesupplaget. Dessutom lämnade han en förklaring och ett försvar angående den olämpliga nederlagsplatsen.

»Efter ditt yttrande på kaféet», tillade han, »är du av samma åsikt som vi med avseende på dynamitens lämplighet till försvar under den troligen blivande storstrejken, för det fall polis och militär utkommenderas mot oss. Det finns gott om varan vid Klagshamn. Vill du följa med, så tar vi en tur ditut.» Vid närmare samtal om saken framgick, att Stern och Andersson-Reimer anslutitsig till företaget. Sedan jag givit mitt löfte att följa med, skildes vi. Så gick det till att jag kom att vara med om attentat. Det var visserligen inte då beslutat, men här hade vi upprinnelsen.

Jag har anfört detta, därför att jag flera gånger under min fängelsetid fått höra, att jag var den egentlige »brottslingen», som bar skulden till Nilsons och Sterns hårda öde.

***

Sedan de engelska strejkbrytarna anlänt till Malmö artade sig hamnarbetarestriden till att bli långvarig. Att något måste göras för att få dem bort, såvida inte organisationernas bestånd skulle riskeras, visade sig allt mer bli en nödvändighet. Omsider hade Nilson, Stern och jag och en person till kommit dithän, att vi ansågo att läget nu kallade män som tordes handla. Prat hade vi haft mycket av, men nu som annars blev resultatet klent. Ingen av oss tillhörde de stridandes organisation (Nilson och Stern voro byggnadssnickare och jag murare), men vi kände i vart fall trycket lika hårt som de svältande hamnarbetarna. En flera månader lång arbetslöshetsperiod är en god attentatsagitator.

Så kom det sig att vi fyra stycken fredagen den 11 juli voro ense om att strejkbrytarna skulle bort. Dagen efter, sedan en av de fyra dragit sig undan, skedde attentatet.

»Om denna episod icke hänt, hade den första engelska invasionen naturligtvis följts av flera, och det hade blivit en karavanväg över Nordsjön för strejkbrytaretransporter. Vi hade kanske fått uppleva en ny Hansaepok med utländska legoknektar översvämmande arbetsmarknaden, ty de kristna hava alltid av ålder vid behov inkallat »hundturken», även om de kallat sig patrioter.»(v. Melsted).Vi, som voro fullkomligt okunniga om dynamitens egenskaper, hade eftersträvat en skarp knall för att bryta strejkbrytarnas trygga ro och sätta deras nerver i en sådan spänning, att vistelsen här skulle bli dem outhärdlig, uppnådde våra högsta förväntningar. Knallen hördes som det kraftigaste kanonskott över hela staden.

En stor bleckservis hade sin plats på några bord å däcket. Genom lufttrycket flög den i luften och kom därefter neddansande på däcket och ställde till ett förfärligt kackalorum, medan ännu knallen av bomben slog lock i engelsmännens öron.

En grövre järnkätting, som var spikad kors och tvärs för luckan i fartygssidan, där bomben placerades, splittrades i småbitar och trängde in i fartyget och sårade ett 20-tal, medan en, internationelle strejkbrytaren Close från Hull, dödades. Med all säkerhet hade även han undgått allvarligare skada, om han ej placerat sig mitt för nämnda lucka.

***

Söndags morgon, dagen efter attentatet, kungjorde extrablad händelsen. Stora människohopar samlades framför de uppklistrade bladen, och på några få timmar spred sig den uppseendeväckande nyheten över hela staden. Var helst två människor sammanträffade frågades: »Har du hört om attentatet mot strejkbrytarna?» Var en arbetare den frågande, fanns alltid en underton av triumf och tillfredsställelse med i frågan. Men så mycket bjärtare

avstack därför de s. k. arbetartidningarna, då de dagen därpå utkommo med sina gallskrik. Medan närliggande lands borgerliga tidningar sågo jämförelsevis lugnt, sansatoch förståeligt på händelsen, skreko de socialdemokratiska bladen här i landet i himmelens sky på »brottslingarnas fasttagande».

Ett avskyvärt rånmord, ett nesligt våldtäktsdåd eller lustmord, — bah! — var det också något att fästa sig vid! Men här var det arbetare som handlade proletäriskt med rättvisan i ena handen och bomben i den andra. Här i landet ha ledarna tagit monopol på att »handla» (gud nåde oss!) för arbetarna och därför blir det också i deras ögon ett himmelsskriande brott om arbetarna själva våga både tänka och handla *så som situationen kräver.*

Och så var det ju valen. Käre socialdemokratiske gud, hjälp oss att rädda valen till hösten, så att inte borgarna bli skrämda av de nedriga bombmännen i Malmö och tar andra valsedlar än våra. — Det var den stående bönen vecka ut och vecka in i alla tidningar som blivit resta och uppehållna med våra, med arbetarnas pengar. Ett undantag härifrån utgöra endast de rent revolutionära bladen.

Låt oss lämna dessa lumpna socialdemokratiska blad och deras skrivare åt sitt öde. Förr eller senare skall proletariatet göra upp med förräderiet, göra upp med arbetarnas farligaste fiender. Ve dem, som de dagarna ha smutsiga fingrar

Polisen lägger sig i affären.

MÅNDAG morgon kl. 3, precis 25 timmar efter attentatet, vaknade jag upp av starka slag på ytterdörren. Jag steg upp och öppnade köksfönstret. Där utanför stod två civila herrar.

— Vad är det frågan om? sporde jag.

— Det är polisen. Öppna!

— Gott! När jag klätt mig ska' ni få komma in.

Efter 10 minuter var jag klar. Men nu var det inte två utan fyra tjocka, korta, långa och magra herrar om vartannat, som ville besöka mig i den tidiga morgonstunden. Sedan jag förmanat dem att torka väl av fotbeklädnaden bjöd jag dem stiga in.

— Vad förskaffar mig nöjet av ett så tidigt besök? sporde jag. Nå, det behöver jag väl knappast spörja om. Det borde ja ha kunnat vara beredd på.

— Jaså, ni vet varför vi komma! (De blevo genast livligt intresserade).

— Naturligtvis är det med anledning av attentatet. Ni komma troligen att plocka ner till stationen så många ungsocialister det finns i sta'n. Det vore därför märkvärdigt om ni skulle gå förbi mig. (Nu slappnade intresset).

Mellan två av de längsta och kraftigaste fick jag göra promenaden genom staden till poliskontoret. De andra två stannade kvar och plundrade mitt rum på allt i läs- och skrivväg. Skrivbordslådorna öppnades med falska nycklar. Brev, anteckningar, broschyrer, böcker och fotografier, allt togs, rubb och stubb.

Huruvida de hittade några helvetesmaskiner —jag undrar om de kallas så, därför att de äro avsedde att skicka folk till helvetet som ej äro förtjänta av himmelen? — bomber eller dylikt, hörde jag aldrig talas om.

***

Redan söndag eftermiddag anhölls Anton Nilson. Med sin bror och syster, som kommit till staden på genomresa till Köpenhamn, gjorde han sällskap till färjan, med vilken dessa skulle fara över Sundet.

Såväl här vid ångfärjestationen som vid järnvägsstationerna hade polis utposterats. Nilson blev tagen vid färjan (polisen trodde med all säkerhet att han tänkte resa till Köpenhamn) och förd till poliskontoret.

Att Nilson blev den som först häktades, berodde därpå, att han i båten, som användes vid placeringen av bomben på »Amalthea», tappat en s. k. avlöningslista, varpå hans namn stod.

En ledtråd till mig fick polisen därigenom, att Nilson på tillfrågan förklarade att han söndags förmiddag icke sammanträffat med mig. Då en polisman sett oss tillsammans nämnda förmiddag var saken klar:

Nilson är starkt misstänkt för attentatet. Han nekar till att ha träffat samman med mig vid en tidpunkt varunder vi bevisligen sammanträffat. Ergo är det skäl även för misstanke mot mig.

Då polisen senare tillfrågade mig om detta sammanträffande, kunde det inte falla mig in att neka till en omständighet som i och för sig inte betydde något. Därmed var den första tvetalan fastslagen.

Stern, som häktades en vecka senare änNilson och jag, hade haft god tid på sig att komma undan. Men han arbetade lugnt på sin vanliga plats och låtsade som det regnade. Polisen sökte honom inte heller. Då jag senare under transporten mellan Malmöfängelset och Karlskrona tillfrågade Stern, varför han inte reste då han märkte att det började osa hett, svarade han, att han litade på att Nilson och jag inte skulle nämna något, så att han blev inblandad.

Emellertid hade Stern obetänksamt nog för en målare Sturm (f. n. troligen bosatt i Skelderviken) omtalat, att det var hän, Nilson och jag som utfört attentatet. Då Sturm, som var medlem av en ungsocialistiskt klubb, tillsammans med andra ungsocialister hämtades till förhör på poliskontoret, berättade han, antingen betald eller av feghet, allt vad Stern för honom omtalat. På grund härav blev Stern genast häktad.

För Stern berättade därefter polisen hela historien, sådan de fått den av Sturm, men utgav den för att vara Nilsons och min. Och härav lät Stern lura sig att avlägga full bekännelse, varvid Nilsons och min intagna position gjordes omöjlig.

Polisen hade alltså inget svårt arbete, tack vare en uslings förräderi och Sterns naivitet.

***

Nerkommen till poliskontoret träffade jag där en kamrat, Elis Höglund. Han hade legat där hela natten. Min aning besannades således, att mitt anhållande blott var ett på slump utfört griptag.

Hos polisen var jag under dagen och natten. Något egentligt förhör förekom inte här, sedan jag förklarat att hela saken inte intresserade mig.I länsfängelset, dit jag sedan fördes, utan att dock vara häktad, förekom däremot förhör och överrumplingsförsök flera gånger om dagen. Att de misslyckades är överflödigt att säga. Men som bevis på deras metoder och försök att trötta ut, tjänar följande:

Under de sex dagar jag satt inspärrad på länsfängelset utan att vara häktad, tilläts jag inte att själv förskaffa mig föda, ej heller fick jag fängelsekost. Polisen hade själv åtagit sig mathållningen. Mina anhöriga tilläts inte heller att besöka mig.

Redan i polislokalerna fick jag första dagen veta vad det vill säga, att kosthållas av polisen. Till middag serverades köttbullar, sammanmalda av gamla, illaluktande korvbitar och fjälsterslamsor.

Jag gjorde förstås anmärkning på att utspisas med skämd föda, men min vaktare, en detektiv, förklarade att maten var som den borde vara. Tillfälligtvis passerade en »överdetektiv», Steier, vilken jag anmodade att avprova maten. »Jo, fy tusan, den är ju alldeles rutten», utropade han efter verkställd syning. Härmed underkände han sin kamrats buffelaktiga utlåtande. Jag fick annan mat.

På fängelset blev det annorlunda. Maten var likadan, men vid klagomålen fästes intet avseende. Sedan jag svultit i fyra dagar, försökte jag förtära lite mjölk, tillsänd mig på en av pasteuriseringsbolagets flaskor, men dess blå skimmer tycktes mig misstänkt. Då jag satte flaskan för munnen fick jag in en stor klump, som jag dock skyndsamt spottade ut, varvid den befanns bestå av ett 50-tal flugor och tjock mjölk. Jag undersökte flaskbottnen och fann nu, att den till en tums höjd var full av döda flugor och tjockmjölk. Man hade alltså tagit en flaska, som förut innehållit oskummad pasteuriserad mjölk, och utan att rengöra den, påfyllt skummjölk. Flugorna hade naturligtvis dränkt sig i den mjölktår som varit kvar på botten. Emellertid kom detta vidriga sätt att bringa mig föda bägaren att flöda över. I desperat lynne slängde jag hela servisen genom fönstret ut på gården, där

bevakningen fick plocka upp den. Jag hotade att göra likadant nästa dag, om jag inte fick frisk och ätbar föda. Tydligen förstod man att jag nu var bragt till ursinne, och de två återstående dagarna fick jag något så när skaplig föda.

Om »man» räknat ut att göra mig »mjuk» genom svältkur, bedrog man sig.

Ett annat led i uppmjukningsproceduren bildar de täta, flera gånger dagligen upprepade, meningslösa förhören. Vid ett tillfälle kom en lång räkel in i min cell och presenterade sig såsom detektiv. Han ville »bara» ha några »upplysningar». Sedan jag lämnat honom uppgift på var jag var skriven, född o. d. gav han sig i väg. På eftermiddagen kom han emellertid tillbaka i sällskap med en kamrat och förklarade nu, att de upplysningar jag lämnat på f. m. inte »gällde», därför att han varit ensam.

Under stillsam ironi förklarade jag nu, att jag var född på planeten Mars vid tionde kanalen i sydligaste slusshuset, att jag var döpt i kratersjön Spegeln samt skriven i »livsens bok».

Därefter tog jag »Andaktsbok för fångar» — annan litteratur bestods mig ej — och studerade dess djupsinniga tankar, bland annat stället där det säges till den obotfärdige dödsdömde fången, att han »far åt helvete», ty »ingen himmelsk eller mänskligt makt» kan hjälpa honom.

Att mina vänner detektiverna tröttnade på ettså vanvördigt värdskap och togo adjö, bör knappast förvåna.

Nästa dag gjorde två andra herrar nya försök. På programmet stod att de anhållna skulle uttröttas genom »förhör» två gånger om dagen, och då så . . . Men — det måtte inte vara roligt att vara detektiv.

Rättegången.

SÅ BÖRJADE då den komedi som fru Justitia, de maktägandes och kapitalets sköka, spelar upp så snart någon från den »undre» klassen tar överklassens heliga våldsprinciper i sin tjänst.

Varje gång jag råkar tänka på denna rent farsartade rättegång, kan jag inte låta bli att skratta högt.

Tänk er där vid bordet tre män, tillhörande den s. k. »bildade» klassen, med för tillfället påtagna högtidliga och viktiga miner, sittande till doms i ett socialt drama, varav de inte begripa eller kunna fatta annat än det yttre skalet — själva handlingen — men oförmögna att fatta själva dramats innebörd och betydelse.

Om blott domstolen haft den ringaste kunskap om sociala intressemotsättningar och den inom arbetarklassen inbitna föreställningen om strejkbrytaren och hans arbete, skulle domen blivit en annan. så vanvördigt värdskap och togo adjö, bör knappast förvåna.

Nästa dag gjorde två andra herrar nya försök. På programmet stod att de anhållna skulle uttröttas genom »förhör» två gånger om dagen, och då så . . . Men — det måtte inte vara roligt att vara detektiv.

Rättegången.

SÅ BÖRJADE då den komedi som fru Justitia, de maktägandes och kapitalets sköka, spelar upp så snart någon från den »undre» klassen tar överklassens heliga våldsprinciper i sin tjänst.

Varje gång jag råkar tänka på denna rent farsartade rättegång, kan jag inte låta bli att skratta högt.

Tänk er där vid bordet tre män, tillhörande den s. k. »bildade» klassen, med för tillfället påtagna högtidliga och viktiga miner, sittande till doms i ett socialt drama, varav de inte begripa eller kunna fatta annat än det yttre skalet — själva handlingen — men oförmögna att fatta själva dramats innebörd och betydelse.

Om blott domstolen haft den ringaste kunskap om sociala intressemotsättningar och den inom arbetarklassen inbitna föreställningen om strejkbrytaren och hans arbete, skulle domen blivit en annan.Dessa herrar, som sutto till doms över oss, skulle haft gott av att höra t. ex. den schweiziske universitetsprofessorn Lotmars omdöme om

strejkbryteriet. Vid ett föredrag i juristföreningen i Bern yttrade han:

»Strejkbrytaren är en överlöpare, en förrädare. Han anses för detta icke endast bland arbetarna utan också hos arbetsgivarna. Solidariteten är för en organisation detsamma som självuppehållelsedriften för en enskild individ. En strejkbrytare är en förrädare mot sina egna klasskamrater. Det bistånd han av klassmedvetande borde bjuda dem, bjuder han motståndarna. Även arbetsgivaren betraktar, ehuru han har nytta av strejkbrytaren, dennes handling som skamlig. De arbetare, som tillhöra neutrala, s. k. gula fackföreningar, ha utfört förräderiet redan den dag de organiserade sig i en dylik förening. När det fordras av en arbetare, att han skall utföra arbete, som en strejkande lämnat, kan han neka detta, utan att göra sig skyldig till något rättsvidrigt. En arbetare, som antar ett sådant arbete, utan att bli upplyst om dess natur, kan utan vidare och utan uppsägelse åter lämna detta. Solidaritet mot kamrater är en hederssak för alla klasser, inte endast bland arbetarna, och brott häremot betraktas av alla som förräderi.»

***

I dessa dagar ljuder från den stora människoslakten därute skotten och krevaderna. Varje dag och stund söndertrasas hundra- och tusentals människor. Millioner granater och bomber strös ut med det ständiga målet att krossa, förgöra och mörda.

Trots denna tydliga avsikt och trots fullbordad gärning ställer den s. k. rättvisan icke upp vare sig schavott eller fängelse för dessa mord — gemenare och avskyvärdare än några andra. Avskyvärdare just därför, att de äro så oerhört råa i sin grymma meningslöshet. Men Rätten tiger — och det gör den ju alltid när Våldet med sinpansrade näve ger den blinda gudinnan en tillräckligt kraftig tryckning över hjässan.

När en gång för tio år sedan en bomb sprang i den skånska metropolen i en social strid, i en strid mellan fullkomligt oförenliga intressen, då var den blinda gudinnan icke blind. Många generationers skökotjänst hos den klass av förtryckare, som satt våldet i högsätet och gjort det till en helig princip, har gjort henne förunderligt seende när någon från den »undre» klassen — den förtryckta — vågar ta i bruk en av dessa heliga principer, som blott äro heliga så länge de användas i den »övre» klassens tjänst, men blir en dödssynd i den undre klassens hand för denna förtryckta klass’ frigörelse.

***

Här sitter domaren i en låg karmstol. En mammas gosse med tomt huvud och en slags egenkär, påklistrad viktigpettermin. Det är rådman Brodin, den obetydligaste av de tre. Vid hans högra sida ha vi en karl med ett ganska markerat utseende. Men han visar sig förstå sociala intressemotsättningar lika litet som sin kollega, och knappast bättre än jordbruk. Det är vår f. d. jordbruksminister. Den tredje mannen var alltför blygsam för att hans namn skulle fastna i mitt minne.

Som åklagare fungerade herr Berger. Densamme som, vid försök att smita förbi tullskranket i Köpenhamn, hejdades av en dansk tullman, varvid herr Berger tog upp sitt legitimationskort och presenterade sig som »polisdomare Berger från Malmö».

— De maa sku være Polisdomere best de vil, men hær ska de visiteres.Och därvid blev det. Men gud vad herr Berger var förgrymmad över de skrattande ansiktena runt om!

Detta var de fyra huvudfigurerna och omkring dem grupperar sig sedan alla de mindre i Justitias heliga tempel.

***

Det var i sessionsrummet på gamla länsfängelset som jag såg Nilson, Stern och de andra inblandade för första gången efter anhållandet.

Salen var full av folk, till stor del journalister från in- och utlandet.

Framför domarebordet stodo »attentatsmännen». Där till höger stod Nilson, en liten undersätsig, knappt mer än tjuguårig yngling. Hans runda ansikte är rött av sinnesrörelse och spänning, men hållningen är fast och spänstig.

Intill honom står Sturm, förrädaren. Han visade sig vara en karaktärssvag stackare, som sålde sin själ av rädsla — eller för guld. Vilketdera har aldrig blivit utrett. Och där, undan för undan, från den ena väggen till den andra, ser jag alla de andra: Jönsson, med det uppåtstrukna håret och den lutande hållningen, men med en sympatisk fasthet i uppträdandet. Som bekant, dömd mot sitt nekande och utan skymt av bevis. Endast på en medanklagads ångerfulla uttalande dömdes han. Och där står Fritzner, vår käcke danske kamrat. Blicken är full av god humor, halsen bar och hållningen liknöjd. Med hela sitt uppträdande tycktes han vilja säga till domstolen: »Mina herrar, jag finner hela denna tillställning enbart löjlig och olämplig. Sök komma till ett slut på föreställningen ju förr dess hellre.»

Och där — på en stol — sitter en kvinna.Hon kunde ha tarvat ett särskilt kapitel. Men av barmhärtighet och för hennes egen och forna dagars skull vill jag blott i förbigående beröra hennes förhållande till mig då och efteråt.

Att hålla henne häktad under sju veckor var en skändlig orättvisa, då det otvetydigt i början av rättegången framgick att hon ingen som helst del hade i attentatet. Efter hennes frigivande besökte hon mig så ofta det var möjligt och dessemellan korresponderade vi. Detta fortfor till i början av 1912. Vid nämnda tidpunkt, då jag befann mig på Långholmen, upphörde de annars regelbundna breven att komma. Ingen som helst orsak angavs. Då jag fick veta orsaken av andra, bidrog detta givetvis åtskilligt till att göra fängelselivet tyngre. 1910 hade min lilla gosse dött, och det band som då lossnade bidrog i hög grad till att förta bitterheten, då bandet med modern slets.

Jag ville helt naturligt inte att hon hela sitt liv skulle vara fastkedjad vid en livstidsfånge, och föreslog henne därför redan strax efter rådhusrättens utslag, vid ett muntligt samtal, att skilja våra öden åt. Emellertid ville hon inte alls höra talas om något dylikt. Då jag så väl kände till hennes naturell, upprepade jag ett år därefter förslaget, men möttes ånyo av bestämda protester och en energisk försäkran, att ett upprepande av ett dylikt förslag skulle åsamka henne bitter smärta.

»Om du håller av mig blott ett litet grand, så upprepa icke detta förslag. Men vill du göra mig bittert ont — nåväl skriv då som du skrev i sista brevet.»

Efter detta kunde jag inte annat göra än att låta det gå till det brast.

Till hennes karaktäristik hör också att hon,sedan jag fått veta att hon inlett en förbindelse, som redan visade synbart resultat, och därom tillskrivit henne på en väg, som gick utom fängelsecensuren, och förebrått henne, icke att hon bröt förbindelsen oss emellan, utan det lumpna sätt varpå det skedde, till direktör Wollin insände detta mitt brev. På grund härav dömdes jag till en månad i cell utan arbete, därav åtta dygn utan sängkläder.

Må hon, i medvetande om att hennes anslag lyckades, vila i frid.

***

Sedan den första rättegången, den om dynamitexpropriationen, slutförts fortsatte förhandlingarna om själva attentatet. Länsstyrelsen skyndade sig att förordna om rättegångsbiträde och utsåg härtill advokat Carl Romanus från Stockholm.

Första rättegångstillfället bjöd icke på mycket av synnerligt intresse. För övrigt tror jag att det hela var mig ganska likgiltigt. Endast vid en del tillfällen under hela rättegången, då jag antingen retades av den godtyckliga protokollföringen eller annars av domstolsordförandens antingen löjliga eller i vissa fall bryska uppträdanden, kände jag mig få ett visst intresse för saken.

Jag har förut anmärkt att hela rättegången syntes mig farsartad. Redan innan rättegången började voro vi i själva verket dömda. Vad då en sex månaders lång föreställning skulle gagna till, är måhända svårt att förstå. Men, herre gud, domarna skall ju också leva.

Vid andra rättegångstillfället förde domaren på tal vilken väg vi gått, då vi kommo hem till staden efter dynamitexpropriationen i Klagshamn.Sedan vi noggrant redogjort härför och den stackars domaren icke visste någon levande råd för flera frågor i ämnet, sade han till slut:

— Nå ja! Så var ni då komna till sta'n och gick Bergsgatan fram. Gick ni på högra eller vänstra trottoaren?

Vid denna fråga, så uppenbart löjlig i sin meningslöshet, tyckte jag dumheten kulminerade och kunde för den skull inte underlåta att dra på smilbandet.

— Rosberg ska inte skratta, ty det här är allvarliga saker.

— Det inser jag till alla delar, men herr domaren ska då vara beskedlig och inte framställa så skrattretande frågor.

Här teg han och lät vänster och höger vara.

Vid ett tillfälle längre fram sökte ordföranden hindra mig att tala utredande i saken. Vid vart och vartannat ord sökte han sticka emellan med frågor och därmed förvilla och tilltrassla min tankegång. Härmed fortsatte han till dess jag lade armarna i kors över bröstet och förklarade, att antingen skulle ordföranden tala eller också jag.

— Det är jag som leder förhöret, dekreterade han.

— Var så god. Och därmed teg jag till dess han måste bekväma sig till den förklaringen, att jag skulle få tala utan att bliva avbruten.

En tölpaktigare människa att leda förhandlingarna kunde vi svårligen fått, och jag kan inte glömma den kostliga min han gjorde, då jag vid ett tillfälle förklarade att jag inte erkände den sittande domstolens rätt att döma mig och mina kamrater.

Nedanstående klipp ur den danska tidningen »Politiken» ger en liten föreställning om hur frågor och svar föllo:»En episod från bombrättegången. Domaren frågade, om Rosberg hade kunnat sova natten efter attentatet, varpå Rosberg svarade att han sov mycket gott.

Domaren: Tyckte Rosberg då, att han gjort en riktig handling?

Rosberg: Ja, något oriktigt kunde jag inte se att det var.

Domaren: lycker Rosberg fortfarande att det var riktigt?

Rosberg: Ja, efter min mening. I alla fall låg det inte något orätt i att skrämma i väg dessa strejkbrytare.

Domaren: Det beror väl på, hur ens samvete är. Det överensstämmer i alla fall inte med den allmänna rättsuppfattningen.

Rosberg sträcker hastigt på huvudet. Man ser på honom, att han är trött av det tre timmar långa förhöret, under vilket han hela tiden stått. Nu stöder han sig med ena handen mot väggen. Och så svarar han, under det att det beständiga spotska leendet kring hans mun går över till en skymt av trots:

— Den allmänna rättsuppfattningen? Vad är det? Är det den officiella meningen, som en liten klick i det ena och det andra landet representerar? Den lilla klick, som stiftar lagarna, på så sätt som den tänker och känner rätt och orätt. Denna klick är inte allmänheten! Arbetarna, underklassen, det är den stora allmänheten, som bär bördorna.

Domaren: Var har Rosberg fått sådana tankar?

Rosberg: Jag har lärt att tänka själv. Då man måst leva livet och se dess skuggsidor, så lär man själv att tänka över förhållandena. Då arbetarna inte kan skydda sig genom det enda lagliga medel, som står till deras disposition, så kan man inte förebrå dem att de gripa till vapen gent emot förrädarna. Jag tycker, varje arbetare måste hata förrädiska kamrater. Nu gick det så olyckligt, att en av förrädarna dog, men hans död hade inte något intresse för oss.

Domaren: Det gick så olyckligt, säger Rosberg; han har alltså medlidande med den döde.

Rosberg: Ja, men det gick också olyckligt för oss, för genom hans död blir vårt straff större. Den, som inte förstår dessa synpunkter, borde inte ha rätt att sitta och döma över oss.

Domaren: Vem menar Rosberg egentligen skulle döma er?

Rosberg: Ja, det skulle jag gärna svara på, om domaren först vill svara mig på en annan fråga.Domaren: Rosberg har ingen rätt att göra några frågor här i salen.

Rosberg (ler): Nej visst, det har jag naturligtvis inte.»

Vid flera tillfällen förvanskades protokollen och vid nästan varje rättegångstillfälle måste Nilson och jag begära rättelse. Ibland togs rättelserna till protokollet utan diskussion, men vid andra tillfällen ville domstolen, speciellt ordföranden, bestrida rättelsernas riktighet. Anton Nilson bestred sålunda vid ett tillfälle att protokollet riktigt återgav ett av hans yttranden och ville ha det ändrat. Rättens ledamöter tog emellertid, på förslag av ordföranden, på sin ed att återgivandet var riktigt. Vid ett annat tillfälle hände det till och med att ordföranden vädjade till de närvarande detektiverna om bekräftelse på ordalydelsen av ett av mina andraganden.

Advokat Romanus sökte inte under själva rättegången prestera något egentligt försvar. Han menade att vi redan i och med häktningen vore dömda och att det icke skulle löna mödan att söka få domarna att ändra sin förutfattade dom. Och utan tvivel hade han rätt. Hela rättegången vittnade därom.

Protokollen vittna också om att försök — som också kröntes med framgång — gjordes att få dessa att fullt bära upp den redan i förväg beslutade domen.

Vid ett tillfälle sporde ordföranden mig om jag ångrade brottet.

— Nej, jag ångrar icke vår handling, men jag beklagar att en man därvid omkom, vilket vi icke ville, svarade jag.

Den första satsen togs naturligtvis till protokollet, men det sista i meningen, som kunde förklarat första delen, uteslöts. Och så förfor man hela vägen.En roande episod inträffade då vittnet Lindskog uppträdde på arenan. Han var sprängningsförman vid Klagshamn och van att spränga sten, men någon erfarenhet i att spränga fartyg hade han inte.

Han förklarade ändå tvärsäkert inför domstolen, att om man placerade 2 kg. dynamit ombord på ett fartyg av »Amaltheas» storlek och antände den, skulle ofelbart hela fartyget sprängas i små flisor.

Nu var förhållandet det, att den bomb vi använde, var fylld med 2 kg. dynamit.

Jag insisterade därför huru vida det inte vore skäl att instämma den »sakkunnige» för mened, ty som bekant åstadkom bomben å fartyget ingen skada att tala om.

***

Ett stort ögonblick inträffade för mig vid ett av de sista rättegångstillfällena, då en av de medanklagade, sedan vi kommit in i fängelset, föll mig om halsen och med gråt i rösten sade: »Tack ska' du ha, kamrat, du har räddat mig!»

Och utan tvivel hade han skäl att vara tacksam. Han undgick vårt öde — och offer blev det ju tillräckligt ändå.

Icke mindre nöjd blev jag, då Jönsson vid ett tillfälle förklarade, att »här finns inte mer än en enda man, och det är Rosberg».

Om Jönsson hade rätt eller ej vill jag inte yttra mig om, men en sak är fullt klar: då jag inte kunde hjälpa kamraterna, så inte gjorde jag saken värre för dem.

Hade alla inblandade följt samma maxim, hade rättegången kanske fått ett annat förlopp.Vid sista rättegångstillfället framlämnade jag en skrivelse, varur jag anför följande:

»Till rätten!

För att kunna, i ett fall som detta, fälla en dom, som i någon mån tar hänsyn till, under vilka omständigheter detta eder nu föreliggande brott blivit begånget, är det nödvändigt att gå lite tillbaka i tiden.

Den mänskliga historien, så långt vår kunskap omfattar densamma, omtalar för oss, att en kamp mellan olika klasser och folk nästan alltid försiggått. Kamp mellan herren och slaven, kamp mellan den besutne och obesutne,

mellan de härskande och förtryckta. Denna kamp kommer aldrig att upphöra så länge det finns olika klasser och intressemotsatser mellan dessa.

Intressemotsatserna i vår tid framträda nog skarpare och klarare än någonsin förut. Den ena klassen (här arbetareklassen) kämpar med självuppehållelsedriften för sin existens. Den andra (kapitalistklassen) för sin maktställning. Båda klasserna ha bildat föreningar, för att med samlad styrka bättre kunna tillgodose sina krav. Dessa organisationer äro för de olika klasserna en deras livsnerv. Slås organisationen sönder för en av de stridande klasserna, går den helt säkert sin undergång till mötes.---

Vi ha sett den väldiga jättekamp som blåste upp inom nära nog alla industrier och yrken i vårt land. Ett slag, med säker och kraftig hand, var och blev utdelat mot arbetarnas organisationer genom den lockout, som av arbetsgivarna iscensattes över nära nog hela landet. Vad betydde detta för oss arbetare? Jo, ytterligare svält, umbärande och lidande.

Det enda vapen som nu stod oss till buds var den fullt lagliga strejken och blockaden. Vilken ju ock i skonsammaste form utnyttjades. Vad pengar och produktionsmedlen är för arbetsgivaren är strejken och blockaden för arbetaren. Lika dyrbart som detta förstnämnda är för kapitalistklassen, är det sistnämnda för arbetareklassen. Jag tror, att med dessa få ord är bevisat och belyst att strejk och blockad är något som vi arbetare hålla högt, samt att det är det enda lojala medel som står till vårt förfogande. ---

Då det nu uppträder folk ur den klass, vi tillhöra, för att hjälpa våra motståndare att beröva oss detta vårt enda vapen i kampen för en mänsklig existens, är det förklarligt att detta uppväcker hat mot förrädarna.

Att det är förräderi är ju tydligt, då de uppträda motdet folk och den klass de tillhöra. Sådant kallas ju förräderi och det med rätta. Förrädaren har ju ock i alla tider, av alla folk, oberoende av deras bildningsnivå, ansetts som den mest föraktliga varelse. Icke ens de, som dragit fördel av judastjänsten, kunna för honom hysa annat än förakt och medlidande. Huru mycket mer ha ej då de, som fått lida av den förrädiska handlingen, orsak att förakta och hata den eller de, som genom sitt förräderi förrått måhända det käraste de ägt.

Att det under sådana omständigheter hos oss bildas en annan rättsuppfattning än den, som av lagen säges vara rätt eller orätt, förvånar nog ingen. En rättsuppfattning, som säger, att detta brott icke är brott som bör mätas med den vanliga juridiska måttstocken. Och att om så sker, detta bliver ett ännu större brott än det föreliggande.

Men säges det, ett mord är begånget och mord är ju mord. Detta vill jag ej heller förneka, men vi ha aldrig planlagt något sådant och var det ej heller meningen. Det var genom att ingjuta rädsla hos dessa individer, genom explosionens knalleffekt, få dem att upphöra med judastjänsten.

Dagligen och stundligen se vi mord begås i samhället vida mer fasaväckande än detta. Se vi icke dagligen hur arbetarna långsamt men säkert mördas genom ett oblygt utsugningssystem, vilket jag vill likna vid en ångvält, en systemets bloddrypande ångvält. Arbetaren ser jag på marken, fjättrad; långsamt närmar sig den mördande välten. Ett sakta, tålmodigt stönande — allt är slut. Ångvälten i kapitalistsystemet består av dåliga skyddsanordningar, för lång arbetstid, en själsmördande atmosfär, otillräcklig lön, med ty åtföljande svält och lidanden av alla slag. Vad är skillnaden mellan dessa mord? Jo, dessa sista, med system i, äro tillåtna enligt lag. Däremot det första, som är en följd av dessa sista, är straffbart. Och detta är ju helt naturligt, man stiftar icke lagar mot sig själv.

Intet vad jag här framhållit anses vara några förmildrande omständigheter. Nej, här skall statueras exempel! Men exempel och åter exempel bli statuerade dagligen, men vad göra de för nytta eller gagn? Fortfar icke laglösheten oförminskat, avtaga brotten för de statuerade exemplen? Nej och åter nej! Statistiken visar ett annat. Brott ha funnits i alla tider, och varför? Jo, orsakerna, trots de hårda straffen, stå kvar. Tag bort orsakerna och brottet blir icke begått. Här är ett verksamhetsfält, som ger arbete, vida ädlare än att uppsöka och straffa förmenta brottslingar. Det är icke här min mening att söka skyla ettbrott med ett annat. Min mening är att draga »handlingen» fram i den rätta och sanna belysningen.

Det är kärlek och hat som uppehåller mänskligheten, utan detta vore människan intet. Det ena är starkt förbundet

med det andra, utan det ena är det andra intet. Älskar man ett ting, hatar man orsaken till att detta lider. Så ock här. Hatet var den drivande kraften för handlingen. Hade det besinningsfulla fått råda, hade säkerligen handlingen varit ogjord. "Men hatet fick råda, denna stora mäktiga, men mänskliga känsla fick ge utslaget.----

Malmö den 18 sept. 1908.

Algot Rosberg.»

Skrivelsen kunde — och jag skulle också ha önskat det — varit bättre både till form som innehåll, men den ådrog sig i alla fall pressens särskilda uppmärksamhet. Det är ju heller inte vanligt att en 20-årig arbetare, med fallbilan över nacken, skriver en »civilisationens historia» på en kort tidningsspalt och ger en nära nog hel bild av våra dagars sociala tillstånd.

Den ger också arbetarna anvisning på medlet att komma till rätta med arbetsgivaredömet. Det gäller att krossa dess organisationer. Och detta kan icke ske på annat sätt än genom revolutionär kamp. Den är alltså även en kampparoll till proletariatet från den dödsdömde.

Så var då domens dag kommen, den dag då överklassen genom sina representanter skulle fälla dom över krigsfångarna, proletärerna, som vågat upptaga kampen mot samma överklass på dess egen mark och vrida den vapnen ur händerna. Fredagen den 18 sept. 1908 är en dag som aldrig skall plånas ut ur arbetarklassens historia, ty då fälldes i rättvisans namn tre domar, som alltid skola framstå som utslag av det giftigaste hat.

I rättssalen förmärkte man ingen nervositet hos de anklagade utom hos Sturm och Reimer.Så började innanläsningen: Alldenstund och emedan - - - har befunnits saker till - - - prövar rätten rättvist - - - dömes såsom för - - - att mista livet och därutöver vara medborgerligt förtroende förlustig för alltid - - -.

Man tycktes ha väntat sig gråt och uppgivelse från de anklagades sida. I stället mötte man paroll om ny revolutionär kamp.

Då domen avkunnades, samma dag som anförda skrivelse inlämnades, nödgades pressen ge följande betyg: De anklagade emottogo domen med stort lugn.

Det är onödigt förneka att det icke var upprörda dagar, men män gå icke till torgs med sina känslor. Och att visa bourgeoisien att domen berörde oss oangenämt var onödigt. Även om domen gått i verkställighet, skulle från de två dödsdömda ingen suckan eller klagan förnummits.

***

Som avslutning på detta kapitel meddelar jag hovrättens och högsta domstolens utslag.

Sterns dom på livstids straffarbete och Nilsons dödsdom fastslogs enhälligt av hovrätten. Vad min dödsdom beträffar ville två hovrättsråd — den yngste och den äldste — sätta straffet till livstid, medan de tre röstade för rådhusrättens dom.

Högsta domstolen fastställde likaledes Nilsons och Sterns domar, men ändrade, vad mig beträffar, underrätternas domar till livstids straffarbete.

Strax innan högsta domstolen fällt sitt utslag, hade jag inför min broder och min försvarsadvokat förklarat, att om dödsdomen vann denna domstols gillande, skulle jag inte på några villkor söka nåd.Huruvida denna förklaring kommit till veder börandes kännedom eller ej, och sålunda inverkat på domslutet, vet jag icke, men om dödsdomen blivit avsagd här, hade de maktägande blivit tvungna att antingen återförvisa målet eller ock timra chavotten.

För den svenska arbetarklassen skulle det kanske också ha varit önskligt att så skett. Det är nämligen troligt att jag som död, mördad av svensk överklass, skulle betytt långt mera än som levande.

Justitiemordet av 1908 skulle komma att ligga som en ständigt glödande gnista under en krutdurk, för att i sinom tid fatta eld och spränga undan det gamla klassamhället och därmed bereda plats för den nya tidens sol att lysa in

i fattigkvarterens förpestade bakgårdar.

Så snart domarna blivit kända och riksdagsvalen voro över började den s. k. »arbetarpressen», som förut ropat på polis (t. ex. Skånska Socialdemokraten), att något häpna och ängslas för följderna av sitt nära nog enhälliga skall på gärningsmännen.

Under allt detta kan det vara gott att ta ett steg över Sundet och se vad t. ex. en dansk borgerlig tidning, »Politiken», har att säga:

»Det är icke för mycket sagt när man säger, att det för dessa tre män fanns minst 100 förmildrande omständigheter.

Faktum är att de svenska domstolarna skuffade dem alla åt sidan. De tre männen blevo noggrant dömda efter rov- och lustmordsparagraferna.

Det var politiskt färgade domar, och det är en fläck på den svenska Justitia, vad man än må säga.>

Skulle fängelset stormas?

DET ÄR KVÄLL. Jag ligger på en hård halmmadrass med filten kastad åt sidan. Det är kvävande hett och tankarna surra som bin i svärmningstid. Genom den öppna fönstergluggen tränger från stadsparken där borta blomdoft, skratt och rop.

Varför ligger jag här och varför är rummet så trångt och dörren så underligt liten? Ah, nu minns jag . . .!

Den tunga och kvava natten går, endast störd då och då av fångvaktarens steg vid halvtimmasronden och snabba, regelbundna knackningar i väggarna — och en ny dager, knappast märkbar i den flyende sommarnattens ljus, strilar in genom de små rutorna där uppe vid taket. Skuggorna i hörnen och borta vid golvet under fönsergluggen tunnas ut och en jämn halvdager fyller den lilla cellen. Det är fägelsets dager, så skarp den kan bli, ej mörk och ej ljus, som jag sedan under många år blev förtrogen med.

Då klockan vid sextiden på morgonen ringer, skall fången — som reglementet säger — stiga upp, bädda sin säng, sopa golvet och städa, tvätta ansikte och händer samt kamma håret.

Sedan fången förtärt den 8/10 liter skummjölk, han antingen tillåtes köpa eller får, samt en skiva groft rågbröd, börjar dagens arbete.

Rannsakningsfången, som icke är pliktig till arbete, har blott sina egna tankar att sysselsätta sig med, och merendels röra de sig kring rättegången.

Malmö gamla länsfängelse, som nu, sedan det nya centralfängelset tagits i bruk, blivit utmönstrat,är en byggnad i tre våningar. Här i andra våningen sutto nästan alla de i attentatet inblandade. Och länge dröjde det ej, förrän jag visste vilka celler mina medanklagade bebodde.

Det första man har att lära sig i ett fängelse är »knackspråket». Efter fjorton dagars förlopp var jag så pass förtrogen med detta språk, att ingenting som passerade, vare sig utom eller inom fängelset, om det var av någon betydenhet, var mig obekant. »Telegrafen» pickade dagen i ända, och den som bara ville lyssna fick nyheter gratis. Och så är det i alla länsfängelser där det kommer nya fångar dagligen. Jag kunde sålunda ganska väl följa med strejkrörelserna och oroligheterna därute.

Renhållningsarbetarnas strejk ledde till våldsamma uppträden med strejkbrytare, och ett mycket stort antal arbetare sutto häktade i anledning härav samt av andra närliggande orsaker. Det berättades att fängelset icke förut på en gång haft så många rannsakningsfångar. Om jag inte missminner mig, var det fyrtiosex stycken vid ett tillfälle.

Bomben, jämte dessa våldsamma uppträden, hade gjort de styrande nervösa och uppskrämda. Från väl underrättat håll förnam jag att »man» skulle ha »upptäckt» en plan, vars syfte gick ut på att storma fängelset och

taga ut de häktade, såväl attentatsmännen som de, vilka häktats för uppträdena.

Stämningen var synnerligen hög och en våldsam förbittring jäste i arbetarnas sinnen, men det är dock troligt att denna »plan» blott tagit fast form i de styrandes egna hjärnor. I varje fall och för alla eventualiteter, hade de styrande — som det senare visade sig — beslutat, att såsnårt rättegången slutförts förflytta oss till ett säkrare fängelse.

En del kamrater — troligen allt för många — sysslade emellertid med tanken att taga ut Nilson, Stern och mig. Emellertid gick den ena veckan efter den andra, men ingenting hördes av. Då jag givetvis inte kunde inse att jag var pliktig att låta livet utan ansats eller försök till befrielse, anhöll jag om en viss liten hjälp till planens utförande. Svaret kom i en bestämd uppmaning att icke vidtaga något som helst åtgörande i riktning till befrielse, ty därigenom skulle jag hindra de två andras fritagande. Fast friheten, så att säga, låg inom räckhåll, måste jag inför detta bestämda dekret och av hänsyn för de andra två bida tiden.

Tiden gick och jag började allt mer förstå, att det icke fanns män med tillräckligt djärv oräddhet att våga vad de stora och bestämda orden lovade.

Så gingo dagarna och en vacker morgon väcktes vi tidigare än vanligt. Yrvaken sprang jag ur sängen och frågade vad som stod på.

— Kläd på er! lydde svaret.

Omsider lyckades jag få veta, att vi skulle transporteras till Karlskrona. På min fråga varför, fick jag ett mångtydigt leende till svar.

Avsikten att förflytta oss hade hållits fullkomligt hemlig. Vi hade sålunda inte ens satts i tillfälle att säga farväl till anhöriga, långt mindre att ordna med mat och andra privata angelägenheter. Tillvägagångssättet är typiskt för hänsynslösheten mot häktade.

Nerkommen till stationen, där fångfinkan väntade, hörde jag några unga män, som tydligen känt igen mig, utropa: »Se, där går Rosberg!»Härtill genmälde fångföraren: »Nej, det är det visst inte!»

I fångfinkan instuvades vi i små eländiga bås, som i fråga om att pina och trötta ut äro raffinerat uttänkta. Som reskost bestods för en hel dag endast ett stycke bröd, en bit hästkorv och en mugg svagdricka.

Det var min första fångtransport. Jag hade ännu två dylika att göra.

Under bilans skugga.

FÄNGELSET i Karlskrona är utan tvivel det orenligaste fängelse jag under mitt nära tioåriga fängelseliv haft tillfälle att se. Cellerna voro mörka och dystra och säkerligen inte målade på många år. Smutsen låg tumstjock i vrårna och väggarna voro tätt dekorerade med alster av en primitiv fantasi och skrivelser uttryckande längtan till den förlorade friheten.

»Hjalle ber om sin hälsning till Anna.»

»'Snillet' är fri d. $^{5}/_{11}$, endast 12 dagar kvar. Hurra!»

»I morgon säger Bävern farväl till sluringen. Hej på er grabbar!»

Dylika skrivelser påträffar man väl i alla fängelser, men här var både tak och väggar fullklottrade.

Det dröjde inte många dagar förrän Nilson, Stern och jag lyckades komma i förbindelse med

Härtill genmälde fångföraren: »Nej, det är det visst inte!»

I fångfinkan instuvades vi i små eländiga bås, som i fråga om att pina och trötta ut äro raffinerat uttänkta. Som reskost bestods för en hel dag endast ett stycke bröd, en bit hästkorv och en mugg svagdricka.

Det var min första fångtransport. Jag hade ännu två dylika att göra.

Under bilans skugga.

FÄNGELSET i Karlskrona är utan tvivel det orenligaste fängelse jag under mitt nära tioåriga fängelseliv haft tillfälle att se. Cellerna voro mörka och dystra och säkerligen inte målade på många år. Smutsen låg tumstjock i vrårna och väggarna voro tätt dekorerade med alster av en primitiv fantasi och skrivelser uttryckande längtan till den förlorade friheten.

»Hjalle ber om sin hälsning till Anna.»

»'Snillet' är fri d. $^{5}/_{11}$, endast 12 dagar kvar. Hurra!»

»I morgon säger Bävern farväl till sluringen. Hej på er grabbar!»

Dylika skrivelser påträffar man väl i alla fängelser, men här var både tak och väggar fullklottrade.

Det dröjde inte många dagar förrän Nilson, Stern och jag lyckades komma i förbindelse med

varandra. En dag blev jag livligt överraskad över att höra en dov stämma i min cell. Efter att länge ha forskat efter ljudets upprinnelse lyckades jag slutligen klara upp mysteriet. Genom en ventil i innerväggen var jag snart i livligt samspråk med en fånge i tredje våningen. Själv satt jag i första.

Sedan han fått veta vem jag var, berättade han att en fånge, som satt fem celler längre bort i raden, omtalat att han talat med Nilson, som satt rakt under honom i första våningen. Det var alltså icke längre någon svårighet att räkna ut, att Nilson satt fem celler bort, från min räknat, och i samma rad och våning. Genom knackning fick jag också veta, att Stern satt i en cell som låg mitt emellan Nilsons och min. För att komma i samtal med Nilson måste jag alltså anlita två fångar i tredje våningen som mellanhänder. Jag ropade i röret till fången n:r 1 och han ropade mitt meddelande vidare till fången n:r 2, som i sin tur överförde meddelandet till Nilson, som satt rakt under fångens n:r 2 cell.

Under en hel vecka upprätthölls denna kommunikation, eller till dess vi hittat på en bättre och säkrare förbindelse. Med Stern kunde jag genom knackning meddela mig.

Emellertid hade vi snart, genom generös delning av vår mat, i handräckningsfångarna förskaffat oss goda och pålitliga vänner. Genom springorna i dörrarna stucko vi ut små brevlappar, som våra vänner därute transporterade vidare. På detta enkla, praktiska sätt uppehölls förbindelsen oss emellan hela tiden i Karlskronafängelset.

En ungsocialist har kamrater överallt. Det hemliga band som knyter oss samman brytes ej avvare sig stads- eller riksgränser, långt mindre av fängelsemurar.

I Karlskrona bar våra vänner ute i staden mat till oss. Emellertid förbereddes även här en rymning. Våra vänner sökte på det vanliga sättet gömma små skrivna pappersrullar i maten, varå skrivits meddelanden. Några gånger gick detta bra, men upptäcktes slutligen. T. f. direktör Fernström, en ung underlöjtnant, var visserligen inte av allra sämsta slaget fångtjänstemän, men hade en oerhört uppdriven uppfattning om sin egen betydelse för det samhälleliga maskineriets normala gång. Han kände utan tvivel en djup tillfredsställelse när han blev i tillfälle att visa sin makt och myndighet. Sedan brevväxlingen upptäckts förbjöd han vidare matsändning, varigenom vi skulle bli nödsakade att under rannsakningstiden förtära fångkost. Efter ett par dagar lyckades jag dock få honom att återtaga denna bestämmelse, men på villkor, att fängelset skulle utse leverantör av maten.

Senare lyckades vi dock på annat sätt komma i förbindelse med våra vänner, och fingo då veta, att en befrielsekupp planerades.

Jag märkte dock snart att det här, lika litet som i Malmö, icke fanns den initiativkraft eller djärvhet som måste finnas till för ett dylikt företag. Jag beslöt därför att själv söka spränga bojorna, ehuru det här, på grund av vissa omständigheter, var betydligt svårare att uträtta något på egen hand. Sedan jag lyckats förskaffa mig två små

sågklingor, sände jag med vår utmärkta fängelsepost den ena till Nilson.

Det är brukligt vid fängelserna att gallren varje dag med en träklubba avprovas. Detta sker genom hårda slag på gallren. Under den tid jag suttit i Karlskrona hade gallren aldrig provats.Härpå byggde jag planen att, sedan mörkret inträtt, bearbeta gallret med den lilla sågklingan. Under några korta stunder de två närmaste nätterna hade jag lyckats göra en millimeter djup skåra i den ena järnstången. Dagen därpå började emellertid till min förbluffelse gallerprovningen även här. Till all olycka kom syningen också så hastigt på, att jag inte hann översmeta den blanka skåran. Den lyste också genast avprovaren i ögonen, vilket resulterade i en noggrann undersökning av cellen. Trots att jag blev fullständigt avklädd och fick andra kläder samt flyttades till annan cell, lyckades jag bevara sågklingan. Ja, man var t. o. m. så artig att — visserligen ovetandes — själv överbringa den till mig i den nya cellen.

Helt naturligt blevo vi efter detta noga bevakade och observerade, och planerna på att ernå friheten genom gallrets avsågning medelst ett så primitivt och senfärdigt förfarande, måste därför skrinläggas.

I nästa kapitel blir jag i tillfälle att omtala ännu ett äventyr, vari sågklingan spelade en roll.

***

Under de omkring två månader Karlskronafängelset visade oss gästfrihet, föreföllo dagarna långa som år. Men så satt ju också Nilson och jag i väntan på dödsdomens fastställande.

Allt för tråkiga voro dessa dagar dock icke. Vi sökte på allehanda sätt fördriva tiden. Vår trevligaste sysselsättning var utan jämförelse smygbrevsskrivningen. Åtminstone tre å fyra brev sände Nilson och jag varandra dagligen.

Som rannsakningsfångar hade vi rätt att förskaffa oss egen litteratur — en rätt som oftagodtyckligt förvägras — vilket vi också i stor utsträckning gjorde. Minst åtta av dygnets timmar anslogs till läsning.

Samtalet emellan Nilson och mig rörde sig mest om verkställigheten av dödsdomen. Bland annat sökte vi göra oss en föreställning om guillotinens utseende och sätt att verka. Jag skrev också ett kort, kraftigt tal — tyvärr är det icke i behåll — som jag tänkte hålla på schavotten. Jag tillsände Nilson det för genomläsning och bedömande, och jag minns att han fann det »utmärkt». För att själv höra hur det skulle låta, steg jag upp på den till bord apterade sängen och läste upp talet med patos, gester och allt tillbehör.

Samma dag skrev jag till Nilson ett brev, vari det hette: »I dag har jag talat från schavotten. En tät krans av militär och polis omslöt den. Nedanför sutto de herrar, som skulle se till att det statliga mordet — väl betalt — utfördes efter alla konstens regler. Representanter för pressen hade också fått tillträde. Mitt tal gjorde starkt intryck och alla gubbarna vände bort ansiktena. Allra kraftigast verkade det på skarprättaren; han nekade att dra i snöret. Och därför har jag också huvudet kvar och kan meddela dig dessa intressanta detaljer.

Ja, min käre broder, vi få se hur det går. Men hade någon sett mig där uppe på sängen hållande tal för — vägglössen, skulle han säkert ansett mig för åtskilligt galnare än jag är.»

Att fängelselivet är abnormt och gör människorna abnorma, får jag tillfälle att senare återkomma till, men vill redan nu förutskicka att fången i mångt och mycket är betydligt känsligare än fria människor. Små händelser, som i och för sig inte betydde så värst mycket, kunde försätta en i ett formligt raseri.Vid ett tillfälle hade en medfånge bett mig om lite mat. Av medlidande med den hungrige mannen lovade jag honom mat, om han kunde utfundera något sätt att få den till sig.

Som vi sutto i cellerna intill varandra, kunde vi medelst knackning komma överens om att han skulle slänga ett snöre bort emot mitt fönster, varvid jag med utsträckt arm skulle passa på att gripa tag i det. Det lyckades bra. Sedan maten fastbundits halade han snöret tillbaka. Till all olycka hade emellertid en spionerande fångknekt observerat tilltaget. Det blev alarm och förhör, och jag dömdes till sex dygns hårt nattläger. D. v. s. jag skulle ligga på blotta golvet utan sängkläder samt under samma tid vara berövad varje möjlighet till förströelse.

Böcker, säng, tvättställ, handduk och sittpall, allt bars ut ur cellen. Om jag ville sitta, måste jag sätta mig på golvet, och häri gjordes ingen skillnad vid tiden för födans intagande. Med detta straff följer också kostförknappning.

På en hylla hade jag en grön blomstervas. Den representerade ett stycke färg i all färglösheten. Jag satte därför stort värde på den. För tillfället hade jag också friska, härliga blommor i den. Fångvaktaren, som skulle rymma ut cellen, gjorde ansatser till att även ta ut min kära vas med blommorna i. Jag anmodade honom först hövligt att låta den stå kvar, men då han inte det ringaste frågade efter min bön, gick jag resolut bort och tog vasen ifrån konom. Detta var emellertid att tända eld i »Röde Melin», såsom fångarna kallade honom. Han knöt handen under min näsa och påstod, att här var det han som bestämde, och fan skulle ta mej, om jag borstade upp mej. Att jag miste tålamodet inför denna drummels uppträdande var ickeunderligt, och då han stank sprit lång väg, tog jag honom helt enkelt i nacken och bakdelen och slängde honom handlöst utom dörren.

I sin bok »Långholmsfångar» omtalar Stern, att han hörde starkt buller när min cell skulle utrymmas, och därav slöt han, att jag kraftigt protesterat mot bestraffningen. Emellertid är detta fullkomligt oriktigt. Det brak Stern hörde, var det buller som åstadkoms vid »Röde Melins» hastiga förpassning ur min cell.

Det blev givetvis stor uppståndelse. Direktören jämte fyra à fem fångknektar infunno sig i dörröppningen. Jag förklarade saken och anmärkte på, att vaktknekten kommit in i min cell berusad och velat beröva mig en sak som jag hade laglig rätt att inneha. Direktören förnekade naturligtvis att hans fångvaktare var berusad och befallde mig att lämna ut vasen och blommorna. Till svar krossade jag den i tusen bitar mot golvet.

Så var det slut med min vackra vas, som jag så ofta under timmar suttit och betraktat och vilat mitt efter färg törstande sinne vid. Densamme, om vilken jag vid ett tillfälle skrev till en av de kvinnliga kamraterna i vår rörelse: »Jag sitter just nu och tittar på en tom blomstervas. Vad jag tycker den liknar mig själv! Ja, ackurat, det är en likställd kamrat. Hans blomster äro vissna, bortkastade. Vad är man annat nu, än som en tom blomstervas? Ja, är det inte löjligt, men sant är det. *Livets* blomster äro förtrampade, bortkastade. — Om jag får lov, skall jag behålla den vasen hos mig alltid, så är jag icke ensam.»

***Dag lades till dag och julen var kommen, men alltjämt väntade vi på den slutliga domen. Om stämningen denna tid vittnar ett brev, som jag då skrev till kamraterna i Malmö:

»Kära kamrater och vänner!

Därute ibland er ljuder nu de vanliga ropen: glad jul! god jul! trevlig jul! Här ljuda inga sådana rop, och skulle de lista sig hit, inte blevo de mottagna med någon vänlig min, utan sannolikt som ett grymt hån. Ja, glad jul, vänner! Njut den glada julen medan ännu är tid. Striden, den eviga, kan fort nog klippa av livstråden.

Nu är de glada jularnas tid förbi för mig och tiden går sin snigelgång.

Solen brinner och försvinner städs min cell är mörk ändå. Väl till frihet står min längtan men ack, bojan rår jag aldrig på.

Det är Maxim Oorki som sjunger och jag har orsak att instämma. Så är det: vi längta alla efter frihet, men det finns de bojor som binda, som vi ännu ej rått på.

Nu har jag kämpat ut min strid för friheten, men — en fluga gör ingen sommar. Tusenden finnas som aldrig skola upphöra att kämpa för frihet. »Frihet, du största av alla bland orden», sjunger Snoilsky, och hur rätt har han ej? Vad går väl upp mot friheten? Med det ordet kan man säga allt, hela sitt hjärtas inneboende längtan. Kamrater! Detta är troligen mitt sista brev till eder. Jag tror så. Kamrater! Stupa hellre i kampen för friheten än dö som slavar.

Tack ni alla kära för gott kamratskap, tack! Jag trycker i tankarna edra händer och viskar: farväl! farväl!»

Att Anton Nilson icke heller var främmande för tanken på att lämna livet, visar hans brev till en kvinnlig vän: »— — — För min del gör det detsamma hur det nya året blir. Får jag nåd tager jag emot den; får jag icke,

kommer ej en min att synas till tecken att jag älskar livet och skulle vilja leva. Jag har smakat nog av detta livets bittra frukt. Den har för mig, såväl som för många bröder, ej smakat gott. Jag är nunöjd och mottager min dödsdom, ej som en försagd och bruten man. Nej, jag vet själv motiven till min handling, och de bära upp. Därför går jag min vanliga gång och drömmer att frihetens timma snart skall slå för folket, så att livet blir värt att leva.»

Omsider kom i januari månad 1909 Högsta domstolens utslag. Dödsdomen över Nilson fastställdes, medan domen över mig ändrades till livstids straffarbete.

Den nionde februari blevo Stern och jag transporterade till Långholmen, medan Nilson stannade kvar i bidan på kungens ord i saken.

I slutet av februari var även Nilsons dom ändrad till livstids straffarbete och den 24 mars transporterades även han till Långholmen.

En misslyckad rymning.

I KARLSKRONA var man åtminstone så hyfsad, att man meddelade oss, att flyttning förestod. Stern och jag träffades i vaktrummet, där vi fingo utbyta fångdräkten mot civila kläder. Jag märkte genast att Stern blivit lite blek om näsan och att ögonens liv och glans till stor del gått förlorad. Annars såg han kry ut, muskulös och kraftigt byggd som han är.

Att han inte helt tappat humöret visade han med ett hjärtligt skratt åt fångknektens kvickhet. nöjd och mottager min dödsdom, ej som en försagd och bruten man. Nej, jag vet själv motiven till min handling, och de bära upp. Därför går jag min vanliga gång och drömmer att frihetens timma snart skall slå för folket, så att livet blir värt att leva.»

Omsider kom i januari månad 1909 Högsta domstolens utslag. Dödsdomen över Nilson fastställdes, medan domen över mig ändrades till livstids straffarbete.

Den nionde februari blevo Stern och jag transporterade till Långholmen, medan Nilson stannade kvar i bidan på kungens ord i saken.

I slutet av februari var även Nilsons dom ändrad till livstids straffarbete och den 24 mars transporterades även han till Långholmen.

En misslyckad rymning.

I KARLSKRONA var man åtminstone så hyfsad, att man meddelade oss, att flyttning förestod. Stern och jag träffades i vaktrummet, där vi fingo utbyta fångdräkten mot civila kläder. Jag märkte genast att Stern blivit lite blek om näsan och att ögonens liv och glans till stor del gått förlorad. Annars såg han kry ut, muskulös och kraftigt byggd som han är.

Att han inte helt tappat humöret visade han med ett hjärtligt skratt åt fångknektens kvickhet.Stern råkade i vaktrummet tappa en manschettknapp och kunde trots ivrigt sökande inte finna den. Fångvaktaren, som skulle åtfölja oss på transporten, hade varit behjälplig vid letandet, men uppgav det såsom fruktlöst och räckte fram ett par bojor mot Stern i det han sade: »Var inte ledsen, Stern. Här är ett par manschetter med fasta knappar. Stern behöver inte vara rädd för att tappa dem.» Stern uppgav sökandet och skrattade så att tårarna kommo honom i ögonen.

Under de nära tio år jag suttit i fängelse har jag gjort den erfarenheten, att det inte är långt mellan skratt och gråt. Man må vara hur starkt deprimerad som helst — ett ord som slår an vissa strängar i ens inre är nog för att häva trycket, visserligen för en kort stund blott, och lösa det gudagivna skrattet. Jag är övertygad om att det är det mer eller mindre abnorma tillstånd man försättes i genom inspärrningen, som är orsak härtill. En överkänslig retlighet

är sakens andra sida. Herrar laggivare och styrpinnar borde ta detta och åtskilligt annat i betraktande och underlåta att till bevakning och högsta ledning i fängelserna taga män, som icke ha mer hum om psykologi och sjukbehandling, än ett svin om trikinens anatomiska byggnad.

***

Det var en tidig morgon, med skymningen ännu liggande över staden, som tåget förde med sig två av Karlskronafängelsets minst önskvärda fångar. Färden gick åt Stockholm, till den beryktade Långholmen. Jag hoppas att den unge t. f. direktören i Karlskrona fick en bättre sömn efter vår avfärd. Det berättades nämiigen attsömnen lämnat hans läger allt sedan Amaltheamännen gjorde sitt inträde i hans höghets residens.

Resan var, som alla dylika fångresor, en verklig torty med män och kvinnor instuvade i de små, mörka båsen. I Linköping skulle vi stanna över natten. Fångtransporter få nämligen inte ske med snälltågen.

Under resan kunde Stern och jag, som sutto i var sitt bås mitt för varandra, samtala genom tecken. I dörren fanns nämligen ett litet hål, stort som en femöring, varigenom vi kunde observera varandra.

Genom tecken meddelade jag Stern att jag sågat av bojorna, och hade för avsikt att rymma i Linköping. Jag erbjöd Stern att få låna sågklingan och deltaga i försöket att undkomma. Sågklingan skulle jag ha kunnat praktiserat till Stern på så sätt att jag begärde få använda klosetten i slutet av vagnen, varvid jag vid passerandet av Sterns bås skulle passa på att sticka in klingan genom hålet i dörren. Stern ville emellertid inte vara med.

Jag, som var länkad med hand och fot samman, hade kapat av kedjan på mitten och dragit båda ändarna genom regeln samt därpå åter satt ihop kedjan, men därvid fäst reglarna utanpå. Så som jag nu hade länken, kunde jag på ett ögonblick föra hand- och fotjärnen av och fick därvid full frihet att bruka mina lemmar.

Avsikten var att under den rätt långa åkturen — som skedde i en låg, öppen enbetsdroska — från stationen till fängelset, obemärkt befria mig från hand- och fotjärnen samt genom ett raskt hopp ur åkdonet mitt för någon mindre, mörk gata springande söka undkomma i gränder och gator.

Mer än en av de båda fångknektarna, somåtföljde oss i vagnen, skulle icke ha kunnat följa efter. En måste givetvis bli kvar hos Stern. Jag litade på min större raskhet i benen och situationen med den lockande friheten i perspektiv, skulle säkert inte lagt bly i skorna. Jag är övertygad om att företaget skulle ha lyckats, om icke min egen oaktsamhet gjort det om intet.

Då jag vid ankomsten till Linköping skulle stiga ner från fångfinkan, tog jag i glömskan ett för långt steg och råkade därvid allt för mycket sträcka på länken, som förenade hand- och fotjärnen, varvid den brast, där jag genomsågat den.

Länken föll rasslande till marken och väckte inte så liten bestörtning — icke minst hos en tjock, svampig herre, som myndigheterna troligen sänt ner för att se till att attentatsmännen kommo lyckligt i hamn.

Härmed var flyktplanen omintetgjord. För att förarga den tjocke herrn, som i mitt tycke visat en obehörig nervositet, och för att ge luft åt min besvikenhet, kastade jag hatten i luften och ropade: »Leve folkets revolution!» Knektarna kastade sig därvid över mig och försökte täppa till min mun med händerna. En avsikt som dåligt lyckades.

Vi lågo över natten i fängelset och jag blev i tillfälle konstatera, att där var renligt och snyggt. Något som trädde fram så mycket tydligare, som vi ju kommo från ett fängelse, där man inte visste vad renlighet ville säga ens till namnet.

Dagen därpå gick resan vidare till Långholmen; det beryktade, avskydda och glödhett hatade svenska bastiljfängelset.

En Långholmsmottagning.

DET var en mörk februarikväll jag första gången såg Långholmsfängelsets dystra silhuett sticka fram ur

mörkret. Ingen skall förtänka att jag inte kunde tillbakahålla en rysning vid anblicken av detta fängelse, om vilket jag redan som barn hört berättas ohyggliga historier. Först som sist kan jag också säga, att de nära fem år, jag tillbragte på Långholmen, icke äro ägnade att på minsta sätt ge mig en annan föreställning, utan tvärtom skärper min tanke om detta fängelse som något av det rysligaste man kan föreställa sig.

Stern och jag fick den äran att åka direkt in på gården och sluppo därigenom passera vaktrummet. Vi fördes omedelbart in i ett avklädningsrum, där två fångdräkter lågo på var sin stol. Sedan vi lagt av de civila kläderna, vidtog en grundlig syning av de nakna kropparna. Man letade efter »förbjudet gods» på alla möjliga ställen. Mun, näsa, öron och tarmöppning glömdes inte. Det var den obehagligaste procedur jag varit med om. Härskaren på Långholmen, direktör Wollin, gjorde oss den äran att vara närvarande. Hans rykte som en människa utan hjärta och med hart när pervers böjelse för tortyr av dem, som av en eller annan orsak råkat komma inom hans maktsfär, sökte han redan vid detta första sammanträffande på allt sätt styrka.

Stern och jag medförde som reskost från Linköpingsfängelset vardera en mjuk rågkaka. I den som tilldelats mig, hade jag under resan stuckit in den lilla sågklinga jag från Karlskrona medfört. Då fångknektarna nu i närvaro av direktörWollin bröt sönder brödet, upptäcktes sågklingan. I första taget blev jag en smula häpen över den krigsdans Wollin exekverade vid denna upptäckt, men fann minuten därpå den gamle, om sin värdighet överdrivet medvetne mannens beteende i hög grad komiskt.

Med livliga gester och spotten sprutande ur munnen skrek han gång på gång: »Vems är det, vems är det? Det ska' han ha straff för, det ska' han ha straff för?»

Vaktknektarna, som förblandat bröden, höggo till på måfå att det var mitt. Och för en gångs skull råkade de ljuga sanning. Den blick Wollin i den stunden fäste på mig, sade mig tydligare än ord, att en värld av ondska låg gömd i den mannen. Det var en blick full av hat och hot och från den stunden förstod jag, vad senare bekräftades, att han redan innan han sett mig, var min personlige fiende.

Sedan den skändliga undersökningen avslutats och badning ägt rum, ikläddes vi fångdräkter och fördes till var sin cell. Med en nick tog jag farväl av Stern — ett farväl på tre år. Från och med nu voro vi blott nummer 65 och 66 i Wollins olyckliga skara.

Tre år i ensam cell.

SÅ SNART CELLDÖRREN slutits till om mig, greps jag av en oerhört beklämmande känsla. Jag visste, och i tankarna upprepade jag gång på gång, att det var för en tid av tre år. Tre år i en liten, halvmörk cell! Tre år ensam inom kala, skrämmande fula väggar! Tre år i pinande enahanda, där varje dag är den andra lik! Skulle det månne gå att härda ut, skulle månne inte kroppens vävnader brista av ren ovilja till liv under förhållanden, som äro de mest livsfientliga som tänkas kan? Skulle icke själen, detta ömtåliga något, som ännu ingen dissekerkniv funnit, genom brist på intryck, näring, verksamhet, bli steril? Skulle den icke i mörkret själv läggas i evigt mörker? Eller ...

Fråga på fråga och en ständig undran bröt oemotståndligt fram under timmar, dagar och nätter, men svaren gåvos aldrig.

Det är först nu svaren kunna givas. Det är först nu jag med glädje kan konstatera, att min kropp var starkare och motståndskraftigare än vad jag vågat hoppas. Och det är först nu jag med varm glädje kan visa på en obruten själ. Under de långa åren, där varje dag stämplats med livstids straffarbete, under de upprepade visiterna i järnbur och straffcell, under slagen från batonger och hånande skymford, har denna själ aldrig sviktat, aldrig böjt sig. Och det är därför jag inte allt för mycket sörjer de år, som gått i fängelset. Den, som gått igenom ekluten där, är härdad och vet vad han kan, vet vad han tål och ser livet under en friare och vidare synvinkel än andra. ***Ett par dagar efter ankomsten till Långholmen var straffcellen i beredskap. För den medhavda lilla sågklingan ådömdes jag ett straff, som är belysande för de känslor fägelsetyrannen hyste för mig. Jag tilldömdes det hårdaste straff en fängelsedirektör själv kan ådöma, nämligen en månads inneslutning i tomcell utan arbete, därav åtta dygn utan

sängkläder.

Man måste själv ha varit med om något dylikt för att kunna förstå vad det vill säga. Ingen beskrivning kan ge en föreställning om hur det känns, att utan den ringaste sysselsättning sitta, stå eller gå på ett golv, ett par meter i fyrkant, under trettio sammanhängande dygn.

Den lilla cellen är fullständigt tom. Icke ens rätt att ha handfat och handduk medgives. Då maten (två mål om dagen) skall förtäras, får golvet tjäna såväl till bord som stol. På Långholmen händer det också i många fall, att värmeledningen avstänges för celler där »disciplinärfångar» inneslutes. Så har man flera gånger gjort för mig. Sysslolöshetens dödande enformighet skärpes, förutom av köld, även genom kostförknappning. Då tjugutvå dygn gått kommer efterrätten: åtta dygn på bara golvet utan tillstymmelse till sängkläder. På en del fängelser bestås åtminstone en träbrits, men på Långholmen aldrig. Den läsare, som vill försöka förstå vad en dylik bestraffning innebär, bör i någon vintermånad ta sina mjuka mattor från golvet, avstänga all värmetillförsel och ta plats på bara golvet under åtta dygn. Men sök inte att smussla någon träkubb under huvudet, ty även detta är förbjudet. Då kunde läsaren få en, om också ringa, erfarenhet om hur man disciplinärbestraffar vid fängelserna.

En tidningsman, som intervjuade direktörWollin angående mitt förhållande i fängelset, fick följande svar:

— Rosbergs förseelser ha varit särskilt svåra. Vid ankomsten sökte han insmuggla en liten såg.

Ett sådant försök betraktar Wollin alltså som särskilt svårt. I en skrivelse till justitieminister Hasselroth omnämner jag denna händelse på följande sätt:

»Bestraffning följde så snart jag nått inom fängelsets portar. En liten fin sågklinga befanns instucken i en brödkaka, som jag vid ankomsten medförde. Ett hårt och barbariskt straff följde, som gjorde att jag sedermera måste sjukskrivas för en tid av över ett år. Om jag än under denna första tid haft för avsikt att genom rymning förskaffa mig friheten, torde det väl svårligen bevisa, att mitt uppförande varit dåligt eller min karaktär skämd.»

Denna skrivelse, vari jag avgav förklaring över samtliga mig tilldelade bestraffningar, hade sin egentliga upprinnelse i vissa tidningars lögnaktiga framställning av dessa och mitt uppträdande i fängelset över huvud taget.

Bl. a. skrev August Nilsson (Kabbarp) i »Arbetet» följande efter sitt besök på Långholmen:

»Rosberg kastar en orolig blick omkring sig när han märker främlingar i verkstaden, men fortsätter så genast sitt arbete. Rosberg ser stark och frisk ut — jag skulle vilja säga blomstrande. Men det uppgives att,hans uppförande lämnar mycket övrigt att önska. Att han är trotsig och obändig, det veta vi av gammalt. Och många skatta honom högt just av den anledningen(!) Men fängelsepersonalen har även fula saker att berätta om honom.Hade de också något gott att säga? Förf.) Och det ena som det andra torde lägga oöverstigliga hinder i vägen för den rörelse, som nu pågår för Amaltheamännens frigivning.Som man sett var Kabbarp icke sannspådd den gången. Ej heller betydde det något att han vägrade skriva sitt namn på petitionen. Förf.)

Jag frågar hur en begåvad man som Rosberg, vilken även i fängelset lägger i dagen stor slughet, kan vara såkorttänkt att uppföra sig på ett sätt, som måste lända honom till stor skada.

Det svaras mig att denna motsägelse finner sin förklaring i Rosbergs fasta tro på den snart kommande revolutionen, som skall öppna fängelseportarna för honom och hans medfångar. Rosberg tycker inte det är lönt att bättra sig eller ens hyckla någon bättring, då friheten vinkar på så nära håll.»

Kabbarp skulle ha gjort livstidsfången en tjänst med att omtala vari de *fula* sakerna bestodo, men det ingår ju icke i modern journalistik att vara ärligare och sanningsenligare än nödigt.

Som var och en finner, lyser inte Kabbarp med någon särskild »begåvning» då han förklarar — eller tar förklaringen för god — hur motsättningen mellan en »begåvad man» och hans »uppförande i fängelset» bör lösas. Låg annars inte den lösningen närmare till hands och var så mycket trovärdigare, att Kabbarp fått till livs de vanliga lögnerna från män, som äro kända för att vara obotliga ljugare, då de ej se något vanärande i att ljuga

på fångarna?

Det är sant att jag har trott och tror att revolutionen kommer inom kort, men jag har troligen inte samma uppfattning om kort och lång tidsrymd då det gäller allmän världsutveckling, som »Arbetets» förre redaktör.

Det var med dylika skriverier, som denne och andra s. k. socialdemokrater hjälpte till att förlänga fängelsevistelsen. Det är kanske beklagligt att inte arbetarna i Malmö bättre förstodo att uppskatta Kabbarp för hans »tjänster», utan gav honom avsked på grått papper.

Frid, Kabbarp!

***

Under dessa tre ensamma år längtade jag isynnerhet mycket efter skog och äng. Med intensivmakt grep mig ibland begäret att få borra ner kroppen och ansiktet i en frisk doftande äng.

Jag skulle vilja hölja kroppen med jord och med lungornas fulla kraft inandas myllans ångande doft och gräsens vällukt. Skogens ensamhet, som icke var en ensamhet som min, lockade med en intensitet, som gav mig den föreställningen, att all annan strävan, all längtan, som icke bars upp av önskan att få sträcka ut sig raklång mellan trädens stammar och betrakta det myllrande livet runt om eller skyarnas lätta drift i en sval bris, knappast betydde något.

Men det fanns också stunder, då mera materiella saker syntes mig som det högsta man kunde sträva efter. En cigarr eller i brist därpå en buss tobak t. ex. skulle vid många tillfällen ha försatt en i sjunde himmeln. Kaffe och te, som genom vana ingått i det dagliga livets behov, var också något som fick läggas i min längtans olika hyllfack.

Det första året var utan tvivel i många hänseenden svårast. Sedan första månadens disciplinärbestraffning var slut, skulle straffarbetet börja. Och straffarbete blev det också av nästan rent vanärande art. Eller vilken beteckning skall man ge det förhållandet att friska, starka män sättas till att repa drev? Det heter ju så vackert, att »i fängelset skall fången lära ett yrke, som sätter honom i stånd att, efter återvunnen frihet, på hederligt sätt försörja sig och de sina». Hur kunna människor vara så nötaktigt dumma, att de förmena, att någon i det fria livet kan ta upp konkurrensen med fängelserna, där fången betalas med 5 à 10 öre pr vecka för flink drevrepning? Sådana och liknande påståenden kunna slungas ut just därför att allmänheten är så fruktansvärt okunnig om fängelsernas organisation och allmännaskötsel, samt fångarnas sysselsättning och ställning. Om man, som jag, fått en liten inblick i all denna uselhet, som sammanlagt kallas den svenska fångvården, skulle man för länge sedan ha sett hur alla de vackra orden och fraserna äro utan innehåll och mening. Jo, en mening ha de, den att förvilla allmänhetens omdöme. När denna allmänhet en gång fått blicken öppnad för frasernas gottköpsaktighet skall den också förstå fängelsernas onyttighet, ja rena skadlighet. Med ett ord, få samma övertygelse som de nära 10 åren bibringat mig. *Verkliga,* humanistiskt bildade män hysa samma uppfattning. Professor Knut Wicksell skriver i sin broschyr »Nåd och Amnesti» följande:

»En gammal erfaren fångvårdsman, vars bekantskap jag gjorde under min egen fängelsesejour i Ystad, uttalade såsom sin mening på grund av mångårig erfarenhet, att *alla* grova brottslingar i detta ords egentliga mening, alla vaneförbrytare med ett ord, i verkligheten äro *sinnesrubbade;* och samma åsikt utbreder sig med allt större styrka inom den kriminalistiska vetenskapen. S. k. försvårande omständigheter äro i kriminalpsykologens ögon i själva verket förmildrande omständigheter, emedan den psykiska degenerationen och mindervärdigheten härigenom desto klarare framlyser. Att släppa dessa människor lösa på egen hand ute i livet är tydligen omöjligt. Sinnessjukdomar och psykiska defekter äro i de flesta fall obotliga, de sjuka måste stå under livstidslång uppsikt, i nödfall hållas i livstids-långt förvar — men varför *straffa* dem? Varför tillfoga dem ytterligare lidande till det, som livet självt nödvändigtvis utgör för en dylik olycklig människa? — Och de övriga, de själsligen sunda, som blott genom en kedja av olyckliga tillfälligheter för ett ögonblick förlorat sin andliga jämvikt? Månne icke ångern, skammen över det skedda ävensom tyngden av medmänniskors ogillande är för dem straff nog? Skall

innestängdhet och halvmörker ovillkorligen vara till såsom ett allting helande universalmedel? De försök i form av villkorlig dom och villkorlig frigivning, som på senare år gjorts för att undvika eller avkorta fängelseregimen, ha så vitt jag vet, haft idel gynnsamma resultat; skulle man icke kunna fortgå på dennaväg, till dess allt »inburande» av människor — de erkänt sinnessjuka sättas ju icke numera i bur — tillhör det flydda och förgångna?»

***

De sista dagarna av denna s. k. disciplinbestraffning höllo på att bli ödesdigra.

Kylan i cellen var så intensiv, att vattnet i fönsterkoppen frös. Rutorna voro självfallet belagda med ett tjockt lager is. Att under sådana förhållanden tillbringa åtta nätter på ett kallt, bart golv, skall det mer än vanlig tur till att undgå förkylning och sjukdom. Jag fick också svårartade hostanfall med blodblandad upphostning. Vid ett tillfälle kom hostan så hastigt på, att blodet sprutade ut över golvet. En av fångknektarna, som observerat det blodbestänkta golvet, hade antagligen nämnt förhållandet för »sjukskötaren», en fångknekt, som »skötte» sjuka fångar på så sätt, att han delade ut pulver för alla möjliga sjukdomar — annars fick även dödssjuka fångar ligga i ensamhet utan någon egentlig vård. Denne stack in genom dörren vid ett tillfälle, då blodet i spottkoppen (den enda »möbel» jag tilläts att ha förutom nattkärlet) var rikligare än annars och frågade hur det stod till.

— Tack, det är inte överdrivet bra.

— He, det är väl bäst ni tar in ett pulver.

— Tack, svarade jag, men är det då inte bäst ni ger mig ett pulver, som gör slut på eländet på en gång?

— He, he, det har jag inte med att göra.

Sade och gick.

Trots det var så påtagligt att jag behövde vård och framför allt en varm säng, kunde det inte falla direktör Woliin in att avbryta straffet. Vadfrågade han efter en fånges liv? Det betydde intet, och när man intet ansvar har för sina gärningar, så ---.

Mord är mord, säger man, men det visar sig att det icke alltid är så, eller åtminstone icke bedömes så.

Under de tre cellåren är det helt naturligt att alla upplysningar, alla underrättelser om vad som skedde såväl inom som utom fängelset voro ytterst sparsamma. Det var icke här som på länsfängelserna, där nya rannsakningsfångar komma nästan varje dag, varigenom det är möjligt att få färska underrättelser jämt. Dessutom äro handräckningsfångarna på dessa fängelser, på grund av deras korta strafftid, inte allt för rädda för samtal med de i cellerna innesittande. Man kan därför även få veta vad som sker inom fängelset.

Emellertid var det lätt att märka när något ovanligt stod på. Tystnaden i korridoren bröts och nervositeten tycktes fortplanta sig rakt igenom väggarna in i cellerna.

Sålunda märkte jag vid ett tillfälle att något ovanligt försiggick i min omedelbara närhet. En röst kommenderade handräckningsfångarna in i diskcellen, där de inlåstes. Bara detta tydde på att något ovanligt stod på. Jag lyddes intensivt med örat tätt intill dörrspringan. Nu hörde jag försiktiga steg gå ut från en cell och det var inte svårt att komma underfund med att något bars ut. Av rösterna förstod jag att det var knektarna själva, som buro detta något.

Söndagen därpå meddelades från predikstolen att den och den avlidit 45 år gammal.

Det slog mig genast, att det var liket av denne fånge, som under så egendomligaföranstaltningar utburits, under det jag lyssnade vid dörrspringan.

I dag hade vi emellertid en av de enfaldigaste knektarna på vakt — en tvåletikettsfigur, lydande namnet Kullander (Pull-Anders kallad för sitt hönsaktiga utseende). Honom skulle jag pumpa. Jag ringde på och begärde en mugg vatten. Jo, mycket riktigt, det var Pull-Anders som kom.

— Skulle inte *herr* Kullander vilja vara så vänlig och se efter, om det här talet är rätt räknat? Se, jag är just inte så styv i räkning, men *herr* Kullander, som gått i finare skolor (knektskolor), kan säkert hjälpa mig.

Hans utomordentliga fåfänga kände sig livligt tilltalad av denna hemställan och ledigt, men med viktig min, löste han det enkla räkneproblemet.

Jag började försiktigt:

— Vad var det för ett kräk, som dött nu igen?

— Åh, det var en som hade kräfta i magen.

— Jaså, det var den. Han satt ju på 48:an?

— Nej, det var 56:an. Han har inte varit här länge.

— Jaså, ja, nu vet jag vem det var. Den tusan ville aldrig stiga upp om morgnarna.

— Hm, hur kan Rosberg veta det?

— Jo, jag hörde hur han bråkade var morgon när ni öppnade hans dörr.

— Ja, han gjorde det.

— Hur sjutton kunde han också begära, att ni skulle sätta ut hans nattkärl. Det tycker jag var väl fräckt.

— Jaså, Rosberg hörde att det var bråk om det?

— Ja visst, det var ju krångel var morgon.

— Ja, men han kunde nog inte. Han hade svårt utvecklad magkräfta redan då han kom.— Men varför skällde ni då på honom för att han inte kunde stiga ur sängen?

— Skällde, vem? Nej, nu ringer de' därute!

Härmed var han borta. Trots sin enfald, märkte han att han var ute på hal is.

Jag hade under fjorton dagars tid varje morgon hört hur knektarna väsnades utanför en cell i andra våningen, belägen mitt emot min. Vid ett tillfälle hörde jag att doktor Sellberg var därinne. Han stod i dörren och talade högt: »Sjukmat? Nej, ni får ingen sjukmat. Har ni ont i magen, bör ni helst svälta. Det är det bästa man kan göra. Men för övrigt bör ni stiga upp och arbeta, så blir ni snart bra. Adjö med er.»

Efter detta togo fångknektarna ingen hänsyn till 56:ans sjukdom. Doktorn hade sagt åt honom att stiga upp och arbeta, och då så---.Det är att märka, att Wollin stod moraliskt ansvarig för sjukvården, enär han med all makt sökte behålla kvar den lättledde, men oduglige 72-årige doktorn.)

Varje morgon under åtta dagar upprepades nu tjatet och ropet vid den stackars 56:ans dörr. Kläderna slängdes handlöst in över golvet och nattkärlet togs ut under lumpna tillmålen åt den sjuke. Då den öppnande fångknekten gått, efterträddes han av en överknekt, som sjöng på samma visa — om möjligt en smula brutalare och råare. En synnerlig mästare häri var Wollins betrodde dräng Hurtig (även Futtig kallad). Så fortsatte det, som sagt i åtta dagar. Den nionde sjöngs samma melodi, men plötsligt tystnade slamret och de höga rösterna. Han, den arme sjuke därinne, som förut vridit sig oroligt under hånfulla, råa tillmälen, han låg så förunderligt tyst och orörlig i dag. Det var samma morgon jag lyssnat i dörrspringan och hört ordern omhandräckningens instängande, hört hur man försiktigt tassande burit något ur cellen.

Den arme var död.

Död som en hund på öppen landsväg, utan en varelse som såg till honom under hans sista våndas timmar. Utan en människa, som räckte hans brännande läppar en dryck friskt vatten. Under nattens tysta timmar hade han kämpat med plågor och rivande smärta i sitt inre. Han skulle ha velat ropa på hjälp, ropa på en sval, smeksam hand att stryka den brännande pannan. Men ingen skulle höra honom. Strupen var sammansnörd och mörkret

kvävde honom. ----

Detta fall är så innerligt belysande för sjukvården vid fängelserna. Läkarna ha en viss bestämd årslön. Vad angår dem väl fångarnas sjukdomar? För övrigt hyser säkert många fängelseläkare den uppfattningen, att ju flera fångar som dör, ju bättre är det. ju färre bovar få vi och ju färre får staten att dra försorg om på fängelserna.

Med kräftsjukdomen slitande i sitt inre hade denne fånge kommit till Långholmen. Han bestods ingen vård eller undersökning, men betraktades och behandlades det oaktat som simulant.

Jag undrar om dessa skurkar, som pinat honom med råa tillmälen, vid hans död förnam någon viss obehaglig känsla? Jag tror det knappast.

***

Då de trettio dygnen i straffcell voro slut, flyttades jag upp i cell 72 i tredje våningen. Jag skulle här sysselsättas med drevrepning, men protesterade energiskt och blev så tilldelad en maskin för klädsömnadUnder det första året efter den här nämnda barbariska bestraffningen blev det inte mycket arbete av. Kroppens inre organ hade tagit allt för stor skada i den iskalla, från värme avstängda cellen. Stern, som under hela fängelsetiden blott dömts till »disciplinstraff» en gång och då jämförelsevis lindrigt, omtalar detta på följande sätt i sin bok »Långholmsfångar»:

»Dessa 21 dygn voro de långsammaste under hela fängelsetiden. Inget arbete, ingen bok att fördriva tiden med. Svältkonst: en tredjedel av brödransonen borttagen och ej något morgonmål. Ingen promenad under den tiden. Ingen lampa under de långa, mörka vinterkvällarna.

Under de tre dygn jag ej hade säng eller sängkläder, kunde jag ej sova. Jag drevs upp av kölden, då jag legat en stund på det kalla, hårda golvet. Jag måste gå rastlöst fram och tillbaka för att hålla värmen. Till sist tog tröttheten överhand och jag sjönk ner på golvet och slumrade in för en stund. Men jag vaknade snart av frosskakningar och måste upp och gå i mörkret igen och stångas med väggarna.

Då jag kom ut i friska luften efter denna förskräckliga pinotid, gick allt runt för mina ögon, jag blev yr och tog snedsteg.

Min reumatiska värk blev betydligt värre efter denna extra bestraffning.»

Då Stern, som blott prövat på tre dygn av den svåraste bestraffningsarten, kan yttra sig så, förstår man vad jag, med betydligt klenare fysik än han, kunde ha orsak att säga om alla de gånger jag undergått denna tortyr under åtta dygn varje gång.

Stern talar visserligen om på ett ställe i sin bok att Wollin sagt honom vara »en större bov än 65:an, Rosberg, ty han är åtminstone ingen hycklare, som du», men verkligheten visade att Stern fick ett sällsynt lindrigt straff. Medan jag, som sagt, nästan alltid dömdes till trettio dygn, därav åtta utan sängkläder, för även de ringaste förseelser, blev ju Stern för smuggling endastådömd 21 dygn, därav 3 utan sängkläder. I allmänhet brukar straffskalan vara denna:

14

dygn

utan

arbete,

därav

3

utan

sängkläder

21

»

»

»

»

6

»

»

30

»

»

»

»

8

»

»

Stern skulle alltså egentligen av de tjuguett dygnen haft sex på golvet. Han har alltså alla skäl att vara Wollin tacksam för visad välvilja. Måtte denna överloppsgärning tillräknas honom på domens dag.

***

Under hela första året var jag i mycket ringa grad arbetsför. De tider jag kunde arbeta sydde jag militärkläder på maskin. Någon lust för skrädderiarbete hade jag dock inte, och arten (militärskrädderi) av detta arbete bidrog mycket till att jag sökte ombyte.

Att hos Wollin begära annat arbete visste jag inte skulle leda till resultat. Men en sällsynt gång, då doktorn — utan Wollin i släptåg — kom in i min cell, passade jag på att göra framställning om rekommendation till annat arbete. I förstone tyckes det inte vara omöjligt, men tydligen erinrade sig doktor Sellberg senare, att Wollin hyste ett alltför utpräglat hat till mig för att ett samtycke skulle vinna hans gillande. Svaret gavs därför undvikande, under framhållande av att det arbete jag hade icke alls var illa.

Några månader senare — jag hade då suttit omkring ett år av celltiden — inställde sig den lille doktorn på nytt.

— Jo, Rosberg har ju begärt att få annat arbete. Vad skulle han då vilja ha för något?

Jag blev en smula förbluffad och kunde ihastigheten inte erinra mig en sådan begäran, men svarade ett sakta ja.

— Nå, vad skulle Rosberg vilja ha för arbete?

— Ja, antingen snickeri eller bokbinderi tror jag skulle passa.

— Bokbindare? Jaha, det är ju ett bra yrke. Hm. Vi ska ... (avbrytande och vänd till den nu anlände Wollin):

— Jo, Rosberg önskar få bokbinderiarbete, och jag skulle vilja rekommendera honom därtill.

— Bokbindare? Tja, vi kan ju se, om det finns något att göra, men jag lovar ingenting säkert.

Doktorn (med en smula vänlig blick på mig):

— Jaha, Rosberg, det här går nog bra. Adjö med sej.

Då dörren stängts satte jag mig att grubbla över vad detta kunde betyda. Här kommer tyrannen Wollin och hans lydige tjänare och erbjuder mig utan vidare att få det bästa arbetet vid fängelset. Mig, den hatade ungsocialisten, »som dragit nesa och skam över hela vårt kära fosterland», som Wollin uttryckte sig i sitt hälsningstal vid min ankomst till fängelset. (Detta tal kunde för övrigt förtjäna att återgivas, men var jag så full av skratt under föreläsningen, att jag tyvärr glömt nära nog alltsammans, utom en hel del råa och fula tillmälen).

Vad kunde detta betyda? Var man rädd för att jag skulle dö allt för hastigt eller vad kunde meningen vara?

Först ett par år efter fick jag veta hur det hängde samman. Jag hade fått annat arbete på generaldirektör Wieselgrens befallning.

En kär vän, bokförläggare Axel Holmström i Stockholm, hade i en hänvändelse till generaldirektören begärt annat arbete för mig. Efterdenna upplysning framstod Wollins ord vid ett tillfälle i en mindre vacker dager (vilket för övrigt allt gjorde som emanerade från denna person). Han lät mig förstå, den gamle hycklaren, att jag kunde vara honom tacksam för ombyte av arbete.

Jag blev alltså placerad i ett nytt yrke, som gjorde cellvistelsen betydligt drägligare.

Emellertid ansåg jag det lämpligt att smida medan järnet var varmt, och passade på medan Wollin hade semester, att be doktorn om förflyttning till en ljus cell, s. k. sjukcell. Det lyckades. Han gav genast sitt samtycke. Senare visade det sig emellertid inte vara så lätt att komma i sjukcell.

En löjtnant Wik, som tjänstgjorde som direktör under Wollins bortvaro och var fullt inne i förhållandet mellan Wollin och mig, sökte på sitt sätt lägga hinder i vägen för flyttningen.

Efter en veckas förlopp anhöll jag på det bestämdaste att få tala vid Wik. En dag därefter infann han sig och började tala bevekande om sin ställning och sitt beroende av Wollin. Jag skulle ta detta i betraktande och vänta till Wollin kom tillbaka. Då jag uppbragt frågade om inte doktorns ord vägde mer i denna sak än Wollins, svarade han:

— Jo, naturligtvis. Han blir självklart tvungen att flytta er, då nu doktorn, obetänksamt nog, givit order om er förflyttning, men han skulle bli rasande på mig om jag verkställde det.

— Låt så vara. Men om jag nu ligger här inne och dör och det se’n kommer fram, att doktorn befallt min flyttning till sjukcell, men att ni icke verkställt detta, hur ska’ ni då kunna klara er?— Jag utsätter mig hellre för denna risk än för direktör Wollins ovilja. Rosberg vet mycket väl hur min ställning är här på fängelset.

Hur rätt hade han inte! Var och en som stoppade sin egen mening, sin egen vilja i säck, kunde vara säker på Wollins nåd. Han behövde inte gå många mödosamma steg för att vinna befordran, utan gick framom mera kvalificerade kamrater. Ve däremot den som hade en egen rättskänsla och egen vilja att följa samvetets bud om rätt och orätt. Han fick stå där och stampa, medan senare i tjänsten antagna befordrades. Wik var en av dessa, som förstod att underordna sig på gott och ont. En annan av samma typ, fast långt sämre, var den numera till direktör i Mariestad, men med tjänstgöring i Hernösand, befordrade Granfeldt. Om Wik var en av dessa osjälvständiga typer, var däremot Granfeldt en person, som mera medvetet, i klart spekulationssyfte underordnade sig och lismade bifall till allt. Hans skriverier om Anton Nilson visar till fullo karlens karaktär.

Emellertid kom Wollin hem och då kunde flyttningen i anständighetens namn inte uppskjutas längre. Så mycket

kunde han emellertid göra att jag fick den sämsta cellen. Doktorn hade lovat mig en nymålad cell med nytt hygieniskt golv, belagt med patenterad trämassa. I alla fall var denna cell hundra gånger mer värd än den jag förut innehaft. Visserligen voro de alldeles lika förutom fönsterskillnaden. Men det var också nog. Att flytta från en vanlig cell till en med stort fönster, sådant som i vanligt boningshus, var som att flytta från en mörk grav upp i fulla solljuset.

Jag undrar hur många socialdemokrater vi skola behöva ha i regeringen för att fångarna ilandets fängelser skola få fullt ljus, sol och luft i cellerna?

***

Det som under dessa tre år mest bidrog att hålla kuraget uppe, var vännernas tillströmmande sympatibevis i form av brev, samt tillgången på god litteratur.

Hundratals brev och telegram innehölls visserligen av fängelsecensuren, men en tillräcklig mängd slapp dock igenom för att ge bevis för en sympati som värmde och bar upp. Litteraturen fick jag genom bokbinderiet och slapp sålunda anlita fängelsebibliotekets tyska översättningskrams, små sötsliskiga mamsellberättelser. Ett par hundra band god litteratur fanns likväl i t. ex. naturhistoria — biologi och zoologi — världshistoria — civilisations- och kulturhistoria jämte populärvetenskapliga arbeten i astronomi, fysik och kemi. Härtill kommer några 10-tal band reseskildringar från forskningsfärder och ett ytterst ringa antal verklig skönlitteratur. Men då biblioteket på Långholmen omfattar omkring 3,000 band, förstår man vilken uppsjö det måste vara på litteratur som knappast är värd att ha på ett visst ställe.

Genom mitt arbete var jag så att säga med ett slag försatt i en lyckligare ställning än mina olyckskamrater. (Det finns endast omkring 7 à 8 bokbindare bland de till omkring ett 350-tal uppgående fångarna). Medan övriga fångar tilldelades ett visst antal sidor för en period av tre veckor, hade jag obegränsad tillgång. Jag kunde sålunda av ett parti böcker på femtio band, inlämnade till mig för bindning, läsa de fyrtio banden innan jag åter lämnade ut dem. Detta»LADUGÅRDSSKÖTSEL». (Längst till höger vaktbostäder).

»TRÄDGÅRDSARBETE.» (Rosberg till vänster).

möjliggjordes därigenom att jag som sjukskriven icke behövde arbeta allt för överdrivet, samt därigenom att jag alltid hade flera partier böcker inne samtidigt.

***

En verklig njutning var det sällskap duvorna beredde en. När man en längre tid varit vänlig mot dem och matat dem, togo de gärna födan direkt ur handen. »Mina» duvor voro t. o. m. så tama, att de, så snart jag öppnade fönstret, flögo in i cellen och trippade omkring på bordet tiggande brödsmulor. Det hör emellertid till saken att Wollin strängeligen förbjudit att mata duvorna — ett förbud, som dock fångarna i största utsträckning överträdde. Om någon blev bestraffad för detta förbuds överträdande vet jag ej, men håller det ej för otroligt.

I allmänhet visade fångarna att de hade ett ömt hjärta för djuren. Råa, abnorma typer fanns ju, men de utgjorde undantag. I en cell fann jag en gång en så lydande skrivelse, som en frigiven fånge efterlämnat:

»Du fånge, som kommer hit i cell 178, Du får icke vara elak mot Duvorna, som äro vana att vara här. Och om Du har några Brödbitar eller Potatis, låt Duvorna få lite med av det, men skär sönder det så dem kan äta! Men gör icke dem något illa. Af mig har dem fått litet mat hela tiden jag varit här.f. d. fånge.»

Att mata duvorna och följa deras liv i sorg och glädje, i kärlek och slagsmål, under goda dagar och onda, bidrog att skingra många svårmodiga tankar och fördriva många annars tunga timmar.

Omvårdnaden om duvorna var ett tidsfördriv, som jag förde med mig även till Härlanda, ochjag glömmer icke den dagen så snart, då jag där lyckades att i en cell få två ägg att utveckla sig till näpnaste duvungar. Den dag jag såg dem flyga kände jag mig stolt som om jag utfört något verkligt stort.

Under celltiden var samtal med präst och lärare något man också satte värde på. Innehållet — oftast var det utan

innehåll alls — betydde egentligen inte så mycket. Huvudsaken var att man fick tala med en mänsklig individ.

Prästen på Långholmen var för övrigt en dråplig varelse. Då han kom in i cellen på sitt vanliga besök, hette det alltid stereotypt och i långsläpig ton: »Go' da', hur mår Ni?» Utan att invänta något som helst svar satte han sig därefter på cellens enda pall och började sno tummarna om varandra. Jag antar att han räknade till 500 varv, varefter han stod upp och uttalade sitt alltid lika återkommande: a-d-j-ö.

En helt annan typ var läraren Carlberg, en frisk uppenbarelse med en ganska vid syn på förhållanden och händelser. Med honom hade jag åtskilliga samtal, som troligen gav oss båda behållning. Sitt lärarekall lär han ha — sällsynt nog — skött som en hel karl. Detta är annars icke så vanligt, vad fängelselärare beträffar. Vid dessa befattningars tillsättande brukar man annars icke lägga den pedagogiska kompetensen till grund. Ett betyg om avlagd student- eller kandidatexamen är tillräckligt. Sedan må personen i fråga, vad kunskaper och lämplighet beträffar, vara hur omöjlig som helst. Sålunda hade jag en gång en diskussion med en teol. studerande, som en tid tjänstgjorde som lärare vid Härlandafängelset, vilken diskussion jag skildrar i ett brev till en kamrat på följande sätt:»Kristus ansågs numera icke såsom en gud. Han var människa såsom vi, fast en 'övermänniska'. Treenigheten fanns alltså icke längre, utan endast en och odelbar gud. Detta framhölls och gjordes gällande t. o. m. av teol. professorer. Jag tyckte naturligtvis det var lustigt att han kunde studera till *kristen* präst när Kristus var avsatt.

Den kristna teologien bör väl ramla samtidigt med *Kristus?* Ingalunda! Jag skulle vara god observera, att det var skillnad mellan teologi och kristendom. Då jag förklarade att min hjärna var så bedrövligt enkel, att den omöjligen kunde skilja kristendom och den kristna teologien åt, tyckte han antagligen att jag var mer än lovligt dum. Men då jag gjorde gällande, att den kristna teologien endast tjänade syftet att smida vapen åt kristendomens predikare, gav han mig rätt.

— Nå, om kristendomens grundval, Kristus, faller, är det väl inte mer än rätt och billigt och fullt konsekvent att vapenverkstaden, till försvar och upprätthållande av allt detta, får gå med i raset?

— Nej då! Det är icke så med vetenskaperna (teologien?!) som med en byggnad, att om man tar bort grunden så faller huset. Vetenskaperna s. a. s. hänger i luften och äro ej beroende av grunden för sitt bestånd utan står fasta även om denna skulle ryka.

Då jag bad om ett exempel på någon vetenskap, vars grund raserats, som icke fått följa med i fallet, svarades:

— I gamla tiden trodde folk att solen kördes på en vagn runt jorden. Detta är grunden till astronomien.

Gud bevare mig för studentexamen, om den för alla fram till så pass gedigna kunskaper. Astronomiens grundval? Denna vetenskap har naturligtvis till grund sökandet efter sanningen om de ting den sysselsätter sig med. Den ledes härvid till vissa *antaganden*, som den kanske vid senare och djupare forskning, måste lämna, men att påstå dessa antaganden vara själva *grunden* för vetenskapen själv, tyckte jag i min ordning, vara mer än lovligt dumt.»

Av det framförda framgår tydligt nog, att ynglingen i fråga sökte spela nyteolog.

Dessa fasta lärarebefattningar vid fängelserna äro f. ö. rent överflödiga. Med högst två timmars undervisning pr dag, kunde saken anordnas betydligt billigare och säkert också bättre, genom undervisning av en folkskollärare som hade dettauppdrag som bisyssla. Detsamma är förhållandet med prästen. Hans dyrbara person kunde f. ö. helt undvaras. Hur som helst, är det dock ett oerhört slöseri med folkets skattemedel, att betala upp mot 4,000 kr. pr år för att en person ur en bok läser ett värdelöst tal en gång i veckan. De fåtaliga och lätta expeditionsgöromålen kunde mycket väl utföras av den förut och för andra ändamål vid kontoret bundna personalen.

Att skära alla fängelsepräster över en kam vore dock oriktigt. Medan prästen på Härlanda, Söderberg, var en osympatisk karaktär och ingav dem som voro i samma rum som han en känsla av en giftig orms närvaro, var prästen i Karlskrona, Erici, en särdeles sympatisk man. Men det är synnerligen betecknande för samhällets allmänna tillstånd, att män med hjärta, känsla, förståelse och ärlighet av de dominerande medelmåttorna förhånas

och motarbetas om tilläventyrs t. ex. skillnad i uppfattning av sociala eller politiska ting förefinnes. Att en sådan fängelsepräst kan betrakta även fångar som *människor* förefaller dessa medelmåttor rent av som ett bevis på låg intelligens. Följande klipp ur en tidning för 1908, som visserligen innehåller några rader, som jag av blygsamhet borde stryka, men som på ett utmärkt sätt illustrerar, vad jag förut sagt, låter jag här inflyta som ett tidsdokument:

»Predikanten på fängelset, pastor Erici, ger följande karaktäristik över de dömda:

'Anton Nilson är', säger prästen, 'en ren och fin personlighet, besjälad, efter vad jag kan finna, uteslutande av ideella intressen. Han har studerat mycket, i synnerhet social litteratur, men jag fruktar för att han ej hunnit smälta allt vad han läst.'

På en fråga om han är fanatiker — det vanliga slagordet — svarar prästen: Till en viss grad, d. v. s. om man därmed förstår hängivenhet för de ideer han omfattar, medatt vara sig själv och lida för sin övertygelse. Men i allmänhet har han en nyktrare uppfattning av samhällsutvecklingen än ungsocialisterna i allmänhet. Han tror ej att människorna kunna omskapas med ens eller att världen skall bliva ett paradis blott och bart genom en social omvälvning, framkallad genom en generalstrejk eller något dylikt.'

Det kan naturligtvis inte falla oss in att med någon kommentar visa, att pastorn fallit offer för den där vanliga uppfattningen om ungsocialismen, dess mål och medel. Men glädjande är det ju, att höra en präst, som på nära håll fått studera de dömda, att ge ett sådant omdöme.

Prästen slutar med följande karaktäristik över Anton Nilson:

'Allt som allt, gör Nilson ett gott intryck, han uppträder lugn och fogligt och man hör honom aldrig häda eller håna. Det är åtminstone mig omöjligt att likställa honom med en vanlig mördare.'

På tal om Rosberg yttrar prästen:

'Han är delvis en helt annan natur än Nilson. Han är bitter och fanatisk, fullt övertygad om den sociala revolutionens nödvändighet, och att den är det enda som kan undanrödja alla missförhållanden och skapa ett nytt och lyckligare släkte. Rosberg är mycket intelligent, har läst mycket och är den som lider mest av fångenskapen. För övrigt är han utpräglad pessimist och ser allting i svart. Han har ju också mera än de flesta fått pröva på livets allvarliga och dystra sidor. Fadern dog tidigt, efterlämnande änka och många oförsörjda barn.'

På en förfrågan om prästens ställning till en undersökning av åtskilliga förhållanden, som kunde tänkas stå i samband med dådet, förklarade han: 'Att en dylik undersökning borde hava ägt rum och att hänsyn bort tagas både till den upphetsade ställningen i arbetarkretsar vid den tid, då attentatet förövades, ävensom till det faktum att både Nilson och Rosberg en längre tid gått arbetslösa och rent av svultit. Brottet borde, menade han, betraktas som ett led i den sociala striden, ty hade ej denna strid rasat, skulle det aldrig förövats.

Vi frånse vissa yttranden, som visar oklarhet i föreställningen om ungsocialismen, men frånsett detta, så är dock detta uttalande av sådant värde, att t. o. m. en del socialdemokrater skulle kunna avundas prästens sociala blick. Men vi förstå, det är skillnad på den som studerar brottslingar, och lycksökare som endast har ett intresse, att stå högt hos de borgerliga.Fängelseprästens uttalanden ger högerpressen anledning att uttala sin förtrytelse över att prästen kan tala om 'brottslingarna' som intelligenta och socialt studerade personer."

Om prästen tvärt emot sin övertygelse uttalat att vi voro rena förbrytarekaraktärer, okunniga och inskränkta, skulle samma högerpress med förtjusning sprida ett sådant uttalande. Nu gjorde man bara sura miner och uttalade t. o. m. den tanken, att pastor Erici var olämplig för sin befattning. Jag har hört, att t. o. m. personliga hänvändelser i saken gjorts. Det är på så sätt högertidningarna få oss arbetare att inse det nuvarande samhällets »förträfflighet».

Under de tre år cellvistelsen varar har fången ett ständigt vakande öga över sig. Detta öga i dörren är en djävulsk inrättning och bidrager i hög grad till framkallandet av den nervositet, ibland tangerande vansinnet, som griper alla efter någon längre tids vistelse i cell. Medvetandet om att när som helst ett öga från det femöresstora titthålet kan betrakta och iakttaga varje ens rörelse måste helt naturligt i själsligt avseende verka krossande. Johan Most

skriver härom:

»Titthålet i dörren är ett motstycke till Dionysius öra. Om denna tyrann en gång förstod att genom ett raffinerat system avlyssna sina offers samtal i fängelset, så generar sig den nuvarande Justitia ingalunda för att genom ett hål i dörren, Dionysius öga, hemligt iakttaga dem, som fallit i hennes klor. Denna inrättning är ett moraliskt tortyrinstrument. Medvetandet att någon i varje ögonblick kan smyga sig till dörren och betrakta en, är så pinande, att endast den som upplevat det, kan göra sig en föreställning därom.»

Under de sista månaderna av denna 3-årsperiod greps jag av oro och en spänd förväntan på något nytt, på en förändring. Jag började längta efter den dag, då celldörren skulle öppnasför mig till gemensamhetsavdelningen, med samma intensitet som man längtar efter friheten. Jag räknade dag för dag och de sista veckorna vandrade jag så gott som dag och natt fram och åter i cellen. En djup rand i golvet från dörren till ena hörnet visade, att andra före mig gjort samma rastlösa vandring, F. ö. är denna marsch fram och åter något som går igen hos alla cellsittare under hela celltiden. Då man är särskilt trött och uppgiven är detta också bästa medlet för vila. Än i dag plägar jag, då jag känner mig särskilt trött, ta en promenad fram och åter över golvet.

Under dessa veckor hade jag inte lust till arbete, utan sökte på allehanda andra sätt fördriva tiden. Bl. a. reciterade eller deklamerade jag gamla stycken, som länge legat djupt nere i minnet.

En eftermiddag, då jag just börjat deklamera ett stycke, som jag särskilt under dessa omständigheter tyckte om att upprepa gång på gång, fick jag se ett öga i titthålet. Möjligen hade jag höjt rösten något för mycket och därigenom påkallat uppmärksamheten. Jag hade just hunnit med de två första raderna:

»Jag skall ej bindas, tryckas ned till jord. Som förr min panna emot skyn skall höjas»,

då cellnyckeln stacks i dörren och in kom — Wollin. Självfallet tystnade jag, men Dionysius såg sarkastiskt på mig och sade med en ironisk bugning: fortsätt, fortsätt!

Jag teg en kvarts minut, men började därpå med kraftig röst och den djupaste känsla jag var mäktig, att deklamera följande anslående och för tillfället passande dikt:

Jag skall ej bindas, tryckas ned till jord. Som förr min panna emot skyn skall höjas.

Jag vill ej kuvad lyss till härskarord, och ej med gissel skall min nacke böjas. Än får ej allting vara helt förbi. Än har jag kraft och jag har armen fri.

Så läggen bojor omkring hand och fot! På knä i stoftet skall jag dock ej tryckas. Kallt knektars hånord ljuda mig emot, att lyfta pannan skall mig ändå lyckas. Om än jag bindes är ej allt förbi. Trots tunga bojor, är dock anden fri.

»Härskaren» sade intet. Öppnade dörren och gick tyst ut.

Jag flyttar till gemensamheten.

REDAN KLOCKAN 3 på morgonen, dagen för flyttningen till gemensamheten, var jag uppe och marscherade på golvet med filten svept om kroppen (mina gångkläder låg ännu utanför dörren). De tre närmaste timmarna hörde inte till det kortaste slaget. Jag gick där inne och undrade: Hur ser det månne ut där inne på den där gemensamheten och vad är det för fångar jag kommer samman med? Icke för en minut kunde jag tänka annat än att det måste bli drägligare än i cell. Hur som helst var det ju ett ombyte.

Klockan 6 öppnades äntligen dörren för intagning av gångkläderna. Halv 7 hade jag packat in lakan, filtar, brev, böcker och diverse, som

Jag vill ej kuvad lyss till härskarord, och ej med gissel skall min nacke böjas. Än får ej allting vara helt förbi. Än

har jag kraft och jag har armen fri.

Så läggen bojor omkring hand och fot! På knä i stoftet skall jag dock ej tryckas. Kallt knektars hånord ljuda mig emot, att lyfta pannan skall mig ändå lyckas. Om än jag bindes är ej allt förbi. Trots tunga bojor, är dock anden fri.

»Härskaren» sade intet. Öppnade dörren och gick tyst ut.

Jag flyttar till gemensamheten.

REDAN KLOCKAN 3 på morgonen, dagen för flyttningen till gemensamheten, var jag uppe och marscherade på golvet med filten svept om kroppen (mina gångkläder låg ännu utanför dörren). De tre närmaste timmarna hörde inte till det kortaste slaget. Jag gick där inne och undrade: Hur ser det månne ut där inne på den där gemensamheten och vad är det för fångar jag kommer samman med? Icke för en minut kunde jag tänka annat än att det måste bli drägligare än i cell. Hur som helst var det ju ett ombyte.

Klockan 6 öppnades äntligen dörren för intagning av gångkläderna. Halv 7 hade jag packat in lakan, filtar, brev, böcker och diverse, somskulle följa med. Strax därefter öppnades dörren och de få stegen till flygeln intill, gemensamheten, togs under känslan av att ha lämnat något mörkt och tyngande.

Den cell jag här tilldelades, låg nere vid ingångsdörren, just där vaktknekten hade sin plats. Detta placeringssätt användes ofta mot nykomna för att lättare och noggrannare kunna övervaka dem.

Medan jag höll på att ordna med sängen (en *hel* säng och icke som i dagcellerna en fördömd tredelad) hörde jag en röst, som sade: »God dag, Rosberg. Du ska' ju ner på samma verkstad som jag!» Ah, tänkte jag, här är jag redan känd. Den talande lärde jag sedan känna som »Bokbindare-Kalle».

I den korridor, jag nu fick min bostad, bodde förut omkring 14 à 15 andra fångar. Plats fanns för 25 och det fanns 12 sådana korridorer. Cellerna voro icke större än att sängen nätt och jämt fick rum, samt saknade fönster. Ljus — den smula som kunde leta sig fram — fick man genom framsidans galler. Halva dörren och ovanstycket bestod nämligen av gallerverk.

Redan kl. 7 blåstes uppställning, varpå marschen gick mot verkstäderna. Sedan jag tilldelats min plats, bekantade jag mig med arbetskamraterna — allesammans livstidsfångar. Det var fem man, som arbetade här i bokbinderiet; jag får senare tillfälle att något tala om dem.

Redan första dagen hörde jag mina sidokamrater diskutera »cellflugan», ett för mig hittills fullkomligt okänt ord. Jag blev emellertid snart i tillfälle att stifta närmare bekantskap med detta nya exemplar av ordningen tvåvingar.

Det fanns icke en fånge, som någon tid varit på gemensamheten, vilken icke visste vadcellflugan ville säga. Var och en som suttit ut sina tre år i cell, uppför sig, sedan han kommit till gemensamheten, på ett sätt, som man långt ifrån kan beteckna som normalt. Hos somliga är det mer, hos andra mindre utpräglat, men alla ha tagit skada av de tre åren i cell. Hos en del försvinner denna abnormitet redan efter en eller några månader, hos andra kvarstår den för hela livet. En rätt stor procent av fångarna ha härigenom för alltid blivit själsligt rubbade. Andra äro det återigen redan innan fängelsevistelsen började, och sjukdomen utbildar sig hos dem icke så sällan till full galenskap. Det är mestadels för dessa fångar man inrett källarcellerna, fuktiga, låga och kalla hål, som enbart de äro ägnade att göra en klok galen. Man har även madrasserade celler för att hindra de vansinniga att göra sig själva illa.

Hur stor procent av allmänheten har månne reda på att vansinniga fångar hysas i fängelset? Om det vore allmänt känt, skulle då inte en storm av ovilja och indignation resas häremot och tvinga vederbörande att sända de sjuka till vårdanstalter?

En fångtjänsteman, kapten i armén, som skrivit en rent vanvettig bok om Sverges fångvård, säger på ett ställe i denna bok, sedan han talat om de vansinniga fångarna:

»Det låter sig emellertid inte göra att översända många dylika till dårhuset, ty då skulle snart nog en stor del av fångpersonalen börja spela vansinnig för att få komma ut och få omväxling.»

Det är alltså denna vansinniga uppfattning som gör att de själsligt sjuka fångarna icke få den vård de ha rätt att kräva. För att icke tilläventyrs en eller annan fånge skall spela vansinnig, få alla de som i verkligheten äro det, stanna kvari en omgivning, där varje utsikt till förbättring och tillfrisknande är stängd! Är icke enbart detta förhållande nog för att berättiga ett utmönstrande av sista stavelsen i fång-*vård* och ersätta den med *vakt?*

Efter vad mina fångkamrater sade mig, var även jag, fast i lindrig grad, under några veckor angripen av den s. k. cellflugan. Genom senare erfarenhet vet jag, att *ingen* undgår den, som suttit 3 år i cell.

***

Första dagen på gemensamheten avvaktade jag tiden för promenaden med spänning. Jag skulle få tillfälle att se Stern för första gången på tre år och om lyckan var god även få tala ett par ord med honom.

Utkommen på gården intog jag platsen i gåsraden och spejade efter Stern. Men jag såg honom inte och började genast undra över om något särskilt hänt honom. En viskande röst bakom mig ledde emellertid strax därpå mina ögon åt det håll där Stern gick. Han hade för länge sedan observerat mig, och vi hälsade hjärtligt på varandra med en nick — det enda tillåtna.

Stern såg något blek och mager ut, men föreföll ändå vara frisk och kraftig. Något som han icke heller senare jävade. Han tillhörde nämligen gruppen av de kraftigaste fångarna på Långholmen. Senare fingo vi ju tillfälle att utbyta tankar och erfarenheter såväl muntligt som skriftligt.

Nilsson kom ut en månad senare än Stern och jag, och vi voro därför i tillfälle att redan som »gamla i gården» kunna hälsa honom välkommen ut till oss.Vi hade hoppats att få bo i samma korridor, men härav blev intet. Wollin visste nog vad han gjorde. Fångarna sattes annars helt godtyckligt ihop. Någon indelning efter ålder eller efter brottets karaktär förekom inte.

I början av år 1913, sedan vi vistats ett år på gemensamheten, började emellertid tillämpas ett nytt system med indelning af fångarna i klasser. Vi hoppades att åtminstone nu, då vi troligen skulle hänföras till samma klass, bli satta i samma korridor. På grund härav gladde vi oss åt den nya reformen. Men Wollin förstod att även nu ordna det så, att det blev en besvikelse för oss.

Klassindelningen är byggd på dels befälets uppfattning av fången och på hans uppförande, dels på den tid han avtjänat på strafftiden.

Då en fånge anländer till fängelset blir han tilldelad första klass. Häri får han stanna minst 3 och högst 6 månader. Under de tre första månaderna får han icke låna några böcker — fast det just är då han bäst behöver dem. Han får ingen mjölk och inget margarin på morgonen. (Margarin får han först efter ett år). Han får arbeta ända till middagen kl. 12 utan mat — med undantag dock för den 0,3 liter skummjölk han tillåtes köpa, om hans förtjänst räcker till. Sedan han blivit uppflyttad i andra klassen får han till frukost — d. v. s. om han varit i fängelset ett år — 0,8 liter skummjölk och 25 gram margarin. Han tillåtes dessutom köpa samma kvantum skummjölk *eller* 50 gram margarin pr vecka. Dessutom får han inneha almanack och spegel. Andra klass fånge får även låna böcker.

»Sedan två år av strafftiden förflutit skall fånge uppflyttas i tredje klass, därest hans uppförande och sinnesbeskaffenhet synes inge grundade förhoppningar omframtida välförhållande. Han bör sålunda under tillräckligt lång tid ha ådagalagt flit i arbetet, pålitlighet och självbehärskning.» (Kungl. Fångvårdsstyrelsens cirkulär).

Har inte dessa fordringar uppfyllts, får fången stanna i andra klass hela strafftiden. Tredje klass fånge har den föregåendes alla »rättigheter», men får — om så önskas och förtjänsten räcker till — köpa oskummad mjölk i

stället för skummad. Dessutom får han *även* köpa 50 gram margarin per vecka. Även får han skriva brev oftare samt köpa sådana böcker *som förut finnas i biblioteket.*

För fjärde klassens fångar gäller detsamma — ungefär — som för tredje klassens. Tre fjärdedelar av strafftiden skall dock ha förflutit innan uppflyttning kan ske. För att livstidsfången skall kunna komma i denna klass fordras att ha avtjänat 15 års straffarbete. Fångarna i denna klass tillåtes att köpa margarin och mjölk för intill en fjärdedel av förtjänsten. Det högsta denna disponibla summa kan gå upp till är 60 öre per vecka.Vad här sagts om inköp och tilldelning av föda, gäller för tiden innan den allvarligare bristtiden. Dessutom hör hit några andra bestämmelser, som praktiskt taget äro omöjliga att realisera, så länge fångvården är sådan den är.

Enligt min och även åtskilliga förnuftiga fångvårdsmäns erfarenhet, är klassystemet totalt misslyckat i det hänseende, som avses, nämligen fångarnas uppfostran och förbättring. De fångar, som nödvändigt måste vara i en viss klass för att få nåd eller villkorlig frigivning, ha icke svårt att genom hyckleri ge intryck av att vara mogna för den åtrådda klassen.

Större resultat skulle ernås genom rättvisa,förståelse och genom en smula välvilja för de olyckliga i de grå bastiljerna.

Mina fångkamrater.

DEN FÖRUT citerade kaptenen skriver på ett ställe i sin bok: »En del fångar beundrar ingen så högt som den, vilken begått ett gräsligare brott än de själva och finna endast den genialitet överlägsen, som är i stånd att uttänka sinnrikt kombinerade planer till nya förbrytelser.» *Om* det varit så, skulle det knappast förvåna, men först som sist kan sägas, att denna hans uppfattning är fullkomligt falsk.

På Långholmen, där de största, råaste och till längsta straff dömda förbrytarna samlas, märkte jag tvärtom att dessa, som begått särskilt ruskiga brott, av de andra fångarna betraktades med blickar, som minst av allt tydde på gillande och sympati.

På bokbinderiverkstaden, där jag arbetade, voro vi sex fångar. Tre voro dömda för dråp och två för mord. De för dråp dömda ställde sig själva, och även av de andra fångarna, på ett högre plan än mördarna. Till höger om mig hade jag en av dessa, den på sin tid sorgligt beryktade Yngsjömördaren. Han lär redan från 12-års-åldern ha stått i otillbörligt förhållande till sin mor. Tjugufem år gammal gifte han sig med förståelse och genom en smula välvilja för de olyckliga i de grå bastiljerna.

Mina fångkamrater.

DEN FÖRUT citerade kaptenen skriver på ett ställe i sin bok: »En del fångar beundrar ingen så högt som den, vilken begått ett gräsligare brott än de själva och finna endast den genialitet överlägsen, som är i stånd att uttänka sinnrikt kombinerade planer till nya förbrytelser.» *Om* det varit så, skulle det knappast förvåna, men först som sist kan sägas, att denna hans uppfattning är fullkomligt falsk.

På Långholmen, där de största, råaste och till längsta straff dömda förbrytarna samlas, märkte jag tvärtom att dessa, som begått särskilt ruskiga brott, av de andra fångarna betraktades med blickar, som minst av allt tydde på gillande och sympati.

På bokbinderiverkstaden, där jag arbetade, voro vi sex fångar. Tre voro dömda för dråp och två för mord. De för dråp dömda ställde sig själva, och även av de andra fångarna, på ett högre plan än mördarna. Till höger om mig hade jag en av dessa, den på sin tid sorgligt beryktade Yngsjömördaren. Han lär redan från 12-års-åldern ha stått i otillbörligt förhållande till sin mor. Tjugufem år gammal gifte han sig meden lantbrukaredotter, som modern och han kort tid efteråt mördade. Hon stryptes och hängdes därefter upp i spjällsnöret, varigenom man ville göra troligt att självmord förelåg. Misstankar uppstodo emellertid och sonen erkände i fängelset det hemska brottet.

Modern däremot nekade hela tiden. Båda dömdes till döden. Sonen benådades medan modern fördes till stupstocken, där förfärliga uppträden lära ha ägt rum. Kvinnan skrek och ropade att hon var oskyldig och skarprättaren högg fel två gånger, innan han med ett tredje yxhugg lyckades skilja huvudet från kroppen.

Denne fånge betraktades med avsky av alla. Han var mycket lång och mager, med stora utstående öron och ögon. Ansiktets och huvudets form gav intryck av att mannen blivit styvmoderligt tillyxad av naturen. 1914 eller 1915 benådades han efter 23 års straffarbete. Han lär senare ha rest till Amerika.

Den andre var den för det råa och ruskiga »Bolmsjömordet» och för sina upprepade ansökningar om resning i målet bekante Bolmsjömördaren Ström. Han hade, fast själv gift, lockat en äldre kvinna, under löfte om giftermål, att ta ut ur banken sina små besparingar och följa honom på en resa. Ankommen till Bolmens hotell strypte han kvinnan samt forslade henne därefter ned till sjön, där han, genom att binda fast stenar vid kroppen, dränkte henne. Det lär huvudsakligen ha varit de snören han härvid använde och vars ursprung man kunde spåra, som bidrog till att göra beviskedjan så fast, att han kunde fällas. Till saken hör, att han nekat hela tiden. Huruvida han är skyldig eller ej, vill jag inte yttra mig om, men hela hans karaktär ropar sitt: skyldig.Längre fram i boken kommer en bit av hans karaktär att bli synlig.

En av de för dråp dömda, den förut nämnde »Bokbindare-Kalle», fick för någon tid sedan avslag på en nådeansökan. Han har suttit i 17 år. Historien är följande: Modern hade blivit insnärjd med en man, en ökänd stortjuv L., som misshandlade såväl kvinnan som hennes dotter, en 14 års flicka. Calle, som tjänade gardist vid H. Maj:ts Livgarde i Stockholm, visste om moderns förbindelse, men hade ingen vetskap om någon misshandel. Vid ett besök i hemmet någonstädes i Skövdetrakten, fick han emellertid av systern veta hur hon och modern blevo misshandlade. På kvällen, sedan Calle och L. blivit berusade, rann sinnet till på Calle och han förebrådde L. för dennes uppträdande mot modern och systern. Härunder uppstod gräl och slagsmål och Calle hade den oturen att slå ett slag för hårt med en gärdsgårdsstör, så att L. stupade och dog. Häradsrätten, där den vanliga brutala typen av bondlänsman uppträdde som åklagare och sökte göra troligt, att det var Calle som var den farliga personen, dömde honom till *livstids straffarbete*. Calle själv håller före, att han dömdes så hårt på grund av ett par ord han ropat under slagsmålet.

I uppretat tillstånd, vid tanken på att modern och systern, som han höll av, skulle saklöst misshandlas av denna råa och brutala brottsling, hade han, visserligen utan att mena det, sagt som det ofta säges vid slagsmål: »Jag ska' slå ihjäl dej!» Detta utan mening framkastade vredesord ville åklagaren åberopa som stöd för sitt alldeles huvudlösa yrkande om ansvar för *överlagt mord*. Calle protesterade, men häradsrätten dömde ändå till livstids straffarbete — för dråp.»VID HÖNSGÅRDEN».

»PÅ ARBETE I KÅLROTSLANDET».

Hovrätten nedsatte straffet till 10 år, men hög sta domstolen, där åklagaren anmälde missnöje, skärpte straffet och stadfäste häradsrättens beslut.

Calle blev alltså genom en slump livstidsfånge. (Och sådana finns det många). Han är en godmodig karaktär. Hjälpsam och med ljust lynne. Det skulle vara intressant att veta, vad som kunnat förmå regeringen att avslå hans nådeansökan. Eller kan icke 17 års straffarbete anses nog för dråp i hastigt mod?

Kungen borde minnas, att han undertecknat en frigivningsorder för en fånge — dömd för *rånmord* på sin egen broder — efter 19 års straffarbete.

Frigiv Calle! Han är en godmodig människa och alldeles oskadlig till och med för detta samhälle.

En annan av dessa fångar på »min» verkstad, en dalmas, hade under en träta med sin fader skjutit honom. Ovänskapen uppstod därigenom, att fadern ville tvinga sonen att deltaga i tjuvslåtter på en annans utäng. Skottet hade avfyrats med ett gevär, som fadern medtagit för att.samtidigt kunna idka tjuvskytte.

Även han är en ofarlig människa, med icke föraktliga kunskaper, men med en god portion envishet — liksom alla dalmasar. Han tillhör den grupp av fångar, som i själ och hjärta icke alls hyser några brottsliga avsikter, men som

genom olyckliga omständigheter råkat törna ihop med lagen och hamnat i fängelse.

Min vänstra sidokamrat, L— hl, är också en i många avseenden begåvad och beläst man. Han är omkring fyrtiofem år och har suttit i fängelse över tjugu. Upprepade nådeansökningar ha blivit avslagna. Hans brott är annars icke av den svårare arten. Ett kärleksdrama! Fästmön skjuten,och självmordsförsök! Nödtorftigt hoplappad på sjukhuset i Uppsala, fördes han till domstolen och fängelset. Allmänheten brukar inte döma sådana brott synnerligen hårt, i synnerhet när förövaren även skjuter sig själv.

Denne man har en gång ådömts prygel, som exekverades på ett så barbariskt sätt, att ännu efter 20 års förlopp stora fåror och valkar äro synliga på hans kropp. Kanske är det denna bestraffning, som står hindrande i vägen för hans frigivning? Eller är det månne därför, att han alltid håller sitt huvud högt och försmår att »bekanta» sig med kreti och pleti bland vaktknektarna eller göra djupa ryggböjningar för befälet? Den här omnämnda bestraffningen tilldelades honom för rymningsförsök. Efter att ha suttit tre år i cell kom han ut på gemensamheten. Naturligtvis hade han cellflugan, och då han såg en dörr öppen sprang han utanför murarna, där han genast blev tagen igen. Det blev fyrtio prygel. Har han icke gjort skäl för friheten för länge sedan?Sedan detta skrevs meddelas att L—hl frigivits.)

En livstidsfånge, som på sin tid lät mycket tala om sig, är den i smedjan arbetande »Kniven». Han var chef för ett band, som för omkring 25 år sedan gjorde Hälsingland osäkert. Själv fjärdingsman, hjälpte han sina supbröder att dölja brotten i stället för att upptäcka dem. För egen del hade han mördat tre människor. Det berättades att kungen lovat benåda honom från dödsstraffet, om han ville angiva sina medbrottslingar. Han tog emot erbjudandet och blev benådad till livstids straffarbete.

Han var för övrigt en underlig gammal man nu. Envis och het och svår att vara i lag med. Han gick därför mestadels ensam i sin smedja.På lediga stunder sysselsatte han sig med att »översätta» en gammal Karl XII:s bibel med gammaldags språk- och stavsätt.

På gården såg jag ofta under promenadtiden en lång, mager, svart och koppärrig man av omisskännelig tattaretyp. Han bar det stolta namnet Stoltz-Stålhandske. Han var en människa, som fängelset på 25 år — så länge hade han gått där — icke lyckats »förbättra». Han överträffade utan tvivel Münschhausen i konsten att ljuga. Det blev till slut en sådan vana hos honom, att han aldrig kunde tala ett sant ord. Han benådades 1912 (eller 1913). Nu är han fast på nytt.

Då Gyllenpalm benådades hade »Göteborgstidningen» en utmärkt ledare under rubrik: »Gyllenpalms benådning» med underrubriken: »Hur går det med Amaltheamännen?» vari den, efter att ha hälsat Gyllenpalms benådning som ett tecken på humanitetens och förnuftets seger samt i övertygande ordalag ha förordat min frigivning, skriver följande om denne Stoltz-Stålhandske:

»Beträffande andra livstidsfångar kunde man däremot gärna vara försiktigare vid frigivningen. Eller vad skall man säga om en sådan benådning som den av den nyligen i Hälsingborgstrakten lyckligtvis ånyo infångade mördaren och inbrottstjuven Alfred Stoltz-Stålhandske. Född 1867 straffades denne redan 1884 för första resan stöld och dömdes 1887 för andra resan stöld samt mord till livstids straffarbete. Denne uppenbare yrkesbrottsling benådades trots allt 1912, har sedan innebott hos en icke frånskild hustru och varit verksam tjuvgömmare och tjuvmedhjälpare på ett sätt som vållat osäkerhet för hela orten. Man må icke undra på, om benådningsrättens tillämpning på denne och hans likar verkar lika upprörande som benådningsvägran åt en man som Rosberg.»

Av denna benådning, och av många andra omständigheter, framgår med all önskvärd tydlighet, att vid fråga om benådning icke alls undersökes lämpligheten av frigivningen med hänsyn tillsamhällets riskfrihet. En person, som man med stor sannolikhet på nytt kan få se i fängelset, frigives efter 25 år, men en som man är nära nog absolut viss på kommer att uppföra sig väl och bli fullkomligt ofarlig för samhället, han får fortfarande stanna kvar endast därför att han »blott» suttit inne 20 eller 22 år.

Det är nödvändigt att man snart går ifrån denna av Wollin och Wieselgren införda och av Almqvist fortsatta »ordning».

Det första målet för fång-vården, om den verkligen vill vårda fångarna, bör bestå däri, att de släppas så snart anledning finns antaga, att de icke äro farliga för samhället.

Det finns otroligt många intressanta typer på Långholmen, men att skildra dem och söka tränga in i deras karaktär, deras psyke, skulle enbart det kräva en bok för sig.

Innan jag lämnar detta kapitel bör jag kanske nämna, att jag träffade en bekant på Långholmen, Det var Friberg, den för postrånet i Skåne dömde. Han, jämte Fors, blev som bekant dömd till livstids straffarbete för plundring av posten å ett järnvägståg, varvid postiljonen sårades.

Fors, som sökt begå självmord, är troligtvis inte fullt normal. Redan innan brottets begående var han underlig till sinnes — och i fängelset har naturligtvis ingen förbättring inträtt. Friberg däremot är en man med fast karaktär och en trofast kamrat i fängelset. En av de mest sympatiska fångarna. Deras brott skall väl snart vara sonat, då inget människoliv spilldes. Friberg kommer med full säkerhet icke att besvära samhället eller medborgarna på något sätt efter frigivningen.

Han har blivit en mognad man med eftertanke, och hans hela tanke och omsorg i fängelset är,hur han på bästa sätt skall kunna ställa det för sina två barn, som flitigt skriva till sin pappa och längta efter honom.

Måtte de snart få hälsa honom välkommen ut.

En överväldigande glädje.

DEN FÖRSTA MAJ 1913 kommer för alltid att i minnet stå som en dag med sensationer, så starka, att intrycken därav icke kommer att försvinna ens sedan de grå håren bundit krans kring hjässan. Men så var också det utomordentliga i situationen ägnat att i särskilt hög grad påminna om de väldiga intressemotsättningarna och olikheten i tänkesätten mellan »högre» och »lägre» skikt i samhället.

Den första maj 1913 låg jag i straffcell. Det var fjärde och sista bestraffningen på Långholmen. Det var icke kallt, men jag skakades ändå av frossbrytningar. Den som inte legat i säng på sex dygn, den har erfarenhet av att svett och utdunstning genom kroppens porer kondenseras på kroppen och bibringar en förnimmelse av stark kyla.

Jag hade gått därinne rastlöst i dagar och nätter och tänkt över problemet om vissa människors begär att göra andra ont. Vad var nu orsaken till att jag skulle torteras här? Och vad ville man ernå med det? Det var problem som min tankekraft, med utgångspunkt i den egna karaktären, icke mäktade lösa. hur han på bästa sätt skall kunna ställa det för sina två barn, som flitigt skriva till sin pappa och längta efter honom.

Måtte de snart få hälsa honom välkommen ut.

En överväldigande glädje.

DEN FÖRSTA MAJ 1913 kommer för alltid att i minnet stå som en dag med sensationer, så starka, att intrycken därav icke kommer att försvinna ens sedan de grå håren bundit krans kring hjässan. Men så var också det utomordentliga i situationen ägnat att i särskilt hög grad påminna om de väldiga intressemotsättningarna och olikheten i tänkesätten mellan »högre» och »lägre» skikt i samhället.

Den första maj 1913 låg jag i straffcell. Det var fjärde och sista bestraffningen på Långholmen. Det var icke kallt, men jag skakades ändå av frossbrytningar. Den som inte legat i säng på sex dygn, den har erfarenhet av att svett och utdunstning genom kroppens porer kondenseras på kroppen och bibringar en förnimmelse av stark kyla.

Jag hade gått därinne rastlöst i dagar och nätter och tänkt över problemet om vissa människors begär att göra andra ont. Vad var nu orsaken till att jag skulle torteras här? Och vad ville man ernå med det? Det var problem som min tankekraft, med utgångspunkt i den egna karaktären, icke mäktade lösa.En man, av det där djuriska och glupska grottmänniskoslaget, ger mig befallningar och tillsägelser, som gå i rak strid mot dem, som blivit mig

givna i och för arbetets utförande. Jag fäster hans uppmärksamhet härpå och ber samtidigt, då jag befarar provokation, att få »vara i fred». Han fortsätter — och nu är det öppen provokation — att tjata och vara otidig, varför jag till slut mister tålamodet och ber honom avlägsna sig och sköta sin tjänst enligt de allmänna instruktionerna, vari det heter, att »fånge bör behandlas med allvar, *rättvisa*, välvilja och jämnmod. Alla vid fängelset anställda personer vakte sig därför för hetsiga uppträden, kitslighet och överilning i behandlingen av fångarna.» Han påstår att det är »en förbannad lögn» att sådana instruktioner finnas. F. ö. tar han inte emot några sådana av en fånge.

Mannen (Johansson heter han och kallas allmänt Snöplogen), som har mycket på sitt samvete vad fångarna beträffa, skrev i ilska över den välbehövliga tillrättavisningen, en nära nog fullständigt hopdiktad rapport — och så var det färdigt. Märkvärdigt nog slapp jag denna gång med 21 dygn, därav 6 dygn på golvet utan sängkläder.

Jag klagade hos Kungl. Fångvårdsstyrelsen och anhöll om hörandet av 5 vittnen, som kunnat intyga rapportens lögnaktighet, men fick aldrig ens svar. Antingen stoppade Wollin klagoskriften i papperskorgen eller också gjorde styrelsen det.

Dagarna kröpo långsamt fram och den första maj närmade sig.

Jag lade mig på golvet och låg länge och tittade i taket. Var det verkligen den första maj i dag? Tankarna lekte fribytare och sinnet varmörkt. Den ena bilden efter den andra rullade upp sig: Där ser jag arbetets män i trälande slit från morgon till sena kväll. Jag ser avlöningsdagen med den knappt tillmätta ersättningen för tungt arbete. Och där är hemmet, torftigt och kallt, blottat på skönhet och vila för själen. Det är arbetsmannens hem; han »som skaffar guld i dagen och odlar säd och vin, som väver duk av siden som gör den rike fin». Jag ser krogarna med spriten flödande och slantarna rullande för den konstlade glädje ruset skänker. Jag ser ett proletariat som i slö resignation utför lastdjurets roll utan att knota. Arma, arma bröder! --

Men i dag? I dag går man ur huse, ty i dag är det proletariatets mönstringsdag. I dag fladdra de röda fanorna och ljuder musiken, i dag vilar hacka och spett.

Åh, om de blott ville! Om de blott kände sin egen makt och brukade den, då — segern — lyckan — solen!

Det är mörkt i cellen och mörkt inom mig. ögonen svida av kuvad gråt och kroppen skakar i frossa.

Tyst! Kungssången? Nej, nej, det är Internationalen! Det är den välkända stridssången, som jag inte hört på länge, länge. Varje ton tränger klar och tydlig in i min cell. Jag kan för en stund inte röra mig. Sinnesrörelsen är så stark och ljuset — ett förunderligt ljus — så skarpt, som lyser upp varje vrå.

Jag ler och känner icke kylan längre.

»Upp trälar uti alla stater---.» Sången ljuder kraftig och ren ut över Mälarens klara vattenspegel och ekar mot mitt fängelses gråa murar.

Nu kan jag inte dröja längre. Med ett hopp lyckas jag få tag i fönsterkanten och häva mig upp. Där ute på vattnet ser jag en vit mälarbåt.Den är full av människor — män och kvinnor De senares späda stämmor tränga igenom. Högre och kraftigare ljuder sången, triumferande och segerviss, och den sista strofen: »- - - ty internationalen åt alla lycka bär», blir övertygelsetrogen och varm.

Vem är det, människorna på båten? Kamrater, vänner? Finns det månne någon jag känner, någon som sökande blickar hit — hit mot Mälarens skamfläck? Eller har sången sjungits utan mening! Var det icke en signal, ett rop: håll ut kamrater? Eller - - -

»Leve Amaltheamännen! HurraI hurra! hurra! hurra!»

Nu vet jag vilka de äro där ute, de kära, kära, och jag tycker mig skönja kända gestalter.

Sakta går den vita båten förbi medan sång och hurrarop avlösa varandra.

Det börjar kvällas. Alltjämt går jag rastlöst fram och åter. Ett, två, tre, fyra. Ett, två, tre, fyra. Åh, att man skall

sitta här! Sitta inom fyra nakna, gråsvarta väggar på denna de röda fanornas dag!

Bröstet häver sig och krafter, sällan kända, spänner musklerna. Åh, vad dessa tyranner äro små och ömkliga! Med dessa mina händer skulle jag kunna strypa dem; krossa dem till stoft; tvinga dem på knä för Rätten och Sanningen.

_ _

Den minnesvärda dagen går och kvällen, och ännu långt in på natten hör jag sångens eldande ord: »- - - snart skall uppbrottets timma slå.»

Skräckväldet på Långholmen.

DÅ JAG i fängelset läste Gerschunis insmugglade bok, »Den dödsdömde», vari han skildrar behandlingen och tillståndet i Rysslands fängelser före den nu utbrutna revolutionen, kunde jag på många punkter konstatera en slående likhet med de svenska fängelserna, speciellt Långholmen, som jag kände bäst genom egen personlig erfarenhet.

Emellertid är ämnet så rikt, att en uttömmande behandling skulle för sig kräva en hel bok. Efterföljande framställning av skändligheterna på Långholmen kommer därför att väsentligt innefatta en koncentrerad framställning av egna upplevelser — av sådant som hänt mig själv eller sådant jag fullt nöjaktigt kunnat kontrollera. Läsaren kan alltså med fullt förtroende taga mina uppgifter för goda. De och sanningen äro ett.

***

De människor, som icke kunna inse att fängelset i och för sig är pinande nog, utan därutöver äro för användandet av medel, som borde höra en länge sedan svunnen tid till, skulle ha gott av några års straffarbete på exempelvis Långholmen. Om dessa medel äro lagliga eller olagliga spelar mindre roll. De äro lika grymma, meningslösa, ja skadliga för det.

Enbart den tortyrinrättning, som kallas nattcell, med en golvyta av två meters längd och en meters bredd, utan fönster och med sekundärt ljus, som ej tillåter t. ex. läsning, bör vara tillräckligför att ge fångarna känslan av att de äro till för att pinas.I nattcellerna instängas gemensamhetsfångarna under hela den tid, som ej upptages av arbete på verkstäderna och av måltidernas intagande.)

Under normala förhållanden kostade maten vid fängelserna för varje fånge pr dag mellan 25 och 30 öre. Vid samma tid varierade kostnaderna för maten vid regementena — som just icke äro kända för att lämna gödningskost — till mellan 60 och 90 öre pr dag och man. Med detta för ögonen är det inte svårt att förstå, att kosten vid fängelserna är av uslaste beskaffenhet och alldeles otillräcklig.

Då jag härom dagen talade med en tidningsman om detta, sade han förvånat och en smula tvivlande: »Men man hör ju aldrig av några klagomål från fångarna angående maten.» Jag frågade om han hade hört klagomål från fångarna över behandlingen över huvud taget. Nej, det hade han inte. Om han, och f. ö. även andra goda medborgare använt en smula eftertanke inför denna frånvaro av klagan från fångarna — från alla andra håll och kanter klagas det ju — skulle de förstått, *att fångarna icke tillåtas klaga och att klagomålen undertryckas.* Och än mer — *de bestraffas*.

Jag har förut i denna bok nämnt en livstidsfånge Friberg. Han ådömdes vid ett tillfälle 8 dagars straff för klagomål över salt sill, som var rutten och fullständigt oätbar. Under längre tid hade vi utspisats med dylik sill och efter varje mål låtit den gå i svinmaten. Till slut beslöts att framföra klagomål. F—g anmodades härom och framförde det mer än berättigade klagomålet till Wollin, med förut nämnt resultat. Först sedan all sill som fanns i förrådet utspisats ochvia fångarnas blecktallrikar vandrat i svinmaten, blev det för kort tid en smula bättre.

Fläsk och kött var likaledes ofta oätligt.Proviantens dåliga beskaffenhet är ju icke att förundra sig över, då leverantörerna på grund av det låga priset måste inköpa dålig vara, som ingen annan vill ha. Kommer så härtill att

de på leveranserna avser att förtjäna en förmögenhet.) Under min celltid var köttet i synnerhet under en lång period nära nog oätbart. Jag klagade slutligen och anhöll få kött, som var friskt och ätbart. Svaret från Wollin blev ett längre, oförskämt tal, samt hot om bestraffning. För denna gång skulle jag slippa undan med en varning. Så löjligt det låter, är det dock sant, att denna varning figurerade i papperen bland de övriga bestraffningarna, vilka den Kungl. Fångvårdsstyrelsen åberopade som skäl för att jag icke borde frigivas.

Jag skulle kunna anföra tjogtals fall där bestraffning ådömts för klagomål av denna art. Det anförda är emellertid nog som bevismaterial.

Att klaga till myndigheterna är fullständigt onödigt. Fängelsedirektörerna förfar i stor utsträckning på så sätt att antingen slänges klagoskriften helt enkelt i papperskorgen eller ock uppkallas ett antal bevakningsknektar, som åläggas att skriva intyg, som vederlägga fångens klagomål. När handlingarna därefter komma till vederbörande, t. ex. till J. O., blir resultatet alltid: kan till ingen åtgärd föranleda.

Särskilt komprometterande skrivelser från fångarna slängas konsekvent i papperskorgen. Detta praktiserades av Wollin och t. o. m. den annars i många avseenden präktige direktören på Härlanda förfor sålunda. Och de kunna saklöst göradet.Härmed kan jämföras den tyske fångvårdschefens stränga befallning till direktörerna, att avsända alla klagomål från fångarna, huru dessa klagomål än äro beskaffade. Ingen fäster avseende vid vad en fånge har att säga. Han är dömd, utstött och fullkomligt rättslös. Att han genom dessa förhållanden icke får mer respekt för lagar och förordningar än han förut hade, ligger i öppen dag.

Efter misshandeln den 4 september 1912, som jag längre fram kommer att tala om, ville jag skriva till J. O. och klaga. Under mer än tre veckor fick jag vänta på skrivmaterial. Jag hade begärt 3 ark papper för ändamålet, men fick inte mer än ett, med den förklaringen, att jag först skulle fullskriva det, varefter det skulle in för »godkännande» av Wollin. Denna rent löjliga begäran kunde jag inte alls gå med på och fortfor energiskt att begära min rätt (här f. ö. mycket problematisk).

Till slut måste jag gå med på Wollins »kontroll», men hade dessförinnan skaffat papper och skrivit koncept. Sålunda skulle jag bli i stånd att få skrivelsen färdig på en söndagFångarna tillåtas endast skriva på söndagarna.. Jag hade 2 timmar anslagna härtill och det lyckades mig också att få skrivelsen färdig. Att denna skrivelse blev avsänd berodde nog helt och hållet på, att den påtalade misshandeln redan genom pressen var bekant.

Det anförda är typiskt för de svårigheter, som läggas i vägen för fångarnas syfte att förskaffa sig den rättvisa, som tyvärr icke finnes för dem.

***

— Hur är direktören på Långholmen? frågade jag redan i Karlskrona en vaktknekt där.— Wollin? Ah, det är en djävul, en avgrundsande, svarade han.

Jag, som då visste att resan dit skulle anträdas om ett par dagar, blev inte synnerligen uppmuntrad av meddelandet. Erfarenheten lärde mig sedan att karaktäristiken var utmärkt träffande. Under den systematiska förföljelse han igångsatte mot mig, lärde jag till fullo känna ett djup av omänsklighet och ondska, som icke lätt finner sin motsvarighet. Jag har förut omtalat ett par av de bestraffningar Wollin tilldömt mig. Han, som redan två dagar efter min ankomst till Långholmen förklarat, att Högsta Domstolens utslag var en dumhet och att Rådhusrättens dom borde verkställts, vilken som bekant lydde på döden, sökte så gott han förmådde omsätta denna sin övertygelse i handling och genom barbarisk behandling reparera den faut Högsta Domstolen gjort. Och bevakningen, som inom kort blev underkunnig om att vägen till Wollins ynnest gick över min plågade själ och kropp, uppnådde genom provokation ett ingalunda föraktligt resultat.

***

Då Wollin genom alla sina ansträngningar icke lyckades komma dit, att lagenlig misshandel (vilket han tidigare hotat med) kunde ådömas mig, grep han till den olagliga.

Den 4 september var en Wollins triumfdag. I en verkstadslokal, som gränsade intill den där jag arbetade, hittade

vaktknekten en dag några tidningar och böcker. Bland dessa senare fanns också en bok av von Melsted. Då jag uppkallats till förhör läste Wollin upp titlarna på böckerna och författarnas namn. Det var verkligenurkomiskt att höra honom uttala Henning von Melsteds namn. Von'et blev långt och kraftigt betonat och åtföljdes av en hånfull grimas, som tycktes betyda: »Jo, just ett fint adelskap!»von Melsted hade förut i tidningarna på ett framgångsrikt sätt tagit itu med Wollins regim.)

Tidningarnas socialistiska innehåll var för Wollin bevis nog för att de voro min tillhörighet. Dessutom lär den förutnämnde Yngsjömördaren ha »vittnat», att så var.Fånge tillåtes aldrig vittna till fördel för tilltalad, men väl till nackdel.) Till belöning härför fick han Wollins tillstyrkan till nåd och frigavs.

Utan vidare parlamenterande dömdes jag till det hårdaste straff en fängelsedirektör har rätt att döma till utan fångvårdsstyrelsens hörande. Då »uppträdet», som härvid ägde rum, varit utsatt för utläggningar i en mängd tidningar av olika färg, skall jag här ge en fullt sann och trogen skildring av förloppet. Om så erfordras, är jag villig att under ed och på hedersord upprepa den.

Då Wollin gått igenom de beslagtagna pressalstren avkunnade han omedelbart sin »dom».

— Du dömes till 30 dygn i cell utan arbete, därav 8 dygn med hårt nattläger och ska' straffet ta' sin början i morgon kl. 7 f. m. Adjö med dej.

Härtill genmälde jag:

— Som motvikt mot direktörens mot mig städse visade brutalitet och för att därmed möjligen påkalla allmänhetens uppmärksamhet på förhållandet vid fängelset, tänker jag förklara hungerstrejk. Adjö!

— Försök du. Vi ska' nog mata dig. (Därpå, uppspringande från stolen): Och så understår du dig att stanna och tala sedan jag sagt till digatt gå! Överkonstapel (vänd till en sådan), ta' och sätt handbojor på honom och för ned honom!

Under denna ordström hade jag avlägsnat mig genom dörren och gått ut i korridoren utanför. Till de två närvarande överkonstaplarna, Pettersson och Kjellberg, sade jag nu, sedan de följt efter, att jag inte var i behov av några handbojor.

— Ni ha icke rätt att sätta sådana på mig, då jag inte på något sätt uppträder våldsamt. Jag är villig att följa eder vart som helst, även till källarcellerna, om så önskas. Jag tillåter icke på några villkor att handbojor påsättas mig.

Härvid lade jag armarna i kors över bröstet och gick framåt korridoren under det jag uppmanade de båda överkonstaplarna att ledsaga mig till straffcellen.

Till svar sprang Kjellberg fram och slog armarna om mig över bröstet, under utropet:

— Nej, här åker du lätt, min gosse!

Jag gjorde en hastig vridning och befriade mig från famntaget, varvid min ena armbåge råkade Kjellberg i bröstet.Som läsaren senare får se, lät Kjellberg vid relaterandet av uppträdet förstå, att jag skulle ha *slagit* honom på bröstet, vilket faller på sin orimlighet, då jag hela tiden hade armarna i kors över bröstet. Flera knektar tillkallades nu och försök gjordes att påsätta mig handbojor. Under dessa försök stod Wollin hela tiden borta i dörren till kontoret och hånade de tillkallade med att bl. a. säga: »Att inte ni, stora, kraftiga karlar, kan rå på den där.» Sanningen var, att bevakningen inte lade någon som helst energi i försöket att utföra Wollins befallning, vartill naturligtvis min lugna förklaring, att jag inte på något sätt tänkte motsätta mig bortförandet tillstraffcellen, bidrog. Gång på gång uppmanade jag dem att inte fråga efter vad Wollin sade:

— Ni ser ju, att han inte är fullt normal i dag, och om ni påsätter mig handbojor, begår ni en olaglighet, som ni inte kan stå till svars för.

Wollins hånfulla tillmälen och konstaplarnas önskan att få ett snart slut på uppträdet, drev dem emellertid till slut att våldsamt slå omkull mig på golvet. Härvid satte sig Kjellberg grensle över ryggen, varigenom bröstet trycktes ned mot golvet, så att jag endast rosslande förmådde dra andan. De övriga knektarna, fem stycken, lade sig över

armar och ben.

Då jag sålunda gjorts fullkomligt maktlös och allså *avsikten att påsätta handbojor var lätt att utföra,* skrek Wollin:

— Seså ja! Gå nu efter en batong och låt honom smaka den!

En av de i fång-»vård» grånade — som lydigt redskap känd — uppsyningsman Olsson, sedermera fängelseföreståndare i, om jag icke missminner mig, Ängelholm, gick genast efter en batong och lamslog därmed såväl armar som ben. Härefter påsattes handbojorna, varvid armarna fängslades på ryggen. I detta tillstånd bars jag därefter till järnburen, där jag handlöst kastades på golvet med mage och ansikte nedåt. Därigenom att batongslagen bedövat musklerna — vartill kommer psykisk depression — kunde jag icke vända mig och hade på grund härav och genom bröstets intryckning svårt att andas. Efter ett par minuter kom emellertid överkonstapel Pettersson in i cellen och vände mig — genom en spark med foten.

Detta är den fulla sanningen om vad som tilldrog sig den 4 september 1912.

Det dröjde icke länge förrän tilldragelsen varkänd av mina vänner i staden, men då underrättelserna icke voro fullt säkra, blev ingenting åtgjort i saken förrän i december månad. Visserligen hade redan dessförinnan bokförläggare Holmström i Stockholm låtit herr Almqvist i fångvårdsstyrelsen veta vad man förmodade hade tilldragit sig, men det var först i 14 december-numret »Brands» stora anklagelseartikel publicerades. Artikeln var byggd på fullt säkra underrättelser och hela framställningen var sann från början till slut. Den väckte också oro i lägret och ett stort uppseende.

Ett halft tjog tidningsmän av olika färger besökte Långholmen för att göra sig underrättade om förhållandet. Här serverades dem den ena lögnhistorien efter den andra. Den 12 dec. hade »Socialdemokraten» inne en lång tvåspaltig artikel under rubrik:

Anklagelserna mot regimen på Långholmen.

Härur anför jag följande »sanningsenliga» berättelse av fång-»vårds»-männen:

»En av bevakningsmännen, fanjunkare Kjellberg, relaterade därefter hur det gick till då Rosberg den 4 september blev slagen i bojor och förd till järnburen. Enligt denna relation, vilken vitsordades av de övriga tillstädesvarande bevakningsmännenDessa skulle säkerligen ha svurit på den s. k. sanningen, om de än icke varit närvarande, vilket för övrigt är troligt. Förf. anm.), skulle Rosberg vid tillfället ha gjort våldsamt motstånd. Fanjunkaren sade sig bl. a. ha fatt ett hårt slag för bröstet.Om detta varit sant och kunnat styrkas, hade Wollin blivit gladare än han varit på mången god dag. Jag hade då utan tvivel blivit ådömd 40 prygel för misshandel av bevakningsman.Förf. anm.) Han bestred att han, såsom i 'Brand' påståtts, satt sig på Rosberg, då Rosberg låg omkullslagen på golvet. Han hade icke använt 'störrevåld än nöden krävde' o. s. v. Att battong använts erkändes av såväl direktören som bevakningsmännen.

De senare ville vidare intyga, att de funnit anklagelserna mot direktör Wollin alltigenom obefogade och försäkrade att såväl personalen som fångarna i allmänhet voro belåtna med den nuvarande regimen. Disciplinstraff användes icke i större utsträckning å Långholmen än å andra fängelser. Direktörsassistenten gjorde t. o. m. gällande, att antalet dylika straffdomar voro procenttals lägre vid centralfängelset å Långholmen än vid något annat fängelse i landet.»

Denna falska och alltigenom fullständigt lögnaktiga relation intogs ulan kommentarier. Men det är ju också förklarligt. Endast den, som själv ett antal år varit fånge, är tillräckligt inne i förhållandena för att kunna genomskåda och bemöta fångknektarnas otroliga fräckhet. Det senare stycket i citatet är i synnerhet dyrbart. Bevakningen och *fångarna* skulle vara belåtna med »den nuvarande regimen»!

Så här ser denna belåtenhet ut: Vid varje s. k. mönstring frambars av fångarna en massa klagomål mot Wollin

(naturligtvis utan resultat). Över allt i vrårna hörde man undertryckta svordomar och förbannelser över »Kippe», Långholmens grymme härskare. Under de två sista åren av Wollins regemente levde fångarna i en ständig oro över att Wollin möjligen skulle få sin tjänstgöringstid förlängd utöver de 67 levnadsåren. Då det omsider blev känt, att Kungl. Maj:t avslagit en anhållan härom och det alltså var fullt säkert att Wollin skulle avgå, bröt jublet löst från källare till tak. På kastruller i köket och på blecktallrikar i gemensamhetskorridorerna slogs glädjevirvlar då Wollin avgick. Icke ens hot om strängt straff kunde hindra fångarna att ge sin glädje luft. Och bevakningen? Ja, ingen, undantagandes fångarna möjligen, blev gladare än dessa, överkonstapel Pettersson, ett av »vittnena»,brukade t. ex. efter det Wollin gjort sitt besök i flyglarna och efter vanligheten skällt ut alla och en var för »bristande nit», sparka i luften med benet då Wollin gick ut genom dörren och utropa: »Åt helvete med diabolen!» Många av bevakningen ha sagt mig, att de genom Wollins människofientlighet och ondska hade det värre än fångarna. Och sådana voro de alla. På Wollins rygg gåvo de honom alla möjliga fula tillmälen och namn, men inför honom själv voro de som menlösa lamm och då var allt så innerligt bra. Jag är övertygad om, att de, hellre än att utsätta sig för Wollins brutala och giftiga ovett, försvuro sig till helvetet.

I de senare raderna exelerar assistenten med en djärv lögn, avsedd för okunniga, som artikelförfattaren i Socialdemokraten med ringa besvär kunnat vederlägga — om han velat.

Jag har här tillgänglig Fångvårdsstyrelsens berättelse för år 1911. Alltså för året innan. Den förmäler, att vid centralfängelset å Långholmen ådömdes 49 bestraffningar, vid Malmö 3, vid Härlanda och Härnösand vardera 4. Nu har visserligen centralfängelset å Långholmen omkring 350 fångarDet finns plats för 700, men endast halva antalet platser äro besatta.), medan Malmö, Härlanda och Härnösand har omkring 200 vardera, men det visar, som läsaren själv finner, i alla fall, att en stor skillnad förefinnes. De sistnämnda tre fängelserna, med ett sammanlagt fångantal av 600 (mot Långholmens 350), når endast upp till 11 bestraffningar. För att komma upp till en jämförelse med Långholmen borde de ha 84 bestraffningar. De här uppräknade fängelserna äro landets enda centralfängelser för män.Så ser alltså assistentens sanningsenlighet och tillförlitlighet ut! Och Kjellberg? Är det inte sanning som flera bevakningsmän omtalade, att han fått avsked från Bona, statens s. k. uppfostringsanstalt, därför att han grymt misshandlade pojkarna?

Det är sådana vittnen man hämtar från Långholmen — och vittnesmålen bli därefter.

Längre ned i artikeln omtalas en intervju med överdirektör Almqvist, varvid denne upplyste, att en undersökning i saken företagits av byråchefen Sandell, men icke givit något resultat. Så här låter det vidare:

»Samtidigt som överdirektören meddelar detta, tillkallade han byråchefen, som berättade vidare om undersökningen. Han lämnade därvid bland annat den upplysningen, att Rosberg icke framfört några direkta klagomål mot fängelsedirektören. Rosberg hade varit mycket förbehållsam och endast yttrat något om att fängelsedirektören och han 'hade olika åsikter', och att han ansåg sig illa tåld därför. F. ö. hade han yttrat, 'att det inte tjänar något till att resonera om saken'.

Denna framställning av den s. k. »undersökningen» sluter sig värdigt till fångknektarnas förut avlagda »vittnesmål».

Ett par månader efter misshandeln den 4 sept., då jag ännu satt i straffcell,Fångvårdsstyrelsen hade nämligen på Wollins begäran lagt ytterligare 3 månader till den månad Wollin själv ådömt mig. Wollin hade begärt 6 månader, men styrelsen nöjde sig tills vidare med att ådöma mig 3 månaders cell, »såsom farlig för fängelsets säkerhet».) kom en herre, åtföljd av Wollin, in i min cell och presenterade sig sålunda:

— Jag är från styrelsen. Har ni något att klaga över?

Om jag hade något att klaga över? Hela Långholmen stod som en enda fruktansvärd anklagelse mot fångvårdsstyrelsen och de maktägande, ochså frågar denne man om jag hade något att klaga över!

Då jag ville börja att tala om alla de skändligheter Wollin begått dagligdags mot mig och medfångar, avbröts jag med orden:

— Prata inte nu, utan låt mig få veta om ni var våldsam den 4 september, och det var ni naturligtvis, annars hade ni inte fått välbehövligt med stryk.

— Hut, herre! Kallar ni 6 à 7 mäns misshandel av en ensam människa, som icke försvarar sig, för stryk? Det nämner jag *våldsdåd* eller *nidingsdåd*, vilket ni vill.

— Ni har alltså ingenting att klaga över?

— Om ni kommit hit med den uppfattningen att våldsdåd mot försvarslösa människor är »välbehövligt», tjänar det naturligtvis ingenting till att anföra klagomål hos er.

— Adjö!

— Adjö!

Jag kan undra vad »Socialdemokratens» artikelförfattare »Sig.»(-frid Hansson) skulle ha skrivit om han hade haft vetskap om de fakta jag här framlagt? Varför gjorde han f. ö. icke försök att få tala med t. ex. mig själv om saken? Visste han att Wollin på inga villkor i världen skulle ha lämnat sitt medgivande härtill? Troligen.

Så var det alltså med undersökningen. Men härmed är icke historien slut. Läsaren skall få följa den ända till slutet, därför att den så blixtrande klart visar hur alla sådana mellanhavanden mellan fångar, fångplågare och myndigheter göras upp.En bevakningsman, som tvingades att närvara vid händelsen den 4 september, har för länge sedan förklarat, att han kanske skulle vara villig att avlägga ed på, att min relation av händelsen är riktig. Det kan sålunda hända att Wollin en av dagarna har ett åtal att vänta.)Vid intervjuen hade fångchefen yttrat, att någon »ytterligare undersökning» (Sic!) knappast kunde väntas, då jag icke inkommit med någon klagoskrift.

På grund härav uppsatte jag en klagoskrift, vilkens svåra tillkomst jag förut omtalat, och sände den via styrelsen till J. O.

Nu tror väl läsaren att det blev undersökning av? Jo, jag tackar! Man berättade väl för J. O. om Sandells »undersökning» och J. O. tog den för god och förklarade som vanligt, att klagomålet till ingen J. 0:s åtgärd föranledde.

Så var då den saken utagerad och en ny spik slagen i det beståendes likkista.

***

Järnburen på Långholmen är en vanlig cell pi nedra botten. Den är emellertid försedd med 3-dubbelt järngaller och trådnät för fönstergluggen samt därtill avgränsad till två tredjedelar med ett bastant galler från golv till tak. Härigenom blir den en tredjedel mindre än andra celler. Om man ställer sig mitt på golvet, kan man med fingerspetsarna nå alla fyra väggarna. Det finns ingen som helst möbel. Det smutsiga golvet får tjäna såväl till bord, stol som säng. Det var hit in jag efter den 4-septembermisshandeln blev handlöst kastad.

Jag påbörjade genast hungerstrejk. Efter två dygn fann Wollin sig nödsakad att ge order om min förflyttning till en vanlig straffcell. För att bryta hungerstrejken — som redan givit ett resultat — blev cellens värmeledning avstängd varjämte jag redan nu fick avtjäna de åtta dygnen med hårt nattläger. Dessa bruka nämligen alltid annars komma i slutet av straffperioden. Wollinsmening var naturligtvis att genom kölden och sömnlösheten i förening bryta strejken och godvilligt få mig att förtära föda. Efter 4 dygns fasta beredde doktorn och Wollin sig till tvångsmatning. Då jag emellertid dels nått ett resultat — flyttning från järnburen, dels genom knackning fått veta, att underrättelsen om Wollins brottsliga tilltag den 4 september var på god väg ut, avbröt jag självmant hungerstrejken.

Hela denna historia har jag behandlat i detalj, för att läsaren skall få en hel inblick i behandlingen av fångar och hur man genom lögner och falska framställningar söker krypa undan och — lyckas.

***

Innan jag avslutar detta kapitel skall jag omtala ett par händelser, som ställer fängelseregimen över huvud taget

och Wollin i synnerhet i ytterligare skarp belysning.

Anton Nilson, min godmodige kamrat, hade, efter en längre period som skräddare, blivit satt till arbete i tvättstugan. En dag, då den sedvanliga halvtimmesgymnastiken började, hade Nilson genom att hela föregående dag ha dragit mangeln, fullt av blåsor i händerna. Till gymnastiken hör också att gå i bom, d. v. s. man skulle röra sig från den ena ändan av bommen till den andra på så sätt att man hängande i händerna flyttade dessa turvis framåt.

Nilson anhöll hos gymnastikledaren Wahlberg, en ung löjtnant, att få slippa gymnastiken på grund av sina såriga händer. Nej, det kunde Nilson inte få, eller tänkte kanske Nilson vägra? Nilson svarade, att det hade han inte tänkt, men han ansåg att han borde bli fri.— Jaså, Nilson vägrar ändå! (Vänd till vaktknekten): För honom i cell!

Nilson ådömdes därefter 14 dygn i cell utan arbete, därav 3 dygn utan sängkläder för olydnad.

Jag var själv närvarande då denna händelse ägde rum och det uppenbart orättvisa i Nilsons behandling brände mig som eld.

Nilson hade under arbetet i det fuktiga tvätteriet ådragit sig svår reumatisk värk. Bl. a. hade hjärtmuskulaturen angripits. Tidtals led han svårt av detta och måste för flera dagar varje gång lägga sig till sängs. Hans anhållan till läkaren, att få annat arbete på grund av sin sjukdom, mötte avslag, likaså hans begäran att bli ordentligt undersökt. Han blev helt enkelt tagen för simulant och behandlad därefter.

En morgon, då Nilson kände sig särskilt dålig, blev han liggande då de andra fångarna gingo till verkstäderna.

Strax efteråt infann sig Wollin, åtföljd av sin dräng, Hurtig, jämte ett par fångknektar och drog Nilson med våld ur sängen, samt hotade Nilson med prygel, om han ej begav sig till tvätteriet. Två knektar följde Nilson ner.

Dagen därpå var Nilson så sjuk, att han stupade på golvet och måste bäras till sjukhuset. Han hade då 39,07 gr. feber.

Under fyra månaders tid låg Nilson här under mestadels stark feber. Läkaren skakade på sitt nu klokt blivna huvud och mumlade: »En envis karl med sin feber.» Till sist blevo både han och Wollin rädda för Nilsons liv och tillkallade professor Edgren att undersöka honom.

Om Nilson dött, vem hade då burit skulden härför? Vem var det som höll Nilson kvar i ett för honom hälsofarligt arbete? Vem var det som,då Nilson blev sjuk, med våld tvingade honom ur sängen, fastän febern redan rasade i blodet?

***

Till belysning av Wollins karaktär och kompetens tjänar följande, av en f. d. svensk fångvårdstjänstemän i en amerikansk tidning skriven artikel:

»Om honom kan man rent öppet säga, att odugligare direktör finnes knappast i hela Sverige. På ett litet landsortsfängelse skulle hans inkompetens ej framträtt i så bjärt dager, men att ställa en man som direktör Wollin till chef för Sveriges största fängelse, är ett förfärande misstag.

För det första har han ingen aning om, vad modern fångvård vill säga, på grund av det enkla skälet, att han aldrig brytt sig om att studera modern fångvård eller på minsta vis sätta sig in i den nyare tidens strömningar på detta område. För det andra har han varit officer av gamla stammen och har som sådan den s. k. militärdrillen i sig. Som offfcer kom han visserligen aldrig längre än till löjtnant, men han har sedan på höga beskyddares tillskyndan omsider fått heder, rang och värdighet av major i arméns reserv.

Som fångvårdstjänstemän har han trott sig fortfarande kommendera en mängd »dumma bondbassar», vilka blott genom ovett, skällsord och hårdast tänkbara bestraffningar kunde bringas till militärisk kunskap och militärisk slavlydnad.

Att en sådan man är olämplig som fängelsechef är tydligt. Ty enligt moderna rättsprinciper ådömas lagbrytare

straff, ej för att *straffas* utan för att *förbättras*. Statens avsikt är sålunda ej att utkräva *hämnd* utan att av en rättsligt sett mindrevärdig person göra en moraliskt fullödig.

Men ännu aldrig har direktör Wollin vare sig i tal eller handling visat sig begripa dessa moderna rätts- och straffprinciper, och för den skull har Långholmen blivit — ja, jag vågar nästan påstå det — en fullkomlig förbrytarskola.

De listigaste och mest inpiskade skälmarna, vilka ej ha någon aktning för sig själva och för den skull slaviskt lyda, även om reglementet ej fordrar det av dem, de ansesför de bästa fångarna och få för den skull största möjliga friheter. Men en man med självständig natur, som fordrar att bliva mänskligt och lagenligt behandlad enligt den rätt, som tillkommer varje fånge, utsättes för förföljelse av allra småaktigaste slag.»

***

Det har skrivits mycket om våldsdåden och skräckväldet på Långholmen. »Brand» har under flera år följt händelserna där ute och lyckats avslöja en del av skändligheterna. Stern har i sin bok ett antal ruskiga historier om tortyr och misshandel och de händelser, jag här anfört äro också ägnade att belysa tillståndet. Att lämna en uttömmande skildring av tyranniet, våldsdåden, den medvetna andliga och kroppsliga tortyren på ett begränsat utrymme, är dock ogörligt.

Vem kan för övrigt också uttömmande skildra grymheter, som begås dagligen och utan gräns?

Annars kunde nämnas fall, där förut misshandlade fångar kastats handlöst ned för trapporna till källaren och sedan sanslösa måst bäras till sjukhuset. Fall där cellnycklarna tryckts in så hårt vid öronen, att fångar svimmat, och fall där råa befälslymlar gripit sina offer i öronen och gång på gång dunkat deras huvud mot väggen tills medvetslöshet inträtt.

Jag kunde ha omtalat hur fångar, som i förtvivlan över ett plågsamt och förfelat liv sökt begå självmord, men misslyckats, bestraffats med grova tillmälen och källarceller. Detta skulle emellertid bara bli de grova utanverken. De tusen dagliga nålstingen och kitsligheterna, som var för sig ingenting betyda, men sammanlagda förmå söndertrasa det starkaste nervsystem och göra dem som äro utsatta därför till män, som se mörker även i det klaraste dagsljus, böra ickeförglömmas. De kunna icke, som de grova, påtagliga lagöverträdelserna mot fångarna, förhindras genom skärpta bestämmelser och tillsyn. Endast ett fullständigt systemskifte mäktar uträtta något på denna, den kanske allra farligaste punkten.

Bort därför med den råa knektandan inom bevaknings- och tjänstemannakåren. Rekrytera icke dessa kårer med obildade militärer. Låt varje anställd fångvårdsman avlägga prov på mänsklighet och humanistisk bildning, på skötsel av sjuka — i all synnerhet sinnessjuka — på självbehärskning och ett väl avbalanserat sinne.

Kanske skall det då lyckas — vilket aldrig kan ske nu — att bibringa »förbrytarna» en smula förståelse för betydelsen av lag och ordning, vilket påstås vara fängelsets ändamål.

Långholmsmysterier.

EN HEL DEL goda människor hyser den tron, att fängelserna äro fullständigt slutna inrättningar, så att intet av världens buller och larm tränger dit in. Då en livstidsfånge t. ex. frigives efter 25 års förlopp, står han fullständigt främmande för det liv som utvecklat sig under hans fängelsetid.

Så illa är det dock inte, men förtjänsten härav tillkommer varken lagar, förordningar eller fängelsebefälet. Det är fångarnas egen uppfinningsrikedom, som bryter ned alla hinder och skjuter förglömmas. De kunna icke, som de grova, påtagliga lagöverträdelserna mot fångarna, förhindras genom skärpta bestämmelser och tillsyn. Endast ett fullständigt systemskifte mäktar uträtta något på denna, den kanske allra farligaste punkten.

Bort därför med den råa knektandan inom bevaknings- och tjänstemannakåren. Rekrytera icke dessa kårer med obildade militärer. Låt varje anställd fångvårdsman avlägga prov på mänsklighet och humanistisk bildning, på

skötsel av sjuka — i all synnerhet sinnessjuka — på självbehärskning och ett väl avbalanserat sinne.

Kanske skall det då lyckas — vilket aldrig kan ske nu — att bibringa »förbrytarna» en smula förståelse för betydelsen av lag och ordning, vilket påstås vara fängelsets ändamål.

Långholmsmysterier.

EN HEL DEL goda människor hyser den tron, att fängelserna äro fullständigt slutna inrättningar, så att intet av världens buller och larm tränger dit in. Då en livstidsfånge t. ex. frigives efter 25 års förlopp, står han fullständigt främmande för det liv som utvecklat sig under hans fängelsetid.

Så illa är det dock inte, men förtjänsten härav tillkommer varken lagar, förordningar eller fängelsebefälet. Det är fångarnas egen uppfinningsrikedom, som bryter ned alla hinder och skjuterbräsch i de fasta murar, som hela luntor av förordningar omgärdat fången och hans liv med.

Då jag i fjol frigavs, sporde en naiv person mig, om jag visste att det var världskrig. Då jag skrattande sade, att jag visste det och mycket annat, som icke han visste, sade han:

— Men ni får ju inga tidningar, och breven till er får ju inte innehålla annat än sådant, som angår er personligen.

Samma förvåning har jag mött hos många andra, för vilka jag berättat små händelser från fängelsets värld. Då jag t. ex. omtalar, att det förekom någon gång att kaffe och té kokades och att vi ibland på verkstaden kunde ha formliga små kafferep, där varken socker, grädde eller kakor fattades, händer det att jag får se en förvånad och stundom tvivlande min. Man betänker icke, att fången, som går därinne i fängelset, knappast har något annat att sysselsätta sina tankar med än hur han bäst skall kunna lura bevakningen.

Många, ja det övervägande flertalet fångar äro starkt begivna på tobak. Till och med de, som aldrig förut brukat tobak, få begär efter sådan i fängelset och de göra allt för att komma över den efterlängtade, men förbjudna varan.

Den uppfinningsrikedom som därvid lägges i dagen är rent förvånansvärd. Hundratals nya smuggelvägar öppnas under årens lopp, allt efter som bevakningen genom egen vaksamhet eller genom förräderi upptäcker och stänger dem.

Wollin var nog inbilsk att tro sig fullständigt ha stängt all möjlighet till smuggling, och för varje gång det upptäcktes, att fångar innehade förbjudna varor, visade han också en oförställd förvåning och harm över att någon kunnat upptäcka ett hål i hans dispositioner och begagnasig därav. Att fångarna utan bevakningens hjälp förmådde smuggla kunde han dock icke förmå sig att tro. Vid ett tillfälle yttrade han nämligen till ett par besökande tidningsmän, att bevakningens behjälplighet vid smuggling icke kunde bevisas, men å andra sidan var det »otänkbart» att fångarna utan deras hjälp förmådde smuggla in något.

Nu är det visserligen sant, att det stundom händer att någon bevakningsman — väl betald — deltager i smuggling, en del avskedanden har ju också härför förekommit, men mestadels är det fångarna själva, som genom att intelligent bruka varje liten lucka i omslutningssystemet skaffa sig de åtrådda varorna. Främst står då helt naturligt den stimulerande tobaken.

Inga straff, hur hårda de än må vara, förmå hindra och avskräcka dem. Jag erinrar mig särskilt en fånge, som sju gånger å rad bestraffades för innehavande av tobak. Minst femtio procent av alla ådömda bestraffningar ha sin orsak i tobaksförbudet och den därav förorsakade smugglingen.

I år lär fångarna ha fått tillåtelse att köpa ett mindre kvantum tobak. Till detta fångvårdsstyrelsens beslut har säkerligen i avsevärd grad medverkat de framställningar, som gång på gång gjorts av flera fängelsedirektörer. Bevakningen, som i stor utsträckning använder tobak och snus, kan givetvis inte förbjudas detta. Använd tobak och snus spottas ut i spottlådorna, vilka rengöras av så kallade handräckningsfångar. Det stora begäret efter stimulantia driver dessa att taga vara på och använda det på så sätt åtkomliga snuset och tobaken. De vådor i

hygieniskt avseende detta medför, äro säkerligen stora.

Strax efter frigivningen besökte jagöverdirektör Almqvist och omtalade därvid ett fall, som gjorde honom obehaglig till mods:

En äldre fånge, Lundberg, som var handräckningsfånge på Härlanda, brukade samla upp snuset i spottlådorna och torka det på värmeelementen, varefter han använde det sålunda åtkomna snuset till tuggning.

Jag hade flera gånger sökt förmå honom att inse vådan, i hygieniskt avseende, av att använda ett på så sätt åtkommet snus. Han svarade, att det var möjligt att det kunde vara farligt, men kunde inte undvara snuset, som han allt sedan barndomen vant sig vid. Längre fram började han hosta, och jag var övertygad om, att han ådragit sig lungsot, men nya varningar hjälpte inte. Så blev han fri. Två månader därefter dog han i lungsot.

Det är f. ö. icke alls ovanligt att fångar plocka upp använda tobaksbussar på gården under promenaden eller tigger sådana av bättre lottade kamrater.

Första dagen på gemensamheten bjöd en fånge mig på en buss tobak och jag kunde i första taget inte begripa vad det var för något, men glad blev jag när det visade sig vara tobak, som jag visserligen endast förut använt i form av rökvara, men ändå starkt längtade efter.

Då jag efter ett par månaders vistelse på gemensamheten lärt känna de hemliga kanalerna, hade jag inte längre svårt för att fylla behovet av denna vara — och även andra.

Om smuggling under andra förhållanden är spännande, är den det i än högre grad i ett fängelse, där den smugglande helt och hållet är hänvisad åt vederbörandes godtycke.

Jag skall här nämna några fall, som, därför att de därvid använda vägarna småningomupptäcktes, icke kan menligt inverka på en lyckad fortsatt smuggling av de kvarlämnade fångkamraterna.

En smuggling, som skall lyckas, måste ofta noggrant planläggas och merendels måste man vara flera vid planens utförande. Vid ett tillfälle då »doktorns villa» skulle målas av fångar gjorde vi upp en plan, f. ö. ganska enkel, att få in ett stort parti tobak, litteratur (mest tidningar), choklad, socker och dylikt.

Ett par veckor innan hade utfärdats skärpta bestämmelser om visitation för de fångar, som arbetade utom murarna. Till och med skorna fingo tagas av innan de sluppo inom murarna. Genom hemlig skrift i brev, framställd av vätskor, åtkomliga i fängelset, hade »vännerna» i staden underrättats om att varorna kunde läggas under en lövhög vid stranden mitt för villan. En natt på utsatt tid utfördes också detta. Under de närmast följande dagarna plockades paket på paket in i villan av den fånge, en nu frigiven målare, som skulle smuggla dem inom murarna. I villan gömdes de noga tills alla paketen voro klarade. Därefter packades de ner i två stora hinkar, varöver torr krita lades. Upprörd krita, använd till strykning av tak, slogs över och det hela bars fram till porten, där vakten gjorde sin vanliga, mycket omständiga kroppsvisitation. Den flytande röran i hinkarna misstänkte han ej för »farligt» innehåll. Det gick mycket bra och vännen målaren bar upp alltsammans på verkstaden, belägen i fjärde våningen. Det första blindskäret var klarat, men flera återstod. Det gällde nämligen nu att kunna transportera det ned till mig i andra våningen, men då vi voro medvetna om att detta skulle möta för stora svårigheter, hade vi gjort upp en annan beräkning. Badrummet ifängelset skulle målas och visitation från målarverkstaden till denna arbetsplats förekom inte. Det mötte alltså ingen större svårighet att praktisera de insmugglade varorna dit, varefter de upplades på kaloriferen uppe vid taket. En av handräckningsfångarna, som städade i badrummet, transporterade det därefter vidare in i fängelset och gemensamhetsavdelningen, där det sedan undangömdes.

En annan djärv, men lyckad smuggling utfördes på följande sätt: En frigiven fånge, som alltså kände till lokaliteten, var engagerad att hos bekanta i staden avhämta en lång, men smal säck, fylld med diverse varor. Han medhade en liten stege, som restes mot muren, och i ett ögonblick, då vaktknektens uppmärksamhet var riktad åt annat häll, slungade han in över fängelsegården ett bastant snöre, i vars ena ända en med grus fylld boll var fastbunden. Från cellfönstret slungade jag i min tur ut en dragg, tillverkad av fyra långa spikar, och fick på så sätt

tag i det utifrån kommande snöret. I dess motsatta ända var säcken fastbunden. Med iakttagande av stor försiktighet lyckades jag, obemärkt av vaktknekten, hala in säcken. Att det blev glädje och fest behöver väl knappast omtalas. Genom dessa smugglingar blev jag i tillfälle att kunna följa världshändelserna rätt bra. Ibland kunde också någon fånge lyckas »strala» en tidning i någon vaktknekts ficka. Den gick då runt fängelset i lån, till dess endast trasor återstod.

Att komma i förbindelse med yttervälden var icke så synnerligen svårt. Titt och tätt frigivas fångar, med vilka de kvarvarande kunna sända bud. Merendels bli dessa, på grund av noggrann visitation, muntliga. Men ibland lyckas det även på så sätt att få ut små brev. T. ex i en ihåligtand. Jag vet en fånge som förr i tiden exelerat i svärdslukeri, som svalde en liten flaska, vari inlagts brev. En fin tråd var bunden om flaskan och ena ändan fastgjordes vid en tand. Då han kom utanför vakten, halade han från det säkra gömstället i magen upp flaskan igen och överlämnade senare brevet till adressaten. Att komma igenom brevcensuren med förbjudna meddelanden är ej heller omöjligt. Om man kommit överens med en person utom fängelset, kan man genom att forma bokstäverna i ett brev på visst sätt låta dem betyda något helt annat än de synas ange. Och det utmarkta i denna metod är, att fängelsemyndigheterna inte kan hindra en dylik korrespondens, då det skulle bli allt för svårt, för att icke säga omöjligt, att påvisa ett otillåtligt meddelande.

Givetvis är det icke alla som äro i tillfälle att smuggla. Många ha varken vänner inom eller utom fängelset. Dessa få lita till kamraternas hjälpsamhet — som tyvärr inte är så stor. Tobaken är fängelsets guld, och de lyckliga som kommit över varan äro snåla om den, som en girigbuk om sina pengar.

Som avslutning på detta kapitel, som kunde lämna många intressanta upplysningar om livet i fängelset, men som jag av utrymmesskäl måste förbigå, skall jag anföra en händelse som tillhör tobakens historia.

En fånge Bj—n, framstående »bitsbomare»Tjuvspråk — tiggare.), skrev ett brev, vari han bad att få tobak, under åberopande av de »principer jag företrädde i friheten, om jämlikhet, broderskap» o. s. v., vilka han menade jag även borde företräda här, samt därför dela med honom.Då jag blott för ett par dagar sedan lämnat honom ett avsevärt stycke, svarade jag nu i ett brev, att han ingenting kunde få, då jag endast ägde två flätor tobak kvar. För övrigt sökte jag undervisa honom i jämlikhetsprincipens betydelse. Det nåddes ingen verklig jämlikhet genom att de som hade något delade ut detta i lika delar till sina medmänniskor. Olikheten skulle inom kort framträda på nytt. Det var därför själva *systemet* för egendomens besittande som vi hade att vända oss emot. Men höll han så strängt på en delning av mitt lilla förråd, skulle jag inte motsätta mig det, men då gick jag ut ifrån att alla fångarna hade samma rätt och det skulle då bli omkring en millimeter på var och en. Ville han avhämta den, så gärna.

Detta brev, som jag skulle ta med mig upp i fängelset och på omvägar bringa det till Bj—n, hade jag stoppat in i byxlinningen, där knekten, som visiterade, hittade det.

Det blev givetvis rapport och förhör av. Jag hade ju själv skriftligt erkänt i brevet, att jag innehade två flätor tobak. Saken var klar. Här skulle straff följa. Uppkommen i korridoren berättade jag för fångkamraterna missödet och vi brydde förgäves våra huvuden med att upptäcka något sätt att komma ifrån det skriftliga erkännandet utan att lyckas.

Strax därefter kom en knekt och hämtade mig till förhör. Inkommen på expeditionen började Wollin från sitt domarebord att uppläsa rapporten. Mycket riktigt! »Enligt eget erkännande innehade» o. s. v.

Emellertid hade jag i trappan fått ett ljust infall och satte det nu i verket. Med konstlad hetta frågade jag om direktören var en så helig person, att man inte kunde komma till tals medhonom, utan att tillgripa sådana här utomordentliga medel. Jag hade under åtta veckor försökt få tala vid direktören (vilket var sant) utan att lyckas. Man hade inte fäst avseende vid min begäran. Nu hade jag tröttnat att vänta och ville ha bestämt besked om jag fick använda min lagliga rätt att skriva till J. O., eller om det var meningen att förhindra det. Brevet hade jag skrivit och spelat i händerna på bevakningen med den avsikten att komma i förhör och sålunda bli i stånd att framföra min begäran och få klart besked. Någon tobak hade jag alls inte. (Jag hade lämnat den till andra).

Efter detta tal, i verkligheten betydligt längre och som framsagts så häftigt och raskt, att Wollin inte kom sig för att avbryta, blev det en minuts tystnad, varunder Wollin fixerade mig med sina grå, giftiga ögon, liksom ville han utforska hur mycket som var sanning eller dikt. Resultatet blev, att jag fick skriva till J. O. (det rörde sig om misshandeln den 4 september). Om rapporten hörde jag ingenting vidare.

Historien dunstade så småningom ut bland fångarna. Dessa, och t. o. m. en del av bevakningen, tyckte att det var »förbannat bra gjort».

Att Wollin, då han med säkerhet längre fram fick reda på förhållandet, icke fick några ljusare eller gladare känslor för mig, är självfallet.

Om jag ljög något för honom, får jag väl ursäkta mig därmed, att situationen var sådan att en nödlögn var, om icke berättigad, ganska förklarlig.

Transporten till Härlanda och en ståtlig uppvaktning.

SOMMAREN gick och hösten närmade sig. Löven på fängelsegårdens fåtal träd gulnade och föllo sakta, ett och ett till marken. Staren, vår husfågel, drog sydligare vägar och allt tydde på att vi snart skulle bli lämnade allena med våra stadigvarande vänner: duvorna och sparvarna.

En dag under promenaden kom ett par herrar, bland vilka jag igenkände överdirektör Almqvist, bort mot promenadstället, där de ställde sig att fixera fångarna. Då det blev min tur att passera förbi, fick jag en vink att komma bort till dem. Herr Almqvist frågade hur det gick nu, vilket jag blott besvarade med en axelryckning.

En av sällskapet, en yngre man, vände sig mot mig och sade, att Wollin påstod att jag uppagiterade de andra fångarna.

— Uppagiterade? Nej, det är inte sant. Denna agitation existerar endast i Wollins egen inbillning. För vad skulle jag för övrigt agitera?

— Ja, jag vet inte, men det påstås i alla fall. Kanske ni försöker få dem att inte lyda.

— Här behövs ingen annan agitation än den Wollin själv utför med sina handlingar. Det förvånar mig bara, att det inte händ värre saker här än olydnad från fångarnas sida.

— Men ni förstår väl, att det måste fordras lydnad. I annat fall skulle det hela gå sönder.

— Medgives. Men det måste finnas en gräns för allt. *Slavlydnad* gör människorna sämre och inte bättre.

— Vad menas med slavlydnäd?— En lydnad utan reflexioner, utan tanke på om man genom att lyda kränker något. T. ex. sitt eget mänskovärde eller annans solklara rätt.

— Det fordrar väl ingen?

— Nej, kanske icke av er, men av oss.

Överdirektören, som förhållit sig tyst under samtalet, inföll nu:

— Vi sk'a väl hoppas att det går bra hädanefter. Wollin är kanske inte så lämplig. Han har den gamla militära andan i sig och vill ha ordning och reda, varvid han kanske går något för långt. Men, som sagt, vi sk'a hoppas det går bra den korta tid Rosberg har kvar. Ett par år till så ...

Vid ett föregående tillfälle hade herr Almqvist uttalat sig om direktör Wollins lämplighet, men då i mycket bestämdare form. Det var de sista dagarna under de fyra månadernas cellstraff.

En dag stacks nyckeln plötsligt i dörren och överdirektören kommer in. Han förklarade att han kommit för att efterhöra om jag var så lugn, att jag kunde släppas ut igen ur straffcellen. Wollin yrkade nämligen på, att jag skulle ha tre månader till. Styrelsen hade dock inte utan vidare velat villfara Wollins begäran. Det var därför han nu var kommen för att se om jag var så lugn, att jag kunde släppas ut.

Jag svarade, att det var Wollin som inte förhöll sig lugn. Han borde tillhållas att upphöra med sina brutaliteter och bevilja fångarna deras lagliga rättigheter.

Efter en stunds samtal uttalade överdirektören som sin mening, att Wollin var olämplig som fängelsedirektör. Han förstod inte att behandla människor efter deras olika karaktärsdaning eller deras temperament och kunde inte i fångarna se individer som krävde individuell behandling.Förvånad över detta uttalande frågade jag varför styrelsen, då den insåg denna Wollins olämplighet, icke avsatte honom. Svaret är karaktäristiskt:

— Det är inte så lätt att desavuera en direktör.

De tre månader Wollin ytterligare fordrade blev det ingenting av med. Men han sökte hämnas genom att förklara, att jag inte fick komma tillbaka i mitt vanliga arbete, bokbinderi. Men även detta gjorde överdirektören om intet.Det var just vid den tiden då tidningarna sysselsatte sig med fångarnas behandling på Långholmen.) Denna order från överdirektören gavs villkorlig. Om jag »uppförde» mig väl i *arbetet* skulle jag ej få tagas därifrån.

Fjorton dagar efter det jag på nytt börjat arbeta i bokbinderiet, uppkallades verkmästaren — en för övrigt ganska rakryggad man, vilket på Långholmen är mer än sällsynt — och anmodades, nära nog offörtäckt, att framställa någon anmärkning på mig. Svaret blev kort och gott, att verkmästaren icke hade något ont att säga om mig.

— Jag kan icke tala illa om honom. Han sköter sitt arbete väl och utför sina åligganden punktligt och till full belåtenhet.

Det visade sig alltså här att Långholmen hade åtminstone *en* man, som icke helt och hållet stoppat heder och självaktning i säck. Men att han efter detta inte kom att stå synnerligen högt i Wollins gunst säger sig självt.

Vi hade oktober månad nu, och vinterlagret av tobak m. m. var lyckligen »importerat» och instoppat i de hemliga gömmorna. Vi gladde oss åt att vara säkrade för brist under hela den kommande vintern. Det är nämligen förenat medstörre svårighet att smuggla vintertiden. Det går, men är riskfullare. Glädjen varade emellertid inte så länge. En dag i början av oktober fick en av de sämre fångarna, den i ett föregående kapitel omtalade Ström, det infallet att spela judas. Jag hade hjälpt honom så mycket jag kunnat och fjorton dagar tidigare lämnat honom icke mindre än 100 flätor tobak. Det var icke nog. Han ville ha mer. Till detta sade jag bestämt nej.

Det var söndagen den 5 oktober 1913 som blev en vändpunkt till det bättre för mig. Nämnda dag lågo vi alla inneständga i de små, mörka nattcellerna. Någon bankade på en dörr. Strax efter kom en vaktknekt och öppnade en celldörr. En fånge passerade; det var förrädaren Ström, jag anade genast att han var på väg till Wollin med sitt snuskiga värv, och tömde därför hastigt fickorna på sitt innehåll, vilket jag lyckades få en handräckningsfånge att taga hand om.

Nätt och jämt färdig hämtades jag ned till Wollin och blev avklädd och grundligt visiterad

— med klent resultat. Jag insattes omedelbart i straffcell, där jag fick sitta till onsdagen den 8, då jag transporterades till Härlanda.

Den razzia som nu följde, resulterade i att mer än ett halvt tjog fångar sattes på de anklagades bänk, tilltalade för tobakssmuggling. Förrädaren själv måste begära att bli satt i en cell, enär förbittringen bland fångarna mot honom var så stark, att han trodde sig kunna bli ihjälslagen. Följden för Stern blev det förut omtalade straffet och för Nilson transport till Hernösand. Det ansågs icke tillrådligt att ha oss tillsammans på *ett* fängelse.

***Det var tidigt på morgonen. Klockan var knappast 5. En nyckel sattes i låset och reglar och haspar slamrade. Jag spratt yrvaken upp och undrade vad som stod på. Ett huvud stacks in genom dörren och efter följde en ranglig kropp. Då jag gnuggat sömnen ur ögonen såg jag att det var överkonstapel Pettersson.

— Vad är det? frågade jag.

— Stig upp och kläd på er!

— Men ni kan väl säga vad det är. Klockan är ju inte mer än fem.

— Det vet jag inte, men ni skall följa med mig.

Då vägen gick bort över gården mot vakthuset, förstod jag att det gällde transport. Jag försökte på nytt få någon upplysning.

— Vart ska' jag skickas?

— Det vet jag inte.

— Jo, ni vet det, men ni är väl strängeligen förbjuden att tala om det. Det kunde ju hända att mina vänner fick reda på det och tog hand om transporten.

— Det blir inte min sak.

— Vad är egentligen er sak?

— Det vet jag själv.

— Det tvivlar jag på, men jag ska' säga er det. Er sak är att utföra Wollins befallningar, även om det skulle föra er själv raka vägen till helvetet. Och sådana äro ni alla.

Jag hade väntat i vaktrummet en kvart när Wollin kom. Med sin lenaste stämma och ett förbindligt leende sade han:

— God morgon, Rosberg!

Det var första gången han hälsat — på fem år. Jag vände ryggen till och låtsade om intet.

Strax därefter kom polisbilen surrande. Fyra detektiver stego ur och kommo in i vaktrummet.Mina händer fängslades på ryggen och grova kättingar lades om benen. En vid kappa sveptes om kroppen och kapuschongen drogs ned över ögonen. På grund av det tunga och snärjande fängslet måste jag till hälvten bäras in i bilen. De fyra detektiverna togo plats inuti och Wollin framtill hos chauffören. Det var säkerligen Wollins första transport — men så var det också en dyrbar last som krävde vaksamma män. Alla voro väl beväpnade med revolvrar.

Efter en halv timmes färd lyckades jag skuffa kapuschongen något upp, så att ögonen blevo fria. Till min förundran såg jag att vi lämnat staden och körde för full fart utåt landsbygden. Framkommen till en plats där jag å stationshuset läste *Älvsjö*, fick jag lösning på gåtan.

Man tordes av rädsla icke sätta mig på tåget vid någon station inne i sta'n. Man hade tydligen ont samvete och folket är — ibland — inte att leka med.

Under bilfärden hade jag varit så hårt fängslad, att jag inte ens kunde använda näsduken, utan fick anmoda en detektiv om hjälp. Fängslet lossades inte heller efter framkomsten till Älvsjö, varför jag måste bäras ur bilen och in i fångfinkan. Härmed var jag kvitt Wollin och andades, trots det kvävande i situationen, en smula friare. Icke ens nu visste jag vart färden skulle ställas. Jag försökte med en fråga till den ene fånggevaldigern som medföljde tåget. »Vet ni inte det?» frågade han. Nej, jag hade ingen aning därom. Ja, då ville han inte heller tala om det. Jag bad då att få veta om tåget gick söder- eller norrut. Det gick söderut.

Det skulle alltså bära till Härlanda eller Malmö. Så mycket visste jag nu.

Transporten var den tråkigaste ochpinsammaste jag varit med om. Hårt fängslad hela resan, instuvad i en liten bur på omkring en halv kvadratmeter, kände jag mig fullständigt sönderbråkad i hela kroppen då tåget äntligen nådde Göteborg.

Ankommen i skjuts till Härlanda tog direktören emot mig på trappan med en vänlig böjning på huvudet.

I kampen för mitt mänskliga värde hade jag hunnit från Långholmen till Härlanda.

Långholmen — Härlanda.

»FÄNGELSELIVET bleker fångens kinder och förhärdar hans hjärta» är ett uttalande, som har fullt fog för sig. Då jag tänker på mitt eget liv i fängelse, de fem åren på Långholmen och de fyra på Härlanda, förstår jag så innerligt väl varför fångarnas hjärtan bli hårda, bittra, hatiska; förstår varför fängelset, i stället för att förbättra, höja och fostra, drar ned i dyn och gjuter gift i de armas själar.

Jag har i fängelset träffat hundratals fångar, som från ett fattigt hem, där mor och far genom arbete utomhus varit förhindrade att taga vård om sina små, gått vägen genom statens »uppfostringsanstalter» till fängelset. De ha uppfostrats med hugg och slag, med mörk cell och svält. De ha hållits i hårt arbete utan ersättning och under ett särskilt för barn, olidligt tvång. pinsammaste jag varit med om. Hårt fängslad hela resan, instuvad i en liten bur på omkring en halv kvadratmeter, kände jag mig fullständigt sönderbråkad i hela kroppen då tåget äntligen nådde Göteborg.

Ankommen i skjuts till Härlanda tog direktören emot mig på trappan med en vänlig böjning på huvudet.

I kampen för mitt mänskliga värde hade jag hunnit från Långholmen till Härlanda.

Långholmen — Härlanda.

»FÄNGELSELIVET bleker fångens kinder och förhärdar hans hjärta» är ett uttalande, som har fullt fog för sig. Då jag tänker på mitt eget liv i fängelse, de fem åren på Långholmen och de fyra på Härlanda, förstår jag så innerligt väl varför fångarnas hjärtan bli hårda, bittra, hatiska; förstår varför fängelset, i stället för att förbättra, höja och fostra, drar ned i dyn och gjuter gift i de armas själar.

Jag har i fängelset träffat hundratals fångar, som från ett fattigt hem, där mor och far genom arbete utomhus varit förhindrade att taga vård om sina små, gått vägen genom statens »uppfostringsanstalter» till fängelset. De ha uppfostrats med hugg och slag, med mörk cell och svält. De ha hållits i hårt arbete utan ersättning och under ett särskilt för barn, olidligt tvång.Hur många arma varelser ha inte i tysta och en samma timmar berättat mig om sitt liv på Bona och Hall!

Uppfostrare och lagmakare! Riv ner Bona och Hall! Giv de fattiga en större bit bröd och en smula av kunskap och skönhet! Riv se'n fängelserna! De ha nu ingen mission att fylla — om de ens någonsin haft en sådan.

***

Om mina intryck vid ankomsten till Långhol men varit skrämmande svarta, kan jag knappast säga detsamma då Härlanda slog upp sina portar och bjöd gästvänskap. Jag var härdad och beredd att möta hårt mot hårt. Långholmens skändliga visitation förekom inte här. Det bådade gott, tyckte jag.

Trots stor trötthet efter en lång järnvägsresa, kunde jag inte sova första natten. Madrasserna saknade halm, så att jag låg på bara järnet. På morgonen sade jag en smula förgrymmad ifrån om sängservisens dåliga tillstånd. Jag väntade, som vanligt vid Långholmen, ett vrångt svar eller ett: »Det kan vara gott nog åt er.» I stället blev det ett hyggligt ursäktande och nya madrasser. Under varje dag, så länge ännu intrycket från Långholmen var färskt, gjorde jag jämförelser. Och de utföllo alltid, utom vad ytterst noggrann renlighet beträffar, till Härlandas fördel. Jag var nöjd med ombytet och ömkade alla dem som fått stanna kvar.

Andra dagen kom direktören in till mig och talade som en människa bör tala till en annan. Vad ville jag ha för arbete? Jag fick välja vilket jag ville. Här fanns t. ex. måleri och snickeri. Var det något av detta, som passade kanske?Jag tackade och bad om betänketid. Kanske jag kunde få skriva ett brev hem och tala om var jag nu befann mig? Jo, det skulle jag visst få.

Så var det hela vägen. Befälet var humant och gjorde intryck av att vara människor och inte vilddjur — sådana jag nyss lämnat.

Efter att ha prövat på målaryrket ett års tid, inrättades en liten bokbinderiverkstad enbart för min räkning. Något sådant hade varit alldeles otänkbart på Långholmen. Wollin skulle med all säkerhet fått slag, om han vetat att jag under sommarmånaderna de tre senaste åren arbetat ute i fängelsets jordbruk. Det är skillnad på Långholmens kvava och instängda verkstäder och Härlanda solmättade fält.

I motsats till Wollin tyckte direktör Almén aldrig om bråk. Hans ganska nervösa temperament fordrade lugn, och han kände sig förargad över obefogade klagomål, vare sig dessa kommo från fångar eller bevakning.

Uppsyningsmannen, som stod för den inre ordningen vid fängelset och i frågor, som hörde hit, kunde betraktas som direktörens närmaste man — och f. ö. i mycket annat — hade visserligen ett hett lynne, men gjorde aktningsvärda ansträngningar att uppträda rättvist mot fångarna.

Det är klart att en del av bevakningskåren — tjänsten för sådant med sig — kunde i fråga om dumhet och lumpet uppträdande jämföras med Långholmens. Men då de icke hade sina överordnade med sig, kunde de ej spela ut sin ondska fullt så fritt som på Långholmen.

Se här ett par exempel:

T. f. prästen hade just slutat sin något ovanliga predikan på kvällen och jag satt i mincellPå Långholmen fanns det en särskild kyrksal där det predikades om söndagarna. Kvällsbönerna lästes däremot inne i flyglarna, medan fångarna vistades i sina respektive celler. Dörren stod på glänt, fasthållen av en stadig järnhasp. På Härianda fanns ingen kyrksal. Här predikades såväl söndagar som vardagskvällar inne i flyglarna. »Gudstjänsten» är obligatorisk. Emellertid hade jag förskaffat mig rätt att ha dörren stängd och behövde alltså icke höra på om jag ej ville. Pä Långholmen, där jag tvingades i kyrkan, demonstrerade jag med att sitta när syndabekännelsen lästes, men blev märkvärdigt nog inte bestraffad.) och sökte få fram vad han egentligen menat med sitt tal om saktmod och överseende, godhet och vänlighet, då jag hörde någon slå ett hårt slag på dörren mitt emot och en ilsken röst ropa: »Låt bli att knacka din djävla buse!»

Dess bättre är dylikt tilltal sällsynt på Härlanda. Den som här utmärkte sig och på ett ypperligt sätt illustrerade prästens tal om saktmod och vänlighet — sådant det ter sig i fängelset — har f. ö. åtskilliga synder på sitt samvete. Eller hur, vaktkonstapel N—n?

En annan liten herre, S—berg, tämligen ny i tjänsten, men med omisskännliga tecken till Långholmsfasoner, tyckte om att visa sin lilla myndighet, även om det skulle ske på sanningens bekostnad. Historien var denna:

En sjuk fånge var oförmögen att förtära annan mat än gröt. Hans lilla portion på kvällen räckte inte till för hela dagen, varför han helt naturligt var hungrig. Jag ville avstå min grötportion en kväll och anmodade därför S—berg att lämna in den till den sjuke. Jo då, det skulle han visst göra.

Det gick en halv timma, men gröten stod kvar. Jag frågade på nytt. Nu förklarade han, att densjuke fången fått sin portion och skulle inte ha mera.

— Ja då går jag in och frågar tjänstgörande överkonstapeln, sade jag.

— Nej, det kan jag göra, genmälte han.

Han gick och kom igen:

— Nej, överkonstapeln tillät det ej!

Strax därefter hade jag ett ärende ner i vakten. Här mötte jag överkonstapeln, som då kom från middag, och frågade honom om inte den omtalade fången kunde få min gröt.

— Jo, visst kan han det få.

Jag berättade nu om S—bergs svar. Överkonstapeln skrattade och sade:

— Det var en tusan till att ljuga. Jag kommer ju från middag nu och kan alltså inte ha talat med honom.

Jag hoppas att *extra vaktkonstapel* S—berg någon gång blir så hungrig, att den där grötportionen, som han

missunnade den sjuke och hungrige fången, måtte stå oåtkomlig i visionära hungersyner.

Det finns några till som ha fula meritlistor, men de kunna inte göra synnerligen stor skada, om de bli hållna i öronen som hittills.

Då jag för ett år sedan läste i tidningarna att fängelsepersonalens förbund i Finland tänkte ansluta sig till det socialdemokratiska partiet där, kunde jag icke undgå att undra över, hur det skulle kännas för dem att i fängelset bevaka sina partikamrater, t. ex. en socialdemokratisk redaktör, som dömts för tryckfrihetsbrott. Antag t. ex. att han av fängelsedirektören dömdes till prygel. Hans röde »partikamrat» skulle då bli tvungen att verkställa domen. På nästa partisammanträde skulle han på det hjärtligaste skaka hand med sina bödlar.På Långholmen hade vi lyckligtvis ingen socialdemokratisk fångknekt. Däremot var Härlanda välsignat med ett dylikt underligt djur. Arbetarna i Göteborg ha t. o. m. varit så virriga, att de valt honom till stadsfullmäktig. Denne mjäkige herre hade nog »heder» i kroppen att ange mig för att jag läste — Brand. Jag hoppas att Göteborgs arbetare äro nog hederliga att vid nästa val låta angivaren Karl Gutke stanna hemma.

Om alltså förhållandena på Härlanda, jämförda med Långholmens, betyder ett gott steg framåt, får man därför inte tro att allt är gott och väl.

Fängelse är alltid fängelse, men någon skillnad är det ju på dem, som håller maskinen i gång. Att jämföra Härlanda med Långholmen är, som en fånge en gång uttryckte det, att jämföra himmelen och helvetet med varandra.

Kampen för friheten.

“Så länge Amaltheamännen hållas i fängelse står ett ovädersmoln över Långholmen.“

(von Melsted).

FÖR FYRA MÅNADER sedan, eller närmare bestämt den 26 oktober 1917, kröntes äntligen ett jättelikt arbete med slutlig seger.

Den man, som kan taga åt sig största äran härav, är vår utomordentligt energiske, hjärtegode och trofaste vän och kamrat *Axel Holmström.* På Långholmen hade vi lyckligtvis ingen socialdemokratisk fångknekt. Däremot var Härlanda välsignat med ett dylikt underligt djur. Arbetarna i Göteborg ha t. o. m. varit så virriga, att de valt honom till stadsfullmäktig. Denne mjäkige herre hade nog »heder» i kroppen att ange mig för att jag läste — Brand. Jag hoppas att Göteborgs arbetare äro nog hederliga att vid nästa val låta angivaren Karl Gutke stanna hemma.

Om alltså förhållandena på Härlanda, jämförda med Långholmens, betyder ett gott steg framåt, får man därför inte tro att allt är gott och väl.

Fängelse är alltid fängelse, men någon skillnad är det ju på dem, som håller maskinen i gång. Att jämföra Härlanda med Långholmen är, som en fånge en gång uttryckte det, att jämföra himmelen och helvetet med varandra.

Kampen för friheten.

“Så länge Amaltheamännen hållas i fängelse står ett ovädersmoln över Långholmen.“

(von Melsted).

FÖR FYRA MÅNADER sedan, eller närmare bestämt den 26 oktober 1917, kröntes äntligen ett jättelikt arbete med slutlig seger.

Den man, som kan taga åt sig största äran härav, är vår utomordentligt energiske, hjärtegode och trofaste vän och kamrat *Axel Holmström.* Under hela den långa krigsfångenskapen har han stått som en orubblig klippa, till vilken jag och mina två kamrater i alla väder kunnat lita.

Ingenting har varit för svårt för honom. Varje begäran om hjälp under de långa och tunga åren har han mött med beredvillig handlingskraft. Att fångenskapen, även under de tyngsta åren, icke förmått slå ner oss är till stor del ett verk av honom. Hans brev bar alltid upp och över det lilla, som fanns i nuet, och visade bort mot den glänsande stjärna, som höjer sig över dagsgnällets horisont.

Hans väldiga arbete i befrielsekampen kan jag inte skildra, och det är heller icke behövligt. Hans gärning är känd långt utanför det egna landets gränser. Den väldiga telegramflod, som befrielsedagen nådde honom, visar tydligare än allt annat att hans arbete är känt och uppskattat. Jag anför här ett par av dessa telegram:

“Tack för Ert arbete av människokärlek för de fångna.“

“Tack för Ditt outtröttliga arbete för rättvisans seger. Du har utplånat skymfen på arbetarrörelsens fana."

"Vid målet för Ditt oförtrutna arbete för Amaltheamännen, mottag värt innerligaste tack."

Ur en tidning klipper jag ett uttalande, som är sannare och vackrare än jag själv skulle kunnat åstadkomma och som förtjänar spridas och bevaras bättre än ett tidningsnummer förmår:

“Axel Holmström — förgrundsgestalten i opinionsrörelsen.

Amaltheamännen äro fria. De långa åren bakom fängelsets dystra, hemska murar, åren, fyllda av lidande, kval och fasa, ligga nu bakom dem. Och i deras glädje överfriheten deltaga vi alla, som länge känt och längtat med dem, som lärt oss förstå den himmelsskriande orättvisa samhället begått mot dessa våra präktigaste, ädlaste och hängivnaste kamrater.

Då vi nu med glädje hälsa dem åter till livet och till kampen, som är densamma nu, som då de dystra fängelsemurarna slöto sig om dem, få vi — jag är övertygad om att en var skall öppet och ärligt erkänna det — inte glömma den man, som nedlagt ett nästan ofattbart, hängivet, långt och oändligt mödosamt arbete för deras sak. Jag menar vår varmhjärtade, energiske och målmedvetne kamrat Axel Holmström.

Ofta, under årens lopp, då jag träffat honom, har jag fått små inblickar i det väldiga arbeta han tagit på sina skuldror. Och dock — jag är blott alltför väl medveten därom — är det blott en bråkdel därav, som jag invigts i. Ofta har jag, vid tanken på dessa inblickar han givit mig i sitt uppoffrande arbete, med rörelse och beundran betraktat denne man, somt trots till synes oöverstigliga hinder, trots svårigheter, varom kanske blott han själv har full vetskap, aldrig fällt modet, aldrig förlorat tron på den slutliga framgången.

Jag vet, att det mest krävande och svåraste arbete, som han nedlagt för våra fångna kamrater, skett fullkomligt tyst, utan att direkt synas. Hur många nätters sömn han försakat, hur stora uppoffringar han gjort på alla sätt, vet endast han själv. Och han talar ogärna därom, ty han är en anspråkslös man, en man med en varm känslig själ, som gärna och med glädje offrar sig för en ädel och rättvis sak.

Då vi nu dela hans och våra kära kamraters glädje över den slutliga segern för ett allmänt och rättvist krav, då vi nu med honom räcka våra ur fängelset befriade kamrater vår hand — låt oss inte i glädjen glömma att visa honom vår tacksamhet för hans långa, svåra och uppoffrande arbete.

Hans namn är genom detsamma för alltid förknippat med Amaltheamännens och vi alla, som känt för och med dem under alla dessa långa år, äro skyldiga honom den djupaste tacksamhet för vad han gjort för dem och därmed för oss.

Vi behövde många män som han, men vi äga få... Så mycket större bör därför vår tacksamhet till honom vara nu, då hans arbete omsider krönts med framgång och våra kamrater, för vilka ingen känt varmare och starkare än han, åter stå ibland oss.E. J. L.»Materialet till en skildring av opinionsrörelsen är utomordentligt rikt. Sålunda har jag tusentals brev, tillsända mig i fängelset, som alla, var på sitt sätt, omtala vad som gjorts i saken på de vitt skilda platserna. Tidningsreferat, kommittéberättelser, broschyrer och protokoll skulle även de kunna bidraga med ett material, som i förhållande till utrymmet är allt för rikt. Annars *kunde* en dylik omfångsrik skildring av en den mest jättelika rörelse i sitt slag, som vårt land och f. ö. hela världen skådat, vara fullt berättigad och ur historisk synpunkt kanske också önskvärd. Emellertid nödgas jag inskränka mig till att delgiva läsaren en tillgänglig sammanträngd framställning.

I mars 1912 höll professor Knut Wicksell ett föredrag i Malmö över ämnet: »Nåd och amnesti för politiska förbrytare med särskilt avseende på Amaltheamännen.» Mötet var anordnat av Malmö ungsocialistiska klubb. Intresset för vår frigivning i vår egen stad var då ej stort. Mötet var nämligen ej besökt av mer än ett 60-tal personer.

I september samma år utgav Axel Holmström Wicksells föredrag som broschyr. Denna, som på kort tid såldes i fem tusen ex., mottogs välvilligt i hela arbetarpressen.

Redan dessförinnan hade emellertid Holmström och Aug. Palm i föredrag uppmanat arbetarorganisationerna att ingripa och framtvinga en befriele, men ingen av de två lyckades då vinna större uppmärksamhet.

»Den 7 november 1912 anordnade Nynäshamns ungsociaiistiska klubb det första offentliga opinionsmötet för Amaitheamännens frigivning, med föredrag av Axel Holmström över ämnet 'Öppna Långholmsportarna för Amaltheamännen’. På detta möte antogs en resolution vari allalandets arbetareorganisationer uppmanades deltaga i en opinionsrörelse. Denna uppmaning har också följts av organisationerna. Sedan dess har det hållits i Sverge över 1,650 möten med omkring 500,000 deltagare. På 560 av dessa möten har Axel Holmström hållit föredrag. I Amerika 600 möten med cirka 120,000 deltagare och i Norge ett 50-tal möten med lågt räknat 10,000 personer.

På de flesta av dessa möten har resolutioner för Amaltheamännens frigivning antagits och har dessa med få undantag sänts till de sittande regeringarna.

Dessutom har 1913—17 års 1-maj-talare i stor utsträckning framställt amnestikravet från talarestolarna. På flera platser ha organisationerna haft särskilda demonstrationsfanor för Amaltheamännens frigivning.

Under ovanstående år ha så gott som alla fack- och partikongresser, konferenser samt en otalig massa enskilda möten i uttalanden givit stöd åt amnestikravet.

Sveriges Arbetares Centralorganisations C. K. utsände på våren 1913 en redogörelse över attentatet och Amaltheamännens lidande i fängelset, till utländska arbetareorganisationer. Detta gjorde, att särskilt den radikala arbetarpressen i utlandet skrev längre artiklar om saken. En massa opinionsmöten har också hållits runt om i Europa, såsom England, Österrike, Frankrike, Danmark, och många amnestikrävande resolutioner ha hitsänts från utlandet. Våren 1913 utgav S. A. C. en entusiastiskt skriven broschyr av Albert Jensen. Vilken på kort tid såldes i 20,000 ex. Och till 5-års-minnet av attentatet utgav *Brand* ett särskilt Amaltheanummer. Vid samma tillfälle utgav Axel Holmström en broschyr, uttalanden om Amahhea-attentatet, med bidrag av Hj. Branting, G. H:son Holmberg, Albert Jensen, Gottfrid Ljungdahl, Charles Lindley, Einar Ljungberg, Henning von Melsted och Algot Rosberg. Broschyren såldes i 25,000 ex.

Till den 1 maj 1914 utgav Holmström en broscbyr 'Amaltheamännen och strafflagen’ av G. H:son Holmberg. Denna broschyr utgick i 12,500 ex.

De svensk-amerikanska tidningarna Revolt och Svenska Socialisten och den norska tidningen Direkte Aktion ha utgivit speciella Amaltheanummer.

Svenska Transportarbetareförbundets styrelse tillsatte i november 1912 en kommitté, som skulle arbeta för

Amaltheamännens frigivning. Denna kommitté kompletterades på nyåret 1913 av en ledamot från Socialdemokratiska riksdagsgruppen, en från Socialdemokratiska partistyrelsen och en från Landssekretariatet.Den 10 april 1913 hade Stockholms ungsocialistiska klubbar sammankallat samtliga arbetareorganisationers styrelser i Stockholm till ett möte i Folkets hus' C-sal for att diskutera vad som borde göras för Amaltheamännens frigivning.

Mötet beslöt enhälligt att tillsätta en kommitté, vilken skulle leda agitationen, samt utsända petitionslistor för namnunderskrifter, vilka skulle tillställas konungen. I denna petition skulle landets organiserade arbetare och med dem liktänkande begära amnesti för Algot Rosberg, Anton Nilson och Alfred Stern.

Mötet beslöt att denna kommitté skulle med sig adjungera tvenne Stockholmsjurister. Dessa utsågos på kommitténs första sammanträde och blevo advokaterna Carl Romanus och Henning von Melsted, vilka ställde sig till kommitténs förfogande.

Kommittén beslöt att inbjuda Landssekretariatet, Ungsocialistiska partiet och Socialdemokratiska ungdomsförbundet att välja var sin revisor att granska kommitténs räkenskaper. Sekretariatet avböjde. Ungsocialistiska partiet valde Ernst Johansson och Socialdemokratiska Ungdomsförbundet valde Emil Wallin.

Den 28 april 1914 anmälde Henning von Melsted sitt utträde ur kommittén. I hans ställe invaldes advokaten Wilhelm Hellberg, som mottog uppdraget.

Den av Stockholms föreningsstyrelser tillsatta kommittén började med iver sin verksamhet. En paroll avfattades, vilken tillställdes pressen och föreslogs till antagande vid årets l:sta-majdemonstrationer. Vid minst ett 80-tal platser antogs parollen av demonstranterna.

Kommittén beslöt att till landets organiserade arbetare rikta en vädjan om ekonomiskt stöd för agitationen. Denna vädjan hörsammades och till agitationsfonden inflöt kr. 3,009: 77. Denna summa förstärktes med inkomsten av tidningen »Amnesti», redigerad av Einar Ljungberg. Tidningen, vilken utkom i två nummer, trycktes i sammanlagt 50,000 ex. och lämnade en behållning av kr. 920: 08, förutom returen, uppgående till omkring 7,000 ex.

Då omkostnaderna för petitionslistorna knappast översteg den senare summan, stå de insamlade medlen så gott som ograverade.

Petitionslistorna utsändes under juli och augusti månader 1913 till landets samtliga fackföreningar, arbetarekommuner, klubbar och N. O. V.–loger. Av de cirka 8,600 listor, som utsändes, återkom omkring 4,500 med 129,362 namnunderskrifter. Till dessa kom 5,307 namn frånsvenskamerikaner, vilka å särskilda listor instämde i kravet på amnesti för Amaltheamännen.

Den 5 oktober 1914 inlämnades petitionen, inbunden i 10 stora band, innehållande tillsammans 134,669 namnunderskrifter, till konungen. Kommitténs talan fördes av advokaten Romanus och Einar Ljungberg. Konungen svarade bland annat, att i händelse statsrådet och högsta domstolen tillstyrkte petitionen skulle han för sin del ej ställa sig avvisande. Samma dag besökte kommittén överdirektör Almqvist, som medgav att därest känsla och hjärta fick tala, borde de fängslade nu frigivas, men fångvårdsstyrelsen måste likväl bygga sitt utlåtande om fångarnas frigivning på fängelsemyndigheternas rapporter.

Den 8 oktober samma år uppsökte kommittén justitieministern i samma ärende. Justitieministern lovade att pröva saken efter bästa förstånd och samvete.

Av de myndigheter som hade att yttra sig i amnestifrågan tillstyrkte fångvårdsstyrelsen s. k. villkorlig frigivning för Stern, men avstyrkte för Nilson och Rosberg. Högsta domstolen avstyrkte utan vidare för samtliga.

Den 5 februari 1915 kom konungens svar, rent avslag.

Sommaren 1915 skrev en del gamla mödrar till kungen och sökte tolka Rosbergs Nilsons och Sterns gamla mödrars längtan efter deras söner, med anhållan om frihet åt de tre Amaltheamännen. Samtidigt insändes till

regeringen amnestikrävande resolutioner. Men även denna opinionsyttring avslogs.

1 december 1916 frambar transportarbetareförbundets kassör Oscar Eriksson till kungen den lilla Amaltheakommitténs petition. Denna petition var undertecknad av 93 riksdagsmän, av soc.-dem. partistyrelsen, landssekretariatet, alla fackförbundsstyrelser och en del författare, jurister, vetenskapsmän och några andra allmänt kända män och kvinnor. Vid samma tillfälle uppvaktades kungen av Sterns mor samt Rosbergs mor och syster.

Den 20 mars kom utslaget som meddelade att Stern skulle frigivas, men att Rosberg och Nilson skulle sitta kvar.

Vid de stora demonstrationerna våren 1917 antogs en hel del resolutioner för Amaltheamännens frigivning. Vid ett möte i Hornsbergs hage den 3 maj, där Ragnar Casparsson och Emil Manus talade, tillsattes en kommitté för att undersöka möjligheterna för en 24-timmarsstrejk som påtryckningsmedel.

På grund av vad som sedan inträffade löstes kommittén från detta uppdrag. Denna kommitté ingick i stället i den s. k. stora Amaltheakommittén. Denna förstärkta kommittéutsände i slutet av maj en paroll till landets arbetare att deltaga i två Amaltheadagar den 16 och 17 juni. Dessa dagar skulle det anordnas stora massmöten över hela landet.

Denna paroll mottogs med stort intresse. Anmälningar om föredrag inkom från så många platser att kommittén ej kunde förmedla talare till alla.

116 möten höllos, besökta av 52,126 personer.

På dessa möten antogs en petition som kommitténs deputation Carl W. Cederholm, Axel Holmström, Carl Lindhagen och Einar Ljungberg frambar till kungen och statsministern den 16 juli 1917.

Landsorganisationens kongress som hölls i augusti 1917 antog enhälligt ett uttalande för Rosbergs och Nilsons frigivning.

Vid samma tid utgav den frigivne Alfred Stern sin bok »Långholmsfångar», tryckt i 23,000 ex., som kraftigt bidrog till stärkande av opinionsrörelsen.

Strax efter utkom i samma syfte O. H:son Holmbergs broschyr: »Fängelsernas och fängelsestraffets förbannelse».

Och nu den 26 oktober ha vi äntligen efter fem års opinionsarbete nått målet: fängelseportarnas öppnande för Rosberg och Nilson.

Ännu återstår det dock något, de tre Amaltheamännen äro ute ibland oss, men de ha ej återfått sin fulla frihet. Om de än en gång skulle råka ut för »rättvisan» och bli dömda kanske för någon obetydlig sak, och den risken löper varje människa som deltager i kampen för socialismen, skola de åter inspärras på livstids straffarbete. Detta måste upphävas. Och »vanfrejdsstraffet», som står kvar, måste också utplånas.

Opinionsrörelsen har också krävt ett par offer. 1913 dömdes Nya Folkviljans ansvarige utgivare, Åke Nilsson, till 6 månaders straffarbete för en artikel i Amaltheasaken, skriven av Ivan Oljelund. Och 1914 dömdes K. F. Aronsson för ett föredrag i Sandviken, vari han skulle förhärligat attentatet till 3 månaders fängelse.

1908 dömdes Brands ansvarige utgivare Hjalmar Nilsson till 8 månaders straffarbete för en berättelse »Hämnd», skriven med anledning av attentatet.

Dessutom har en del personer dömts till böter för det de burit Amaltheastandar.»

***

Vid flera tillfällen ha drumlar ur den s. k. överklassen, sökt motarbeta agitationen genom attnedriva affischer om möten o. d. En del högertidningar ha också efter förmåga och förstånd sökt förhala och fördröja frigivningen. Däremot har en del liberala tidningar ställt sig välvilliga, och den socialdemokratiska pressen har de senaste åren varit enhällig i kravet på frigivning.

Fångvårdsstyrelsen med överdirektör Almqvist i spetsen har, i rörande enighet med Wollin, sökt på allt sätt bringa opinionsrörelsen till negativt resultat. De ådömda orättfärdiga bestraffningarna har jämt spökat i styrelsens utlåtanden, och detta trots att herr Almqvist lovat vid personligt samtal, att dessa bestraffningar (som han insåg vara orättvisa) icke skulle komma »att ligga i fatet» då frågan om frigivningen skulle avgöras. Han är alltså en ordhållig man!

Då Almqvist 1916 besökte Härlanda frågade jag honom, hur han kom att ställa sig till den då inlämnade stora petitionen. Han svarade, att han aldrig kom att tillstyrka någon frigivning »förrän Rosberg ändrat åsikter». Jag svarade honom med hetta, att i så fall kom han aldrig att bli i tillfälle tillstyrka.

Hans uttalande innebär ju, att en politisk fånge måste lämna sin åsikt i sociala och politiska ting och anamma den officiella högerreligionen. Herr Almqvist har icke fått uppleva denna för honom helt visst glädjefulla dag.

Det är en synnerligen dramatisk skrivelse fångvårdsstyrelsen medsände senaste petitionen. Jag skall låta den inflyta här som ett *tidsdokument* och som prov på »byråkratiens» intelligens, sedan jag dock först delgivit läsaren min egen skrivelse. Det är nämligen behövligt att taga del av denna, för att förstå styrelsens dumheter i de punkter där denna beröres.»Till Konungen!

Till eders majestät har från vitt skilda håll gång efter annan ansökningar om min och mina två kamraters frigivning framburits. Ansökningen av december 1916 ledde så till vida till resultat, att Stern frigavs. Vad mig och Nilson beträffar fann eders majestät tiden ännu ej inne.

Då vid föregående ansökningar förklaring av mig fordrats, har jag undvikit att framträda polemiskt mot vissa uppfattningar och mot intygsgivande myndigheter. Detta icke därför att jag gillat berörda uttalanden och intygs innehåll, utan fastmer därför, att jag antagit att eders majestät med skarpblick omsider skulle tvärs igenom fördomar och oberättigade och ovärdiga förutfattade meningar, tränga igenom till en sann och mänsklig synpunkt på frågan.

Då jag nu, väl för femte gången, uppfordras att avge förklaring huruvida jag vill emottaga en eventuell frigivning, kan jag icke underlåta att söka ställa frågan angående mitt uppförande i fängelset (jag åsyftar här Långholmstiden) och min brottslighet i den dager det rättvisligen bör stå.

Det är troligen ers majestät fullkomligt obekant att tid efter annan från centralfängelset å Långholmen transporteras fångar, som därstädes förklarats uppföra sig 'mycket dåligt', vara Vådliga', 'omöjliga' o. s. v., till andra fängelser.

Att dessa fångars *sinnesförfattning* är en direkt produkt av det förfärliga och omänskliga system som rådde och trollen ännu råder på Långholmen, bevisas därmed att de, förflyttade till fängelser med mänskligare regim, bli lugnare, pålitligare och över huvud taget uppföra sig på ett sådant sätt, att bestraffningar för dem icke behöva ifrågakomma. Flera sådana fångar ha transporterats till härvarande fängelse.

Under min Långholmstid bestraffades jag flera gånger på ett upprörande sätt, dels för mycket ringa förseelser, dels för rent uppdiktade sådana.

Dåvarande direktören för fängelset, Wollin, förklarade personligen för mig, att högsta domstolens utslag var en dumhet. Rådhusrättens utslag borde verkställts.

Detta, som utan tvivel var starkt inspirerat av de heta partitagande känslor striderna 1908 förde med sig, vilket högsta domstolen med sin upphävande dom underströk, lydde som bekant på döden.

Att direktör Wollin i handling sökte omsätta sin övertygelse visas redan därav, att jag genast vid ankomsteninsattes i en cell utan sängkläder och med avstängd värmeledning under 8 dygn. Som det var mitt i den kallaste vinter, blev jag snart så förkyld att jag hostade rikligt med blod. Först efter dessa 8 dygn tilläts jag intaga sängen som sjuk, vid vilken jag med korta avbrott därefter var bunden ett års tid.

I stil härmed behandlades jag hela tiden. Mina bästa ansträngningar för anpassning i förhållandena

omintetgjordes systematiskt. Bevakningen — med några få vackra undantag — som snart blev underkunnig om att vägen till direktörens ynnest gick över min lidande själ och kropp, uppnådde genom ideliga provokationer vad som tycktes vara önskemålet: en politisk och social kättares ständiga korsfästelse. Resultatet: mina nervers söndertrasande och ett obalanserat sinne.

Om det verkligen var direktör Wollins avsikt att upphäva högsta domstolens dom och verkställa rådhusrättens, vet jag ej, men då kungl. fångv.-styrelsen ingrep och transporterade mig till Härlanda, tycktes det ej vara långt dit.

Det var år 1913. Alltså för 4 år sedan.

För en rätt uppfattning om Långholmstiden synes det mig vara tillfyllest att ställa vid sidan om varandra det intygsgivande Långholmen och det intygsgivande Härlanda.

Det är nämligen alldeles otvivelaktigt, att de 4 år av mitt liv som förrunnit inom Härlanda utan slitningar eller kollisioner med vederbörande fängelsebefäl, utgör den skarpaste dom över systemet Långholmen.

Att kungl. fångv.-styrelsens utlåtande till förut behandlade undersökningar, uppburna som de varit av rapporter från underordnade, själva part i den sak de yttrat sig om, icke varit gynnsamma eller av tillstyrkande natur, kan jag förstå, men att motiven till avstyrkandena gång på gång skiftar, är icke lätt att fatta.

Vid en ansökning uppbars nämnda styrelses avstyrkande huvudsakligen av de orättfärdiga bestraffningarna på Långholmen.

Vid den därpå följande ansökningen sökte samma styrelse göra gällande att jag icke skulle vara normal. Man kunde ha rätt att ′av iakttagelserna vid fängelserna draga den presumtionen, att konstitutionell psykisk abnormitet förelåg’. Och detta trots att fängelsets läkare, en framstående psykiatriker, till samma ansökan avlåtit friskintyg. Men för det fall att kungl. fångv.-styrelsen haft rätt i sitt antagande, borde den givetvis gått i författning om min förflyttning till vårdanstalt. Fängelset är väl dock inte till för sinnessjuka.Vid den senaste ansökningen i december 1916 uppbars kungl. fångv.-styrelsens avstyrkande huvudsakligen av omsorg om den allmänna rättssäkerheten.

I detta tredje utlåtande, lika litet som i de föregående, finns inget bärande skäl. Ty i samma skrift låter styrelsen förstå, att den skulle anse tiden för frigivning vara inne efter 10 års straffarbete. Är det då verkligen möjligt att fixera en viss tidpunkt då rättssäkerheten ska vara tryggad?

Min kamrat Stern frigavs efter något mer än 8 år och man får väl därför antaga att rättssäkerheten här vid lag är tryggad, efter som kungl. maj:t tillstyrkte frigivning. Men då jag är dömd för samma brott och till samma straff som Stern och icke haft störe del i handlingens utförande eller tillblivande, än han, borde rimligtvis även mitt lidande i fängelset vara tillfyllestgörande för ′rättssäkerhetens tryggande’.

Att allmänhetens rättsmedvetande — och det är väl närmast detta som avses — till fullo är tillfredsställt, framgår oförtydbart av det faktum, att mer än 900 offentliga möten här i landet, besökta av medborgare ur alla läger, uttalat sig för frigivning; att en petition, upptagande ej mindre än över 130,000 svenska medborgares namn, till eders majestät inlämnats i samma syfte; att en annan petition från mer än en tredjedel av riksdagens andrakammarledamöter och hela den fackliga och politiska arbetarrörelsen genom sina huvudorganisationer, med anslutning från personer som icke på något sätt kan tänkas vilja bidraga till att sätta i fara ’den allmänna rättssäkerheten’, ävenledes hemställt om straffets hävande.

När så härtill kommer min egen förklaring till senaste ansökningen och att fängelsets myndigheter av fullaste hjärta tillstyrkt frigivning, synes all rättfärdighet vad beträffar rättssäkerhet och rättsmedvetande vara uppfylld.

Den 13 juli är det 9 långa år se’n fängelseporten med en obarmhärtig skräll slogs i lås om vårt unga kroppsliga och andliga jag. Vad som ligger inom denna tid av namnlösa smärtor — vem kan mäta det?

Ett rättsmedvetande, eller om man så vill en ’allmän rättssäkerhet′, som kräver mer av ynglingar som i kvalfylld

smärta över likars lidande och i okunnighet om det använda medlets verkningar ville skrämma utan att skada och förgöra, ett sådant rättsmedvetande är ej gott och bör ej upprätthållas.»

Här följer så Kungl. Fångvårdsstyrelsens trevliga utlåtande:»Till konungen! angående livstidsfångarne A. Nilson och A. F. Rosberg.

Genom nådig remiss den 23 sistlidne juni har eders k. m:t infordrat fångvårdsstyrelsens underdåniga uttalande över en ansökning, vari Herman Bring, Carl Cederholm m. fl. personer anhållit att till straffarbete på livstiden dömde Anton Nilson och Algot Florentin Rosberg måtte varda förskonade från vidare straffarbete.

I anledning härav har styrelsen inhämtat vederbörliga yttranden och betyg rörande nämnda livstidsfångar och får, med överlämnande av dessa handlingar, avgiva följande utlånande.

Handlingarna visa, att Nilson och Rosberg var för sig förklarat sig villiga att mottaga den sökta nåden, att Nilson de två sistförflutna åren uppfört sig utan anmärkning men icke synes ha till sin sinnesriktning undergått någon förändring till det bättre, att han väl beklagat sitt handlingssätt såsom dåraktigt och ändamälslöst men ej ådagalagt ånger över sitt brott, ej häller ingivit fängelseförvaltningen någon förhoppning att han på fri fot skulle föra en laglydig vandel, samt

att Rosbergs uppförande de sista åren på det hela taget varit gott, att, enligt fängelsedirektörens mening, Rosberg ganska visst kommit till insikt om det oriktiga att vilja försvara en brottslig handling och såsom fri skulle förhålla sig väl, samt att fängelsets pastor förklarat sig icke hålla för sannolikt att Rosberg, om han frigåves, skulle låta sig förledas till liknande brott.

Då styrelsen i underdånig skrivelse av den 8 febr. 1917 sist avgav utlåtande i fråga om Nilsons och Rosbergs benådning, fann styrelsen deras brottslighet icke vara ur den allmänna rättssäkerhetens synpunkt tillräckligt bestraffad. När nu styrelsen allenast ett halvt år senare har att ånyo uttala sig i enahanda ärende, måste styrelsen vidhålla denna sin uppfattning. Det begångna brottet är ju, oavsett de motiv och det sinnelag varur handlingen framsprungit, av synnerligast samhällsfarlig art och kräver således från det allmännas sida i lika mån som andra brott av enahanda farlighet brottslingarnas stränga bestraffning och dess avskiljande från möjligheten att skada det fria samhället, så länge icke en sådan sinnesändring hos dem iakttagits, att man kan av dem vänta ett förtroendeingivande uppförande efter en eventuell frigivning.

Styrelsen kan ej finna annat än att uttalanden sådana som Nilson tillåtit sig i tvenne den 12 september 1914avfattade brev, varom i handlingarna bilagt protokoll vid förhör samma dag inför direktören vid centralfängelset i Härnösand närmare förmäles, samt Rosberg gjort i sin vid handlingarna fogade förklaring, tyda på ett alltfort samhällsfientlgt och därför samhällsfarligt sinnelag.

Nilson har i berörda brev förklarat sig gent emot det bestämda lagbundna samhället vara revolutionär, det där åstundande sin frihet för att få ′framdriva och egga slavarna till förtvivlad och hänsynslös strid mot bödelsväldet′ och lärer sedan ej ändrat sinnelag.

Vad direktören anfört i fråga om Rosbergs sinnesförfattning talar visserligen till hans förmån; men styrelsen kan icke finna annat än att den underdåniga skrivelse, Rosberg till ansökningshandlingarna avgivet genom sina hätska och lögnaktiga uppgifter och beskyllningar rörande behandlingen vid centralfängelset å Långholmen vederlagda i en från nuvarande direktör vid nämnda fängelse inhämtad utredning jämte bilagor — såväl som Rosbergs ovederhäftiga om en stark självöverskattning vittnande reflexioner i övrigt giva vid handen, att Rosberg ännu ej vunnit den sinnets jämnvikt eller motståndskraft, att icke hans antisociala doktriner skulle kunna än en gång utlösas i samhällsvådliga handlingar.

Och även om de förhållanden under vilka brottet förövats, skulle innebära vissa skäl för straffets avkortning, torde de enligt styrelsens förmenande dock icke för nagon händelse böra föranleda de dömdas frigivande redan nu, då ej ens den tid av tio år förflutit, som för straffarbete på livstid utgör gränsen.

Styrelsen finner sig för den skull icke böra för närvarande tillstyrka vare sig Nilsons eller Rosbergs försättande på

fri fot.»

Fångvårdsstyrelsens inlaga fick ett tämligen beskt mottagande i en del av pressen. »Ny Tid» t. ex. skriver:

»Man känner sig verkligen överraskad, minst sagt, inför fångvårdsstyrelsens beslut, särskilt vad det beträffar Algot Rosberg. Talet om att han — jämte Nilson — icke 'ur den allmänna rättssäkerhetens synpunkt' kan anses tillräckligt bestraffad, är ett påstående, som alldeles uppenbart saknar stöd hos den allmänna opinionen. Tvärtom kan det påvisas en synnerligen kraftig och utbredd opinion, som givit tillkänna att de unge männen fullt ut, och mer till,sonat det brott de i ungdomligt övermod, under trycket av exceptionella förhållanden begått. Så nog är den allmänna rättskänslan färdig med denna bedrövliga historia. Motsatsen torde knappast kunna påvisas med fakta.

Vad nu exempelvis Rosberg beträffar ha av direktören och pastorn på härlanda avgivits utlå'anden, som borde kunna lugna även den mest skuggrädde kälkborgare — om det nu över huvud taget finns någon som hyser farhågor. Bägge dessa män ha klart och tydligt visat att Rosberg icke är farlig för den allmänna rättssäkerheten, och därjämte ge de uttryck åt den förvissningen att han kommer att bli en god medborgare. Vad kan man mera begära?

Är icke detta resultat meningen med det borgerliga samhällets bestraffning av dem som brutit mot dess lagar? En fortsättning av bestraffningen måste under dessa förhållanden anses som en meningslöshet ur samhällets synpunkt, och som en oförsvarlig grymhet mot den bestraffade.»

Direktören på Härlanda, Almén, jämte t. f. prästen hade medsänt intyg, vari de ställde sig mycket sympatiska och uttalade att fängelset icke hade någon mission att fylla vis-à-vis mig. Från vederbörande vid detta fängelse blev också styrelsens utlåtande i en kraftig hänvändelse till justitieministern vederlagd.

Direktör Granfelt i Härnösand (där Anton Nilson satt) och hans vördige assistent, Castengren, sade däremot sin övertygelse vara, att det vore »otänkbart att Nilson kunde frigivas redan nu».

Som dessa »herrar» fingo se, hände det »otänkbara».

Den petition, som slutligen förmådde framtvinga beslutet om frigivning, hade följande lydelse:

»över all rättskipning svävar i alla tider tvenne mene tekel: det gamla romarordet, summum jus summa injuria, eller högsta rätt är högsta orättvisa, samt folkuppviglaren nazaréens ord, dömen icke, så skolen I icke varda dömda.Den världsliga rätten är ett stort tillhygge, den mänskliga rättvisan väges med guldvikt. Därför flammar det strid alltjämt mellan rätt och rättvisa på djupen. Den hårda lagen har övertaget och kväver lågorna till synes. Men förgäves i verkligheten. Livets varma flöden giva sig ingen rast eller ro. Och någon gång slå de upp i ljusan låga mellan remnorna i den stora överbyggnaden.

De engelska strejkbrytarna, som natten till den 12 juli 1908 slumrade under Amaltheas däck voro enligt samhällsordningen stadda i rätt ärende, men de stodo icke i den mänskliga rättvisans tjänst. Låtom oss dock förstå dem. Samhällets rätt hade aldrig givit dessa proletärer någon rättvisa. De voro hänvisade att under försakelser söka sitt uppehälle bäst de kunde. Tillfällena för dem att tänka själva voro sparsamt tillmätta, kanske inga.

De unga svenska arbetarna, som samma natt lade bomben på Amaltheas däck, icke för att döda utan för att skrämma, hade av sin samhörighet med den sociala rörelsen för människornas befrielse blivit föranledda att tänka. Med det unga sinnets glödande hat till orätten ville de taga rättvisans förverkligande i egen hand, när samhällsordningen underlät det. Låtom oss därföre förstå dem. De voro stadda i olagliga ärenden. De förmådde av ungdomlig iver icke tänka tillräckligt och de besinnade icke möjligheterna till skadegörelse å de engelska arbetarnas liv och lemmar. Kanske förstodo de icke heller nog dessa arbetares förutsättningar och voro ur den synpunkten även de orättvisa. Men deras håg var på djupet oegennyttig och varm.

Regeringsjubiléer och dylika officiella tilldragelser i världen pläga ibland firas med amnesti åt lagbrytare, i synnerhet politiska fångar. När skallamnesti beviljas för brott, till stor del utslag av samhällets egna gärningar,

för människornas skull? Det blir först när snyftningarna från djupen höras så vida, att lagens bleklagda nej förstummas och utlöser sig i medkänsla. Lagens fullbordan är ju kärleken, enligt vad statens egen religion förkunnar.

Den ena av de förenämnda unga arbetarna, Alfred Stern, har omsider fått sitt livstidsstraffarbete efterskänkt med hänsyn säkerligen icke minst till förenämnda synnerligen förmildrande omständigheter. Den allmänna tänkande och kännande opinionen blir i sitt rättsmedvetande icke tillfredsställt förr än samma rättvisa vederfares även Anton Nilson och Algot Rosberg. Inom den svenska arbetareklassen är detta krav allmänt och levande. Även världshändelserna tala just nu sitt tydliga språk, manande till en dylik mänsklig rättsskipning.

Uppfordrade av dessa bevekelsegrunder tillåta vi oss anhålla, att även Anton Nilson och Algot Rosberg nu måtte förskonas från återstoden av deras straffarbete för livstiden.

Stockholm <den 14 juni 1917.

Herman Bring,

Carl Cederholm,

Ragnar Casparsson,

K. Franzén,

Axel Holmström,

Wilhelm Hellberg,

Arvid Johansson,

Carl Lindhagen,

Einar Ljungberg,

Carl Romanus,

Jalmar Wiksten.

Då denna petition, som antagits på 116 offentliga möten med 52,160 deltagare, frambars till konungen, uppvaktades deputationen av ett 30-tal poliser, som placerats i gångar och valv å kungl. slottet.Ibland mötes folkets fordringar med sablar, kulor och bajonetter. Denna gång nöjde man sig med mindre.

Det är bäst att vara försiktig — samhället, det gamla, på orätt, våld och tyranni byggda, är i gungning.

Då Stern blev fri.

DEN 23 MARS 1917 lämnade Alfred Stern Långholmen, han var en fri man.

Då meddelandet om Sterns frigivning nådde Härlanda kallades jag ner på kontoret, där direktören läste upp avslaget på ansökningen för Nilson och mig samt meddelade att Stern blivit fri.

— Ja, som Rosberg ser, blev det ingen frigivning av denna gång. Men Rosberg är väl beredd på sådant här?

— Ja, jag är fullt beredd. Har varit det alla åren. Jag har lärt mig att inte hoppas för mycket från det hållet.

— Men det kan ju ändå inte dröja så länge innan även ni bli fria.

— Nej, jag tror det. Sterns frigivning är en bräsch i de murar som omsluta Nilson och mig.

— Ja, det tror jag också. — Stern är nog glad nu?

— Det tror jag visst. Även jag är glad över att Stern sluppit loss. Nästan lika glad som omIbland mötes folkets fordringar med sablar, kulor och bajonetter. Denna gång nöjde man sig med mindre.

Det är bäst att vara försiktig — samhället, det gamla, på orätt, våld och tyranni byggda, är i gungning.

Då Stern blev fri.

DEN 23 MARS 1917 lämnade Alfred Stern Långholmen, han var en fri man.

Då meddelandet om Sterns frigivning nådde Härlanda kallades jag ner på kontoret, där direktören läste upp avslaget på ansökningen för Nilson och mig samt meddelade att Stern blivit fri.

— Ja, som Rosberg ser, blev det ingen frigivning av denna gång. Men Rosberg är väl beredd på sådant här?

— Ja, jag är fullt beredd. Har varit det alla åren. Jag har lärt mig att inte hoppas för mycket från det hållet.

— Men det kan ju ändå inte dröja så länge innan även ni bli fria.

— Nej, jag tror det. Sterns frigivning är en bräsch i de murar som omsluta Nilson och mig.

— Ja, det tror jag också. — Stern är nog glad nu?

— Det tror jag visst. Även jag är glad över att Stern sluppit loss. Nästan lika glad som omdet varit jag själv. Kanske till och med gladare. Jag skulle inte tyckt om att lämna fängelset medan de andra två suttit kvar.

— Vi ska hoppas, att det blir Rosbergs tur nästa gång.

— Tack!

Så snart jag fått veta att Stern frigivits, sände jag honom ett brev och önskade honom välkommen ut:

"Broder!

Det är med glatt sinne jag hälsar dig välkommen ut från ett nära nioårigt kvävande famntag. Tänk ej på oss, som stanna kvar. Stålet, som våra sant mänskliga idéer mängde in i vårt sinne under ungdomens dagar, är ännu ej angripet av missmodets förstörande rost. Glansen är väl något mattare, men styrkan och skärpan har i nioårig skärseld icke gått förlorad.

Gå ut i livet, Broder, och låt intet tryckande vila i ditt sinne. Om Du icke fann Dig helt tillfredsställd vid bojornas fall, så minns, att ingenstädes möter du en full och hel lycka. Men låt ej de smulor Du finner på din väg ligga. Tag upp dem och foga därav en ledstjärna, som lyser din väg, som värmer ditt sinne och stålar din håg till nyttigt arbete.

Din egen tillfredsställelse över väl använda dagar och år blir omsider dock din största lycka.

Ett innerligt handslag från

Din broder i livet och fängelset

ALGOT ROSBERG."

På resan hem till Skåne besökte Stern mig på Härlanda. Han såg ledsen ut. Vi hade ej sett varandra på tre och ett halvt år.— Är du inte glad över att vara fri, frågade jag?

— Jag borde väl vara det, men kan det inte riktigt. Det är förbannat att ni sk'a sitta kvar. Någon synnerlig stor glädje kommer jag ej att känna förrän ni också är ute.

— Glöm oss för en stund och gläd dig åt biffstekar, kaffe och cigarrer.

Stern skrattade och hans ansikte fick ett annat uttryck.

Efter en timmas samtal kramade jag hans hand till avsked och bad honom hälsa till hemmet och vännerna: Vi komma snart efter.

Stern gick ut — och porten låstes på nytt.

Telegrammet.

DIREKTÖREN stack in huvudet genom dörren till verkstaden, där jag arbetade ensam.

— Jag har sett i tidningarna, att Rosbergs och Nilsons frigivning beslutats i dagens konselj, men jag har ännu ej fått officiell bekräftelse på det.

— Jaså!

— Om det kommer telegram i kväll, vill Rosberg då gå genast eller stanna till i morgon? — Är du inte glad över att vara fri, frågade jag?

— Jag borde väl vara det, men kan det inte riktigt. Det är förbannat att ni sk’a sitta kvar. Någon synnerlig stor glädje kommer jag ej att känna förrän ni också är ute.

— Glöm oss för en stund och gläd dig åt biffstekar, kaffe och cigarrer.

Stern skrattade och hans ansikte fick ett annat uttryck.

Efter en timmas samtal kramade jag hans hand till avsked och bad honom hälsa till hemmet och vännerna: Vi komma snart efter.

Stern gick ut — och porten låstes på nytt.

Telegrammet.

DIREKTÖREN stack in huvudet genom dörren till verkstaden, där jag arbetade ensam.

— Jag har sett i tidningarna, att Rosbergs och Nilsons frigivning beslutats i dagens konselj, men jag har ännu ej fått officiell bekräftelse på det.

— Jaså!

— Om det kommer telegram i kväll, vill Rosberg då gå genast eller stanna till i morgon?— Jag har intet skäl att stanna här längre än nödigt är. Om frigivningsordern kommer per telegram i kväll, vill jag helst gå genast.

— Ja, då sk’a vi ordna det så. Rosberg kan då komma hit igen i morgon och ordna sina affärer. Det hinna vi inte i kväll.

— Men jag har aldrig hört, att någon fånge förut frigivits per telegram. Det är väl troligt, att jag får stanna till i morgon eftermiddag eller söndag morgon.

— Ja, jag vet inte, svarade direktören, men vi få se.

Jag fortsatte arbetet som om ingenting hänt, men en god del gladare än vanligt.

Jag visste redan för flera veckor tillbaka, att frigivningen med största sannolikhet skulle bli av. Det var verksamma krafter i rörelse för saken, krafter, som allmänheten inte blivit upplyst om och som man inte utan vidare kunde negligera. (Jag passar här på att uttala mitt hjärtligaste tack till vederbörande).

För tre veckor sedan hade jag beställt kläder och var alltså klar att gå när som helst.

Vid sextiden kom en konstapel och hämtade mig. Jag skulle ner på kontoret. Nerkommen, satt direktören där

med ett papper i handen.

— Jaha, Rosberg, nu har telegrammet kommit, och det står Rosberg fritt att gå när som helst.

Jag tackade för visad välvilja och gick upp och fick tag i rakgrejorna. Rakad, badad och klädd i *egna* kläder, kände jag mig som en ny människa.

Klockan 8 var jag åter på kontoret och sade farväl. Under samtalet med direktören kom något, med ett litet snyftande skrik, farande in genom dörren och hängde sig om halsen på mig. Då jag åter kunde andas ut och se klart, visadedetta »något» sig vara en ljuvlig sammansättning av ett flickebarn, spetsgrejor och blommor.

Tillsammans gingo vi båda ut till livet, lyckan och — striden.

SLUTORD.

——

Denna bok är härmed fullbordad, men den är icke fullt sådan jag från början velat ha den. Den något torra och tyngande stilen kunde ävenledes varit annorlunda. Till ursäkt har jag bara det, att mina tankar under den månad arbetet krävt, ständigt varit i det kvävande famntag fängelset beskär. Fängelset tynger och drar ner, lamslår vilja och tankekraft.

Det är också mycket annat, än vad läsaren här finner, som jag skulle vilja haft ut till en större allmänhet. Särskilt skulle jag velat, under synvinkel av de tio årens erfarenhet fängelset givit mig, behandla fängelseproblemets lösning. Detta skulle dock ha krävt större utrymme än vad här medgivits. Möjligen blir jag i tillfälle att till nästa höst eller vinter komma igen med en ny bok, däri halvparten skulle ägnas åt detta ämne och andra avdelningen upptagas av en del dagböcker, förda i fängelset, som icke fått rum här.

Om detta avslutade arbete i någon mån kan ge allmänheten en inblick i det nuvarande fängelselivets fördärvlighet, skall den tillämnade *Livstidsfångens Dagbok* i än högre grad förmåväcka till eftertanke och mogna den allmänna opinionen, så att fängelserna omsider raseras. Och detta blir möjligt när de sociala orsakerna till brott bortopererats och anstalter för hysandet av *sjuka* lagbrytare blir en verklighet.

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på http://runeberg.org/aramalth/.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på https://arkivkopia.se/sak/runeberg-aramalth.

Filen skapad 2018-12-16 18:44:30.465590